SCRIITORII ROMANI CONTEMPORANI

N. IORGA

OAMENI CARI AU FOST

* * * *

OAMENI CARI AU FOST

S'A TRAS DIN ACEASTĂ CARTE, PE HÂRTIE VIDALON VĂRGATĂ, CINCIZECI DE EXEMPLARE NEPUSE ÎN COMERȚ, NUMEROTATE DELA 1 LA 50

N. IORGA

OAMENI CARI AU FOST

BUCUREŞTI
FUNDAŢIA PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ „REGELE CAROL II"
39, Bulevardul Lascar Catargi, 39
1939

I

UN BĂTRÂN EROU: AXENTIE SEVER

In spitalul săsesc din Braşov, foarte sărac şi cam uitat de toată lumea, a murit frumosul bătrân ce a fost Axentie Sever, una din căpeteniile Românilor în mişcarea dela 1848.

Ioan Axentie Sever era un fiu de ţăran din Frâna. A învăţat la Blaj începând a da încă de pe băncile şcolii dovezi de puternica-i simţire pentru neam şi de marea lui energie în sprijinirea idcilor sentimentelor sale. In « patruzeci şi opt » era un tânăr de douăzeci şi şapte de ani. La izbucnirea agitaţiei revoluţionare nu se afla în Ardeal, ci în ţară, unde Treboniu Laurian îl făcuse profesor de latină şi română, la Colegiul Sf. Sava, cred. Era de înainte câştigat pentru cauza neatârnării naţionale. In împrejurimile Bucureştilor ca şi în Oltenia el merse prin sate propovăduind robilor noua evanghelie de libertate pe care el o va fi înţeles altfel decât domnişorii franţuziţi dela Bucureşti.

Silit a se întoarce în Ardeal după neizbânda Republicii de vară a României muntene, el s'a dovedit aici,

unde mediul era altul şi se găseau săteni cu inima tare şi cugetul îndrăzneţ, om de faptă. A fost printre cei ce s'au luptat în Munţii Apuseni. Şi, când valurile tulburate se potoliră, a fost iarăşi printre aceia cari au răspins orice răsplată personală din partea Impăratului, cerând numai pentru toţi ai săi, fraţii de sânge şi ostaşii săi în luptă pentru drepturi şi demnitate, o stare de lucruri nouă şi despăgubiri pentru toate cele îndurate. Altfel, şi-a păstrat toată credinţa către Impărat, pe care, în acelaşi an 1852, îl primi în ţara Moţilor, la muntele Găina, ca unul din reprezentanţii cei mai îndrituiţi ai poporului românesc.

Imprejurările neaşteptate dela 1867 îl smulseră din viaţa politică. Deşi nu era încă bătrân, el se dădu la o parte, ciudos, amărît, neîmpăcat, zdrobindu-şi ultimele nădejdi.

In jurul lui se organiza viaţa culturală românească, se dădeau lupte prin ziare pentru pasivismul de protestare sau activismul de înfruntare a duşmanului în instituţiile Statului celui nou; pentru el toată această desbatere, toată această măruntă muncă roditoare nu avea însemnătate. Era printre uriaşii fulgeraţi cari nu vreau să se târască în brânci după ce străbătuseră biruitori pe culmi. Ca o umbră albă trecea prin cărările singuratece ale primblărilor bătrânului Braşov chipul lui puternic, de învins al soartei care nu se dă biruit de oameni.

Până ce la urmă energicul corp eroic se culcă pe perna spitalului străin şi boala trase lacătul odăiţei sale de pomană. Rar, prieteni puteau pătrunde; pe lângă

«sensaţionalii» Români de dincoace, venea câte unul de dincolo, un bătrân de vârsta lui, cu care se puteau întinde sfaturi lungi despre lucrurile ce nu mai sunt şi nu vor putea să mai fie niciodată. In viaţa prozaică a gâlcevilor braşovene, se deştepta totuşi un fior când se auzea că a venit cutare din cutare loc depărtat la Axentie. Astfel a fost, când din Blajul pe care-l părăseşte aşa de rar, alt bătrân alb din vremea visătorilor şi eroilor se desprinse pentru a veni lângă patul dela spitalul săsesc din Braşov şi, ochi în ochi, fără lacrimi de prisos faţă de aspra fatalitate a vieţii, canonicul Ioan Moldovan, alt neînduplecat şi neîmpăcat, alt suflet în zale de oţel, vorbi îndelung cu bolnavul despre ce numai ei amândoi ştiau, şi astăzi ştie unul singur.

Din Panteonul viu al bătrânilor celor mari, aşa de puţini, s'a mai desfăcut, în această clipă, unul.

6 August 1906

II

UNUL DIN ULTIMII MARI BOIERI DE NEAM: ŞTEFAN GRECIANU

Cu Ştefan Grecianu, mort la vrâsta frumoasă de optzeci şi patru de ani, dispare unul dintre cei mai bătrâni în mijlocul bătrânilor, unul dintre cei din urmă reprezintanţi ai acelei generaţii încă fericite din anii 1860, care amesteca totdeauna, cu orice slăbiciuni omeneşti, dragostea cetitului, plăcerea pentru colecţiile ştiinţifice, râvna de a scrie pentru a îmbogăţi cunoştinţile despre trecutul nostru, simţirea pentru neam şi ţară.

A fost un mare proprietar, şi poate nu unul dintre cei mai miloşi şi gata la jertfe — toată acea generaţie de tineri Români din părţile muntene a fost interesată şi doritoare de avere tot mai mare. Nu ştim cum va fi fost ca tânăr, dar la bătrâneţe se spunea pe urma lui că e prea mult legat cu sufletul de banul său şi de pământul său: ospitalitatea lui Grecianu era totdeauna zimbitoare, ca a unui boier adevărat, dar mult mai puţin largă. Dacă, mergând la ţară la dânsul, mâncaşeşi bine de-acasă, era şi mai bine decât altfel. Dar,

cel puţin ce-ţi dădea era din al lui, pe când la atâţia Sardanapali ai ospitalităţii orientale prânzeşti din banii lui Mochi Fişer şi ai consorţilor săi.

A făcut politică. Se poate să nu facă politică în România cineva care se bucură de mai multe milioane şi care, înrudit cu scriitorii bisericeşti şi istorici din vremea lui Vodă-Brâncoveanu, s'a mândrit totdeauna că are sânge de-al Brâncoveanului, ba chiar, mai departe în genealogie, de-al lui Mihai Viteazul el însuşi?

Politica lui însă nu însemna mare lucru nici pentru el, iar pentru alţii şi mai puţin.

Tânăr încă, abia întors dela studii, Grecianu a început să tipărească. Fireşte că activitatea lui ştiinţifică a fost în legătură cu descendenţa-i boierească şi domnească. Despre Radu Greceanu, cronicarul, despre Vodă-Brâncoveanul se ocupa el înainte de orice alte personagii din istoria ţării.

Dăunăzi a dat o ediţie nouă a scrierii oficiale a lui Radu despre stăpânirea Domnului său.

Pentru aceste studii Ştefan Grecianu a făcut o culegere de o foarte mare bogăţie privitoare la multe din neamurile mari ale Ţării-Româneşti, şi, cu documentele, copiile şi notele sale, el putea fi privit ca neîntrecut în cunoştinţa genealogiilor muntene. Aceste hârtii vor rămânea, după cât ştiu, în stăpânirea Academiei Române, care pentru aceste lucrări, făcute stăruitor şi pe ascuns de public, îl alesese membru de onoare al ei.

Urmaşul lui Brâncoveanu şi al lui Mihai Viteazul avea în el o tărie de trup şi de suflet care-i vădea sângele cel bun. Te uimeai văzând pe acest octogenar cu

faţa osoasă şi profilul de şoim, cu glasul încet, strâns, zugrumat de astmă, vorbind ceasuri întregi, amintindu-şi sigur multe lucruri mărunte, din veacul pe care-l trăise în mare parte şi din cetirile sale, făcând drumuri lungi şi răstindu-se războinic la cine nu-i făcea după voie şi nu-i umbla după poruncă.

Mai bun la suflet, mai puţin politicos, — ce îndelung îţi strângea mânile înainte de a-ţi arunca săgeata unei notiţe răuvoitoare! —, mai darnic pentru ştiinţa ţării şi mai părintesc pentru sătenii săi —, cărora ştia totuşi să li dea hrana cuvenită în zilele lor cele grele, — Grecianu ar fi întrupat pe adevăratul boier de viţă, cu spiritul hrănit de tradiţiile sale familiare şi de o aleasă cultură căpătată în Apus, tip a cărui dispariţie treptată n'o putem regreta în de ajuns.

8 August 1908

III

D. M. STURDZA

A murit la Dieppe Dimitrie M. Sturdza, al doilea fiu al lui Mihai-Vodă, Domn al Moldovei.

Făcuse în tinereţe studii bune, împreună cu fratele său Grigore şi cu Mihai Kogălniceanu, la Lunéville, subt conducerea abatelui Lhommé, un bătrân cleric de toată bunătatea, fost preceptor al tatălui lor, şi apoi la Berlin. Din aceste studii Mihail Kogălniceanu a ieşit un om genial, cel mai mare conducător cultural şi politic pe care l-au avut Românii în epoca modernă; Grigore Sturdza, cel mai mare dintre beizadele, s'a întors ca un iubitor de ştiinţă, în problemele căreia s'a cufundat şi în visările căreia s'a pierdut, şi ca un îndrăzneţ în politică, pe care o făcea, neapărat, — nefiind decât un om distins, şi nu unul superior, — potrivit cu tradiţiile clasei boiereşti şi cu interesele familiei, am zice: ale dinastiei sale.

Dimitrie Mihail Sturdza n'a fost decât un gentleman cu creşterea desăvârşită şi proprietarul unei mari, unei foarte mari averi. Tatăl său a murit între străini fiindcă nu-i plăcea să trăiască în Moldova, care voise să-l

gonească la 1848, care-l lăsase să plece la 1849 şi care n'a voit să şi-l aducă înapoi, domneşte, la 1859; el, fiul, n'a simţit niciodată dorul de ţară şi dragostea de neam.

Reprezintant tipic al acelei aristocraţii române care, din dorinţa unei vieţi uşoare şi plăcute, din deprinderea cu toate rafinările moderne, din cunoaşterea perfectă a limbii franceze, din înrudirea căutată cu nobilii Apusului, coborîtori din cruciaţi, s'a confundat cu totul în categoria de nobili şi bogătaşi din toate neamurile cari-şi petrec viaţa între Paris, Coasta de Azur şi locurile de băi vestite şi cari-şi hrănesc spiritul cu ziarul francez cel mai scump şi cel mai nou roman parizian, Dimitrie M. Sturdza, în străinătate: principele D. M. Sturdza, a lăsat în sama vechililor şi arendaşilor imensa-i avere de moşii, păduri şi palate din ţară şi a trăit, în aier de mare şi înaintea valurilor, — care nu-i vorbeau de lupta firească pentru orice viaţă din lumea largă, — mai mult la Dieppe.

Acolo a murit. Avea nouăzeci de ani. Cine ar fi crezut? Numai anii de muncă trec greu.

...Dar se cunoaşte că au trecut!

24 August 1908

IV

GHEORGHE CHERNBAH

Moartea prefectului de Iaşi Gh. Chernbah ni aminteşte că în tinereţă el a făcut versuri vioaie şi spirituale, pe care le iscălea « Gheorghe din Moldova ». A colaborat la « Revista Nouă » a lui Hasdeu, care-l preţuia mult. De un timp, lucra la foaia literară a lui Stere, pe care-l reprezinta ca prefect. O sarcină de sigur nepotrivită cu dânsul, căruia-i plăcea o viaţă fără griji, ocupată cu lectura.

Când rămăsese încă om neatârnat, Chernbah era însă un om de societate foarte plăcută, un spirit liber şi îndrăzneţ şi un bun prieten. Confiscat de politica de partid, a dispărut din lumea literară şi a uitat cu totul de vechile sale legături.

Acei cari au păstrat amintirea lor, regretă moartea lui înnainte de vreme.

27 Septembre 1909

V

VICARIUL GHERASIM DOMIDE

Vicariul Gherasim Domide, care se duce dintre noi, a fost unul din luptătorii în procesul Memorandului. Fire deschisă şi veselă, om popular, cu foarte mulţi prieteni, el era tipul preoţimii româneşti din generaţia mai veche, al « popei român » care cu voie bună mergea şi la bucuria şi la petrecerea altora şi la slujba, la munca, la lupta, la martiriul său.

Pentru Bistriţeni, părintele Domide a făcut foarte mult. Fără dânsul ei n'ar avea, în locul vechii biserici de lemn, frumoasa clădire de piatră de astăzi, din care s'a scos spiritul străin şi puterea străină.

Multă vreme nimeni nu va putea privi zidurile ei înalte fără a se gândi la bunul părinte Domide: la vorba, la gluma, la râsul, la isprava lui.

9 Decembre 1909

VI

EUGENIU VOINESCU

O pierdere pentru arta română.

Pictorul Eugeniu Voinescu, singurul care a dat picturii româneşti marine studiate şi pline de înţelegere, de poesie, a murit în Bucureşti, la o vrâstă înaintată.

Voinescu era fiul consulului grec din Iaşi. El însuşi a fost consul la Odesa, unde a cunoscut şi frumuseţa măreaţă a Mării Negre şi dibacea ei înfăţişare în pânzele unui Aivasovschi.

Căsătorit cu fiica poetului Gheorghe Sion, Voinescu era o fire blândă, o natură aleasă, cu un fin simţ pentru frumuseţă, un om de o societate plăcută.

A-l întâlni era o plăcere pentru toţi acei cari ajunseseră cumva în legătură cu viaţa izolată a acestui om de o sănătate şubredă, cu sufletul jignit de nedreptăţi, oficiale şi particulare, care i s'ar fi putut cruţa.

Tablourile lui sunt risipite. O plajă, un val de mare, o noapte de furtună se află la mine, şi ele-mi vor aminti pe omul amabil şi bun care mi le-a dăruit.

13 Mai 1909

VII

IOAN STRAVOLCA

Profesorul Ioan Stravolca de la Universitatea din Iaşi, Oltean de naştere, îşi făcuse studiile în Belgia. Numit profesor de fizică, el a ocupat postul său un lung număr de ani, ştiind să păstreze, şi după încheiarea studiilor fiecăruia, cele mai bune legături sociale cu elevii săi. A fost şi director al Şcolii Normale Superioare, şi toţi cei ce au petrecut anii lor de Universitate în această instituţie îşi aduc aminte de felul plin de tact şi de o generoasă înţelegere a însuşirilor şi defectelor tineretului cu care el îşi îndeplinia misiunea. Membru al partidului liberal, el candida şi dăunăzi pentru locul de senator al Universităţii din Iaşi. Corect în înfăţişare, în graiu, în relaţiile sale de tot felul, Stravolca era, oricare ar fi fost valoarea lui ştiinţifică, dintre profesorii cu chemare cari nu se înlocuiesc uşor.

Februar 1910

VIII

NICOLAE BALMOŞ

O veste tristă vine din Bucovina. Ajutorul de primar N. Balmoş, fratele Părintelui egumen dela Suceava, a murit năprasnic.

Balmoş, un om voinic şi chipeş, ştia să împace datoriile de slujbaş cu acelea pe care le avea faţă de neamul său, de care nu s'a ruşinat niciodată. Era şi un om cu autoritate şi un om popular.

Şi mai avea o însuşire: nu era dintre cei cari au batjocura pe buze.

Pentru toate aceste însuşiri va fi regretat de Românii bucovineni şi de câţi alţii l-au cunoscut.

1 Ianuar 1910

IX

GENERALUL C. I. BRĂTIANU

Generalul Brătianu, care s'a stins la Bucureşti, câtva timp după ieşirea la pensie, fusese unul dintre cei mai culţi ofiţeri ai armatei noastre. Avea o cultură literară întinsă şi-i plăcea citaţiile.

Timp mai îndelungat conducător al Institutului geografic, el a lăsat mai multe lucrări de oarecare valoare. Stăruia mult pentru ideia, a cării realizare ar aduce în adevăr, cu cheltuieli mari, şi mai mari foloase, a cadastrului.

Generalul avea simpatii şi antipatii foarte accentuate şi se arunca în polemici nedrepte fără a putea păstra măcar măsura. Ele au făcut mult rău reputaţiei sale. Silit de o boală de urechi a părăsi oastea, a păstrat şi mai departe toată iubirea pentru dânsa.

11 Ianuar 1910

X

GRIGORE ŞTEFĂNESCU

Dintre membrii Academiei se mai duce unul, care era bătrân numai în numărul anilor — 73, zice necrologul, — dar altfel avea toată puterea fizică, toată hărnicia, toată pasiunea unui om mult mai tânăr. In uşurinţa cu care pleca la congrese şi făcea fără osteneală drumuri lungi, în regularitatea cu care venea la toate şedinţele adunării,— dela Universitate plecase de mult,— în vioiciunea cu care urmărea toate manifestările vieţii publice —, în Iunie el presida în Bucureşti meetingul « Ligei » împotriva silniciei din alegerile de peste munţi,— în nervositatea cu care-şi manifesta simpatiile şi antipatiile, la care niciodată n'a renunţat, se simţea, dacă nu tinereţa *lui*, măcar nebiruita tinereţă a unei epoce fericite, peste reprezentanţii politici şi culturali ai căreia bătrâneţa, socotită, prudentă, practică, nu s'a putut înstăpâni pe deplin niciodată.

Grigore Ştefănescu are o lungă carieră de om de ştiinţă, amestecat, ca mai toată lumea la noi, din când în când şi în împrejurările politice. A ocupat mulţi ani

catedra de geologie la Universitatea din Bucureşti, a fost şi rector,— şi un bun rector, cinstit, gospodar şi părintesc faţă de studenţi, — a făcut parte din Corpurile Legiuitoare, şi până în ultima zi a păstrat grija unui Muzeu de geologie pe care-l atingeau adesea, spre marele lui năcaz, care nu zăbovea cu desminţirea cea mai aprinsă, criticile tineretului. A scris mult, şi manualul lui de Geologie l-au avut în mâni atâţia dintre şcolarii învăţământului nostru secundar, până ce l-au înlocuit alte cărţi, mai apropiate de actualul nivel al cunoştinţilor.

Nu i-a lipsit norocul în descoperiri pe care nici adversarii lui nu i le tăgăduiesc.

Aceşti adversari aveau mai multă ştiinţă decât dânsul, dar, când ei făceau să reiasă deosebirea, uitau un lucru, care trebuie să înrâurească judecata oricui. Grigore Ştefănescu făcea parte dintre acei oameni cu nesfârşită iubire pentru cultură, cu nobil entusiasm pentru specialitatea lor, cu o înţelegere pentru nevoile intelectuale ale unui neam ce trece peste marginile unei singure ştiinţe, cari, întorşi din străinătate, au adus cu dânşii, ei cei dintâi, interesul pentru cunoştinţile înalte, pentru explicaţiile superioare, pentru concepţiile dominante ale lumii. Nu s'au închis în laboratorii, nici în biblioteci, ci, pe toate căile, prin conferinţe, prin cursuri, prin convorbiri, prin cărţi, manuale de şcoală, reviste, ziare au trezit societatea la o viaţă potrivită cu civilizaţia modernă. Ce greutăţi au întâmpinat, putem judeca după acelea care astăzi încă se întâmpină. « Revista ştiinţifică a lui Ştefănescu şi Aurelian a luptat ani de zile ca să se poată menţinea între neînţelegători, şi

numai după cele mai mari jertfe de timp şi de bani redactorii ei au trebuit să renunţe la o publicaţie instructivă şi senină, de felul căreia şi astăzi am dori să avem una. Numai cât dorinţa de a folosi celor cu o neîndestulătoare cultură a slăbit simţitor de atuncea, şi specialiştii mai mult sau mai puţin bine instalaţi stau prea sus pentru a vedea în ce necunoştinţă trăieşte încă poporul lor.

Aceste lucruri trebue amintite înainte de orice, de câte ori unul din cei dintâi luminători ştiinţifici ai societăţii noastre româneşti ne părăseşte.

1911

XI

PROFESORUL AGURA

Intre reprezentanţii străini cari se puteau aştepta mai puţin la serbările din Iaşi a fost de sigur acel al Universităţii din Sofia. Nu din vina noastră. Am dat Bulgarilor pribegi pentru cauza culturii şi libertăţii lor naţionale un singur adăpost: toate şcolile noastre, ba chiar acele locuri în funcţii, mai de jos şi mai de sus, care i-au ajutat să trăiască până în clipa când au putut să lupte faţiş pentru învierea patriei. De atunci orice progres al lor ne-a bucurat, pentrucă adesea era un rol al sămînţei aduse de pe aceste plaiuri care au dat totdeauna şi hrană pentru alţii. Aspiraţiile lor naţionale de reîntregire le-am înţeles şi le-am aprobat de atâtea ori, chiar când realizarea lor putea fi în dauna siguranţei noastre. I-am încredinţat numai că, dacă nu voim să trecem peste hotarul cucerit prin mii de vieţi căzute întru apărarea demnităţii şi drepturilor noastre, nu vom lăsa pe nimeni să-l încalce. Se pare că nu era de ajuns.

Ce puteam face mai mult?

Oricât de nedrepţi ar fi fost vecinii noştri de peste Dunăre, nu le păstrăm nicio duşmănie. Ne-am bucurat deci sincer când am văzut între noi pe reprezentantul culturii lor mai tinere, şi cu atât mai mult, cu cât el era pentru atâţia o veche şi iubită cunoştinţă, care se întorcea, bătrân, gârbov de ani, ruinat de boală, ca să aducă un prinos pe care niciunul din conaţionalii săi nu l-ar fi oferit dintr'un cuget aşa de deschis şi cu o inimă aşa de voioasă.

Agura a trăit cu noi jumătate din viaţa sa, cea mai veselă şi mai plăcută pentru dânsul, dacă nu şi cea mai de preţ pentru alţii. Când s'a dus în Bulgaria, pleca dela noi unul dintre ai noştri, şi noi suntem duioşi la despărţire. Acolo şi-a luat soţie din neamul său, şi în mediu bulgăresc de familie, de societate, de cultură a trăit de acum înainte, ajuns profesor de Universitate şi ministru, fostul pedagog, dascăl de liceu şi magistrat din România. Dar de noi n'a uitat niciodată, căci prea eram strâns legaţi de cei mai luminoşi ani ai vieţii lui. Această bună şi credincioasă amintire şi-a dovedit-o şi prin culegerea de documente slavo-române pe care o publica, acum aproape douăzeci de ani, în « Sbornicul » din Sofia, cu colegul său, învăţatul filolog Miletici.

Cuvântarea lui festivă a fost ascultată întâiu cu oarecare curiozitate şi neîncredere. Apoi, când a amintit vechea datorie de împrumut a culturii europene, de dărnicie a ospitalităţii, ceva s'a mişcat în inimile noastre, şi sala a aplaudat călduros. Măcar de un lucru eram convinşi: că unul care citeşte aceste rânduri, scrise de dânsul, ne iubeşte, ne iubeşte cu adevărat.

Dar cât de grea a fost pentru el marea dovadă de iubire ce ni-o dăduse bătrânul înalt, alb, roşu la faţă, cu spinarea adusă, cu mâna uşor tremurătoare! Greu bolnav, sigur de o moarte apropiată, el se pusese pe drum ca să vie la noi, la tinereţa lui, la învăţătura lui dela început, la obârşia sufletului său. Se ridicase din pat ca să se înfăţişeze Regelui înaintea căruia, Domn tânăr, stătuse el odată, pentru merite, ca şcolar silitor. Cetia tare şi iute, oprindu-se numai din când în când ca să tragă, printr'o ultimă silinţă a voinţii eroice care face puterea poporului, său, încă o înghiţitură de aier, de viaţă, de putere. Isprăvi, primi strângerea de mână a Suveranului şi, tăcut, se aşeză la locul său, fără a mai privi în jur. Işi făcuse datoria, îşi împlinise jertfa. Şi era foarte bucuros de aceasta. Poate se gândia la ai lui de acasă, soţia, fetele, la băiatul plecat pentru studii, la toamna rece a Balcanului.

Oricum, era în sfârşit la Iaşi, văzuse Universitatea, vorbise; îi strânsese mâna nesigură un Rege care fusese odată Domnul său. Peste câteva ceasuri, în clipa când dela dânsul îi venea darul « Stelei României », bătrânul dormea liniştit.

Era acasă, şi numai trupul trebuia adus între ai lui.

Au venit să-l ridice dela biserica Bunei Vestiri rectorul Universităţii din Sofia şi acel tovarăş de studii româneşti, d-l Miletici.

Au vorbit amândoi, prieteneşte de sigur, dar nu ca dânsul. Ei n'au crescut între noi, nu s'au aşezat la masa noastră, n'au vorbit în graiul nostru. Noi am dat slujbă de Mitropolit, coroane oficiale, onoruri militare, înto-

vărăşire de profesori ai Universităţii. Suntem mulţămiţi că am făcut tot ce se putea aştepta dela noi faţă de prietenul pierdut.

Acum el lua cu dânsul la Sofia, şi până în fundul pământului bulgăresc, în care a curs adânc sânge de al nostru, desrobitor, cele trei colori ale României. Cei cari le vor vedea acolo, n'au de ce să se supere: ele înfăşură un ultim omagiu faţă de acela care n'a crezut că pe ruinele recunoştinţii se poate clădi cel mai bun patriotism. Şi poate că măcar atunci nu vor gândi cu sete la ceasul când ni-ar putea trimete colorile lor în steagul unei oştiri năvălitoare. Spiritul aceluia care cu câteva ceasuri înainte de moarte a rostit cu durere cuvintele: « De ce nu voiţi să ne fiţi prieteni? » îi va fi oprit dela aceasta.

1911

XII

GENERALUL GHEORGHE MANU

Generalul Gheorghe Manu lua parte, acum câteva săptămâni numai la o şedinţă a Academiei în care era vorba de împrejurări în care şi părintele său, Vornicul Ioan Manu, fusese amestecat. Părea în cea mai deplină sănătate. In hărţuielile dintre cele două cete de boieri şi parveniţi « conservatori », se puneau în el, şi de o parte şi de alta, dar mai ales de aceia cari sunt siliţi a-şi căuta prieteniile în toate părţile, anume speranţe. De fapt, răposatul fost prim-ministru avea aderenţii săi personali, mai ales în Teleorman, unde era sediul său politic.

Ar fi greşit să se spuie că nu făcea politică de o bucată de vreme. O făcea cu tot sufletul, urmărind, nu numai cu luare aminte, dar cu pasiune, ceia ce se petrece în tabăra, unde odată, scurtă vreme, şi el fusese comandant suprem. Şi ce uitase mai puţin era acest lucru. Prin prezidarea de dânsul a Consiliului de miniştri într'un anume moment al rivalităţilor personale care formează însăşi istoria partidului conservator, el îşi

încheiase totodată cariera politică. Să rămâie în această calitate-i era greu; să se întoarcă, imposibil.

Şi altfel, cu temperamentul său, îi cădea foarte greu să aibă un rol activ. De o parte era P. P. Carp, căpetenia junimiştilor urâţi de dânsul, care ajunsese, după şaptezeci de ani, unde dorise să fie o viaţă întreagă, de alta, Take Ionescu, care doar pentru atâta trăia: ca să fie, cândva, oricând, cu oricare, supt orice formă prim-ministru. Şi astfel, lângă resignarea maiestoasă şi zimbitoare a altui mazil, G. Gr. Cantacuzino, stătea neîmpăcata retragere posomorâtă a generalului.

Din lunga lui activitate se va reţinea rolul de odată în reorganizarea armatei şi o absolută integritate politică, pe care n'o ştirbea nicicând grija clientelei.

23 Mai 1911

XIII

GENERALUL BUDIŞTEANU

A fost dus la mormânt trupul generalului C. Budişteanu, unul din eroii Războiului, dela care avea o amintire *vie*, am zice, în glontele care-i scormonea carnea, înnoind vechile dureri.

Generalul a fost în fruntea Ligii Culturale, căreia îi adusese gloria numelui său şi un bun suflet de împăciuire şi prietenie. Să dea mai mult nu putea din cauza unei sănătăţi totdeauna şubrede.

Prin singura cercetare de către dânsul a şedinţilor săptămânale aducea o mare jertfă.

Ofiţerul fără frică a fost un cetăţean cinstit şi corect, mai presus de orice comparaţie. Prins şi el în mişcarea unui partid de interese, el nu i-a cerut nimic şi abia a consimţit să primească onoruri care de obiceiu nu merg către cea mai perfectă onoare. A presidat Senatul cu liniştea unui om pe lângă care patimile cele mai furioase şi apetiturile cele mai triviale trec fără să-l aprindă şi fără să-l murdărească. Şi va fi părut dese ori curioasă de-asupra figurilor de petrecători obosiţi, de intriganţi

cu ochii de lup, de şireţi cu clipociri de păsări nocturne şi de sătui tronând în sănătatea stupidităţii lor mulţămite, această uscată şi palidă faţă de mucenic tăcut al durerii pentru ţară.

A lăsat banii înmormântării sale. O mie de lei, şi n'a vrut mai mult nici dela prietenie, nici dela recunoştinţă. A cerut şi a trebuit să aibă carul cu care se duc la groapă ţăranii, şi nicio floare, mai ales niciuna de retorică.

N'a vrut cununi de flori false acela care câştigase cu preţul vieţii o cunună trainică de lauri adevăraţi. Părerea de rău a tuturor oamenilor de bine l-a întovărăşit însă în cel urmă drum tăcut pe simplul viteaz care ne-a lăsat, ducându-se cu tristă solie către aceia ce au murit de mult lângă el, în faţa duşmanului.

29 Decemvrie 1911

XIV

GABRIEL MONOD

Şi într'o ţară mare, cu veche şi strălucită cultură, plină de talente şi de glorii, moartea unui om mare prin onestitatea lui e ca o pierdere naţională.

Şi astfel a privit multă lume din Franţa trecerea din viaţă a lui Gabriel Monod.

A fost un profesor bun la şcoala de Inalte Studii, unde mulţi Români s'au bucurat de învăţământul lui ca şi de afecţiunea lui distinsă. A scris studii pătrunzătoare asupra epocii merovingiene. A condus ani de zile « Revue Historique » şi a fost la « Revue critique » unul dintre cei dintâi. A caracterizat în frumoase pagine de proză fruntaşi ai cugetării franceze ca Renan şi Taine. A îngrijit cu pietate de memoria lui Michelet, marele poet romantic al istoriei. A lăsat despre războiul franco-german pagini splendide, pline de durerea patriotului şi de reprobaţia omului cult împotriva unei colosale distrugeri de civilizaţie. A introdus la Francezi, în ciuda resentimentelor înfrângerii, chiar metodele germane de cercetare istorică minuţioasă şi sigură.

Şi, dela un răstimp, glasul acestui savant discret, cu ochii obosiţi de vegheri, s'a auzit tare în mijlocul patimilor. Nu pentru ambiţia sa, de care era absolut incapabil, ci pentru nobila şi marea ambiţie de a se repara, — aşa judeca el —, o nedreptate ce i se părea că ar putea atinge onoarea Franciei înaintea umanităţii. Cei cari-l cunoaştem şi-l serbătoriam acum câţiva ani, împotriva modestiei sale, nu ne-am mirat de această «ieşire» a bătrânului nostru profesor. Era în firea lui Gabriel Monod, urmaşul protestanţilor eroici gata a-şi jertfi viaţa pentru credinţă, era o conştiinţă fără frică, şi această conştiinţă nu putea să rămâie mută de câte ori credea că un adevăr trebue mărturisit.

N'a avut notorietatea cea mare, după care nici nu umbla. Chiar cele mai frumoase din paginile sale nu vor găsi de acum înainte mulţi cititori. Ne vom îndrepta însă spre ele de câte ori sufletul nostru, care a cunoscut şi admirat pe al lui, va simţi nevoia imperioasă de a-şi reînoi ceea ce poate fi mai curat, mai uman şi mai înţelept în cugetarea omenească.

1912

XV

D. GHICA

Traducătorul şi adnotatorul lui Herodot era cel mai studios din fiii lui Ion Ghica. Făcuse studii serioase în Anglia. Avea cunoştinţe întinse şi adânci, pe care le-a dovedit şi prin lecţiile făcute anul trecut la Institutul pentru studiul Europei sud-orientale. Amestecat şi în viaţa politică, n'avea calităţile de energie şi spontaneitate care trebue pentru a se impune.

1914

XVI

TEMISTOCLE BOCANCEA

A murit fostul primar al Ruşilor în Cernăuţi, Temistocle Bocancea. Om ciudat, exagerat, bolnav, el a fost totuşi un bun şi credincios Român.

1914

XVII

NICOLAE DOBRESCU

Soarta rea loveşte şi mai departe în puterile şi speranţele unei generaţii întregi, care de sigur că mai are de îndeplinit o misiune.

Primesc, în momentul când se tipăreşte această foaie, prea târziu ca să pot lua parte şi eu la punerea în pământ a elevului mieu iubit şi colaboratorului mieu în atâtea privinţe, vestea morţii, înainte de patruzeci de ani, a bunului, cinstitului şi harnicului profesor de Universitate Nicolae Dobrescu.

Fiu de ţăran, numai el ştia prin câte greutăţi a trebuit să treacă pentru a-şi însuşi o mare cultură. Bursier al Universităţii din Bucureşti, a făcut solide studii în Apus.

L-am făcut, pe rând, profesor la Teologie, membru corespondent al Academiei. Acuma — îl îngropăm.

Săracul Dobrescu, care spunea, plângând, că nu merită atâta suferinţă, ca unul ce numai bine a făcut tuturora!

La foaia aceasta[1] a lucrat în vacanţa din 1907, când toţi mă părăsiseră, făcând şi bandele de expediţie

[1] *Neamul Românesc.*

alături de mine; la cursurile de vară a alergat între cei dintâi.

Acum, — s'a isprăvit.

Dacă este după moarte vre-o simţire, prietenul plecat tânăr dintre noi se va ruga, aiurea, pentru dăinuirea puterilor noastre şi pentru creşterea lor, — căci, după atâtea pierderi, am rămas aşa de puţini!...

13 Iulie 1914

XVIII

PIU AL X-lea

Piu al X-lea a murit.

Simplu preot de sat în Veneto, el a ajuns zimbind în dreapta şi în stânga, nu pentru a măguli şi a câştiga, ci fiindcă aşa se deprinsese din practica simplilor săi poporăni. Şi astfel fiul de vătăşel, popa de sat a ajuns Pontifex Maximus şi s'a aşezat în Vatican, care a văzut în sacrele lui tainiţe sfinţi şi criminali, asceţi şi desfrânaţi, filosofi şi nebuni ai politicii, dar puţini oameni aşa de omeneşti ca acest « părinte » de la Riese di Trevişano, care veni la conducerea sufletească a lumii catolice cu « Ave Maria », cu Toma de Aquino şi cu ştiinţa mare de a purta practic conturi simple.

Când războiul fără lege şi fără Dumnezeu a început pentru triumful brutalităţii în Europa, mulţi se vor fi gândit ca mine la un gest mare şi simplu pe care-l putea face acest simplu din vremurile când papalitatea nu era un Stat şi nici o idee de imperialism, între atâtea altele, pe această lume care n'a fost creată pentru niciun imperialism, — fie şi al lui Dumnezeu, direct ori prin

urmaşii Sfântului Petru, — ci pentru muncă, iubire şi bucurie.

Şi să fi văzut de sus din «loggia» binecuvântărilor dela Vatican o mână ridicându-se, blândă pentru cei credincioşi şi indignată, furioasă, purtătoare de fulgere împotriva acelor cari cu sânge rece osândesc sute de mii de oameni pentru triumful teatralei lor trufii, şi împărţitoare de blăstăm, — cu vedenia, încă temută, a Iadurilor deschise, — pentru toţi aceia cari ar trage şi ar tăia în folosul nedreptăţii.

El putea s'o facă: la Riese lumea trăieşte bine, şi cine omoară e dus la puşcărie de jandarmi.

Şi ce răsunet ar fi avut pe lumea aceasta întâia excomunicare ce ar fi venit în adevăr dela Dumnezeu!

Dar «părintele», ajuns Preasfântul Părinte, poate nici nu s'a gândit la aceasta. Ci a simţit, ca mulţi alţii, că nu mai e loc pe pământ pentru dânsul. Dând cale cine ştie cărui Papă chiurasat şi expert în melinită, el s'a dus la ai săi şi la Dumnezeu, pentru a-i aduce o veste: că, după atâtea mii de ani ai luptei între Bine şi Rău, tot Satan a învins!

10 August 1914

XIX

REGELE CAROL I

S'a întâmplat ceia ce tuturora li se părea cu neputinţă, aşa de mult erau legate gândul şi voinţa regelui Carol, liniştită şi neînduplecată, de orice lucru se făcea de aproape cincizeci de ani în această ţară. Regele Carol I, s'a stins pe acest pământ al României de care-l legase o misiune căreia-şi consacrase viaţa întreagă. Ţărâna noastră va acoperi pe Acela care, potrivit cu credinţile sale nestrămutate, a muncit ca muncitorul cel din urmă, fără cruţare faţă de sine şi fără drept de odihnă, pentru întărirea, înălţarea şi mândria noastră. Şi ea li va fi uşoară, cum e pentru aceia cari s'au străduit mult şi au suferit mult!

Căci, dacă viaţa aceasta a cuprins atâtea clipe mari, ea a cuprins şi o suferinţă, ascunsă cu îngrijire de oricine, dar cu atâta mai puternică.

De ce să amintim evenimente pe care de mult istoria le-a săpat în paginile ei de aramă? Ar fi banalisarea acestui ceas unic, plin de recunoştinţă pentru trecut, de reculegere pentru viitor. In jurul unor momente ca acesta,

cel mai primit semn de pietate e al liniştii absolute, sacre.

Dar pentru oameni, nu pentru aceia cari până azi dimineaţă au fost supuşii Săi, suferinţa aceasta nemărturisită decât înaintea lui Dumnezeu va face din Carol I-iu, rege al României, una din figurile tragice ale istoriei.

A trăit peste şaptezeci de ani fără altă tovărăşie, fără altă comuniune de spirit decât a Datoriei. Zeul său pe pământ — şi ce zeu nobil, ce zeu teribil! — a fost aceasta. In afară de dânsa n'a cunoscut nimic. Din vremuri foarte vechi ca ale Romei n'a existat om care, în mijlocul vieţii, să se smulgă mai deplin din tot ce o alcătueşte, pentru a trăi cu ochii reci fixaţi la o singură stea care nu poate apune: Datoria Sa de Suveran!

Şi, odată, a simţit că *omul*, pe care se torturase să-l ucidă, trăieşte în el, că are amintiri de tinereţă, vechi reminiscenţe de câmpuri de luptă, că inima bate încă pentru lucruri de care eroic voise să se despartă. Şi lumea a simţit: furtunoasă a început, în strigăte de mânie, să-l recheme la datoria lui — pe Dânsul...

Dacă a suferit?... Cu atât mai mult, cu cât nu putea altfel. O sfăşietoare dualitate morală se trezise în el. Nu poate fi mai crudă natura pentru un om, pentru un om bun şi nobil care a făcut tot ce omeneşte se poate face ca să atingă culmile ei morale. Şi nu poate fi Dumnezeu mai milos de cum a fost pentru Dânsul.

Regele Carol I se odihneşte. Pace amintirii Regelui Carol! Pace, — până la ceasul Dreptăţii care, înduioşată, se va pleca asupra mormântului celui d'intâiu Rege al României, ştiind tot ce'a ce nu ştim noi astăzi şi simţind ce'a ce nu toţi pot simţi în acest ceas al Soartei!

27 Septembrie 1914

XX

SĂPTĂMÂNA REGELUI CAROL I

Intr'o zi rece de toamnă, cu fulgi de zăpadă opriţi în verdele adânc al brazilor, Regele Carol I, care se trezise pentru o nouă zi de muncă şi de suferinţă, la cei şaptezeci şi şase de ani ai săi, şi-a plecat fruntea înaintea poruncii neînduplecate a Sorţii. Sufletul său se ridicase către părinţii săi cari au fost şi numai trupul trecut prin primejdii de războaie şi prin aspre încercări ale vieţii, în care sângele curge înlăuntru fără ca o picătură din el să se vadă, se odihnia în sfârşit, pentru acest ceas şi pentru toate cele care vor veni după dânsul.

Am aflat toţi vestea neaşteptată. Primise şi în zilele din urmă şi vorbise mai limpede şi mai hotărît decât totdeauna. « Eu nu sunt contra îndeplinirii idealului naţional românesc. Vreau să se ştie că nu sunt contra. Dacă s'ar fi ţinut al doilea Consiliu de Coroană, toţi ar fi văzut-o. Să mergem însă înţelept, făcând toate lucrurile la ceasul lor ». Şi altuia, care-i vorbia de cei cari-l aşteaptă dincolo de munţi, de dorul tuturora de a trece hotarul cu Dânsul în frunte, El îi zâmbia de o supraumană fericire: « Da, în adevăr? Voiţi să mergeţi cu mine? Aşteaptă: vreau s'o spun şi Reginei ». Iar, peste câteva ceasuri,

Soarta lovia, ea ridica de-asupra acestui mare suflet obosit toată grija viitorului, toată răspunderea hotărîrilor, toată sfâşiarea vechilor legături şi instincte. Muria Carol I-iu, oprit brusc înaintea teribilei decisiuni. Şi noi rămâneam uimiţi, fără un cuvânt, fără o lacrimă. Ce sunt aceste semne ale durerii omeneşti când trece, cu ochii săi de ghiaţă, Destinul?

Am simţit numai un gol. Căci, la urma urmei, ce este moartea decât aceasta? La început, un gol, care măsoară întâiaşi dată ce fusese acel care a plecat; o tăcere, o prăbuşire, un pustiu. Apoi aleargă duioase amintirile, bune şi rele, unele aducând după dânsele plânsul cel mai duios, altele zâmbetul rătăcit din ceasurile fericite, tot ce ni-a lăsat cel care nu va mai veni înapoi niciodată; îl creăm din nou tot mai întreg, cât a fost pentru noi şi cât ştim că a fost pentru alţii, îl creăm din nou din tot ce ni-a dăruit şi ceia ce sufletul nostru restitue pentru a-i da din nou fiinţa de care neapărat avem nevoie. Şi golul acesta îl simţiam întinzându-se prin această zi tristă de la un capăt al ţării la altul. Steagurile negre ieşiau la ferești pretutindenea, fără nicio impunere. Măcar atâta lucru putea aduce fiecare. Să fi putut aduce mai mult!

Dacă Bucureştii ar avea un suflet, s'ar vedea la ceasuri de acestea. Şi tot aşa dacă l-ar avea toată această oficialitate pe care El a creat-o, ori măcar El a îngăduit-o. Dar — să trecem.

Oraşul, cu tricolorul cernit în largul stradelor sale de căpetenie, aşteaptă azi pe Regele cel nou. E un simbol al ţării, al neamului care nu moare, această rază clară şi caldă care trebue să treacă în mijlocul bătăilor triste

ale miezului nopţii. *Să fie* întâiu ce'a ce se aşteaptă şi apoi cu toţii ne vom pleca asupra sicriului acelui care *a fost.*

Deocamdată se cântă la Mitropolie veşnica pomenire înaintea lui Dumnezeu pentru «adormitul robul său Carol I-iu Rege al României». Dela un arhiereu la altul trece tânguirea, şi pentru întâia oară acest nume care se rostia cu adânc respect şi mândrie naţională stoarce lacrămi; plâng bărbaţi în toată firea, lacrămi de acelea care nu curg pe obraji, ci sufletul le soarbe înapoi din ochii umezi. Afară musica sfâşie aierul şi clopotele oraşului întreg vuiesc dela o zare la alta, pentru un suflet de Rege care înainte de a merge în lăcaşul eroilor flutură în jurul nostru, plin de păreri de rău şi de îndemnuri înţelepte. «Veşnica pomenire pentru Carol I-iu, Rege al României»... Din veac în veac va răsuna acest strigăt, când vom fi mai mulţi, mai tari, mai mândri şi urmaşii noştri se vor gândi la Dânsul. Tare va striga glasul nesupus la bănuială al Istoriei, care ştie şi cu câte a avut să lupte un om: «Regelui Carol veşnica pomenire».

In jeţul regal stă Regele nou. Are privirea omului care vede aiurea. A petrecut douăzeci de ani de ucenicie având în faţă pe acela care acum nu mai e, şi simte că a moşteni înseamnă o durere întâiu şi apoi o răspundere. Răspunderea Neprevăzutului, Incomensurabilului. Ce va fi? Ce va putea? Cu ce-L va ajuta Dumnezeu şi pe Dânsul? Ce se va moşteni după El? Ce va gândi printre lacrimi despre părintele său copilandrul care cu ochii în pământ deapănă şi el acum în urmă firul vremurilor? O conştiinţă a fost totdeauna Ferdinand al României,

dar acum ea se înalţă, se lărgeşte; ea se zguduie la atingerea cea d'întăi cu Viitorul care-i răsare plin de teribile întrebări ca Sfinxul în calea lui Edip. In jos, sunt flori şi izvoare şi cântece şi locuri de odihnă dulce, Rege Ferdinand, — şi uitare; în sus e Calvarul şi Crucea, — şi este Invierea şi Inălţarea şi gloria veşnică pentru Tine şi pentru noi.

Acuma, faci Jurământul. Cameră, Senat, arhierei, tribune pline de mulţime. De sigur că nu vezi pe nimeni anume. Vezi Cartea veche a credinţ'i, vezi Crucea care spune numai de Suferinţă şi Sacrificiu, şi vezi din noi toţi o singură icoană, mai sfântă decât toate formele religiei care ne uneşte, mai mândră decât Coroana de oţel spre care priveşti, mai măreaţă decât regalitatea Ta care începe. Patria! Şi de aceia-Ţi tremură glasul şi cuvintele Ţi se rup din suflet, pe care de azi înainte nu-l mai ai pentru Tine. *Noi* Ţi l-am luat, întreg, pentru totdeauna. Ni trebue nouă şi copiilor noştri, şi nu Ţi-l dăm înapoi decât pentru ca să se înfăţişeze înaintea Dreptului Judecător al tuturor faptelor. O înţelege Regina Maria, care, uitând de acum înainte că a fost mai presus de toate o podoabă admirată a acestei Ţări, are, chemată a fi astăzi mângâietoarea unui popor, o lacrimă de regret în ochi când îşi acopere cu mâna frumuseţa feţei.

Regele vorbeşte. Regele, — nu protocolul. Regele, — nu oficialitatea care va vorbi pe urmă cum e datoria, datina şi putinţa ei. Acesta nu e un discurs, e un strigăt de curagioasă sinceritate, o făgăduinţă solemnă, în care un suflet se resumă. Incepe dela graţia lui Dumnezeu şi ca înaintea lui Dumnezeu, smerit şi hotărît, vorbeşte.

Nu va uita pe Acela care a dat regalităţii române un prestigiu moral care poate numai să se ridice. In moştenirea înaintaşului a găsit o glorie de care acum nu vrea să vorbească — ce este toată gloria înaintea lui Dumnezeu? —, dar a găsit iubire şi credinţă. Cu ele-şi va uşura sarcina cea grea; le aminteşte, cerându-le din toate puterile sale. Sunt aplause, jos în incintă, sus în tribune, dar sunt altele, înmiite, care nu se aud aici: *acelea* sunt credinţa şi dragostea cea tare pe care nu le zguduie interesele şi nu le mineazā patimile. *Aceia*-Ţi sunt prietenii adevăraţi, cari nu vor sui niciodată treptele către Tine, dar cari singuri sunt în stare să-Ţi dea şi să-Ţi sprijine pe oamenii cu cari în adevăr poţi îndeplini pe pământ facerea de bine. Eşti « bun Român », o spui cutremurându-Te de mândrie naţională, şi aplause nesfârşite Iţi taie glasul; o spui din nou, ca să simţi pentru Tine încă odată dulceaţa acestor cuvinte, şi noi toţi, cari-Ţi stăm gata pentru orice ajutor, plecaţi cu bucurie asupra muncii noastre din care ai dreptul să-ţi iei, ca Suveran,birul de prosperitate şi de glorie, vom face aşa ca « bunul Român » să fie la sfârşitul zilelor sale şi un « mare Român ».

« Trăiască Regina », strigă cineva, şi toţi doriam să fie cineva care să scoată acest strigăt. Intre însuşirile care împodobesc un suflet de femeie, mai presus decât toate talentele chiar, este sinceritatea. Şi *aceia se simte*. De mult am simţit-o cu toţii în Principesa Maria a României. Şi dacă, Inaltă Doamnă, se vor găsi atâţia cari vor spune că omagiile se îndreptau către frumuseţa Voastră suverană, îndrăznesc a cere unei femei să nu-i creadă: se îndreptau către energia francă şi dreaptă, către cavalerismul

zâmbitor, către viteţia sinceră. Părea că vedeam în Voi pe una din acele Doamne ale vremilor bătrâne, sfetnică sigură a soţului ei, mamă bună a copiilor ce-i înfloresc casa din bielşug, iubitoare adevărată, fără vorbe a poporului care simte nevoia totdeauna ca lângă severitatea mândră a Suveranului său să fie un zâmbet de care o ţară întreagă să se poată încălzi şi luminà, în ceasurile grele, când timpurile încearcă.

A făcut bine acel tânăr de sus care a strigat « Trăiască Prinţul Moştenitor ». Era pentru Alteţa Ta Regală, Principe Carol. Ai simţit de unde vine urarea, pe care ceilalţi, oficialii, au trebuit s'o aplaude. *Acolo* e toatăn ădejdea Ta, şi nu la tovarăşii de jocuri şi de sporturi, cari nu-ţi vor da din prietenia lor decât amintiri triste şi ispite rele. *Acolo*, unde sunt băieţi săraci, cari muncesc pentru o pâne şi n'o au totdeauna întreagă. Când vei întra în lupte, triumful Tău va trece printre trupurile tinere ale lor, aşternute în calea viitorului naţional. Când greutăţi vor răsări în calea Ta, mânile lor viguroase Te vor sprijini să nu luneci pe covorul măgulelilor menite să Te târască în prăpastie. Şi, când vei purta însuţi Coroana regală şi Te vei mândri că Domnia Ta va fi fost împodobită cu superiorul prestigiu al ştiinţii şi artelor, al poeziei şi moralităţii publice, fruntaşii în toate ramurile, strânşi în jurul tronului Tău pentru a-l împodobi cu florile cele mai alese din viaţa unui neam, nu vor fi din eleganţii tovarăşi ai celor d'intăi petreceri, ci din tinerii palizi, de muncă şi veghere, cari Ţi-au aruncat astăzi, din toată inima, acest strigăt: Trăiască Moştenitorul!

*
* *

Aşteptăm pe Regele Carol I la gara mică a Mogoşoaii, înaintea dumbr vilor care s'au îmbrăcat în aur şi purpură pentru a-L primi, lângă bisericuţa lui Ienăchiţă Văcărescu, care, fiind smerită, a trăit şi, de altă parte, lângă ruinele uriaşe ale palatului lui Bibescu-Vodă, care, fiind trufaşe, s'au dărâmat, înainte chiar de a fi isprăvite. Te aşteptăm, căci eram siguri că vei veni. Ni-a spus doar acel nobil testament, care e ultima spovedanie a unui suflet regal înaintea lui Dumnezeu şi a naţiunii sale, că ai fost fericit între noi, iertând pe acei cari Te-au calomniat şi că ne-ai iubit: poporul nostru, legea noastră, pe care ai respectat-o, cultura noastră, al cărui ctitor Te-ai făcut, şi acest Bucureşti care a ajuns prin Tine Capitala regalei Independenţe a Românilor. Vii la noi, unde ai fi voit să rămâi pentru ca ochii noştri să se oprească o ultimă dată asupra Ta. Vii, şi acuma nu-Ţi mai putem spune: Bine ai venit!

Sicriul se acopere cu două steaguri, de-asupra căror se prinde purpura regală şi cele două semne ale rangului suprem în cele două mai mari oştiri în luptă astăzi. E ridicat pe umerii generalilor şi ofiţerilor Casei Regale pentru a fi aşezat pe afetul îmbrăcat cu negru al unui tun. De o parte şi de alta, pe când Regele şi fruntaşii oştirii salută, se apleacă glorioasele rămăşiţe ale steagurilor de la Griviţa: un vultur, decoraţii, coroane veştede, frânturi de mătasă rănite de gloanţe. Şi pare că toată drama războinică de acum aproape jumătate de veac mai scânteie odată în lumina soarelui care învăluie toate într'un zâmbet întârziat, înainte de a se cufunda în amurgul mărilor. Căci sunt aici cu toţi: drapelele, crucile,

florile, — eroul. Şi sunt colô, în umbră, ajutătorii cari au rămas încă: grupul ţărănesc al veteranilor palizi, cu lungi plete albe, având pe zdrenţe tot aşa de măreţe ca şi ale steagurilor semnele vitejiei tinereţelor. Regelui i-a fost drag de dânşii totdeauna, şi cu câtă mândrie primea acum patru ani la Iaşi defilarea camarazilor de la Griviţa şi Smârdan! Şi cred că în toată această mulţime: de diplomaţi străini, cari discută ultimele operaţii ale războiului, de actuali şi foşti miniştri, cari cugetă la simpatiile politice probabile ale noului Domnitor, de parlamentari şi magistraţi, cari, în conversaţii banale, îşi târăsc umbrelele după sicriul Regelui, dacă i-au venitcuiva în ochi lacrimi sincere,—pentru biruinţa pe care au câştigat-o împreună, pentru bătrâneţele pe care împreună le a propie de gura mormântului —, a fost la aceşti săraci.

Prin nesfârşita mulţime, adesea serioasă, cuviincioasă totdeauna, ce pare a simţi că totuşi aceasta nu e o petrecere, trece convoiul uriaş, în frunte cu toate steagurile oştirii, vechi şi nouă, mişcându-se în aceleaşi valuri de coloare şi aur. Sus, sicriul luminat de soare, domină.

Palatul aşteaptă posomorît pe stăpânul său, care, acum patru luni, l-a părăsit cu bucuria că s'au potolit patimile trezite în jurul viitorului ţărănimii şi cu mărturisirea că nu vrea să închidă ochii până nu va lăsa o ţară asigurată şi fericită. Nu i-a fost îngăduit să aibă această mulţămire din urmă; focul arde jur împrejurul nostru şi orice altă grijă decât a apărării şi doritei noastre întregiri a încetat.

Sicriul e aşezat între draperiile negre şi luminile se aprind în jurul catafalcului. Regele Carol I e aici. In umbra

bibliotecii căptuşite de cărţi nu va mai răsări chipul sever cu neliniştiţii ochi scrutatori cari căutau să smulgă gândurile înainte de a se rosti un cuvânt, graiul trăgănat, care căuta cuvintele şi dădea fiecăruia dintre dânsele un sens ce părea deosebit de acela din toate zilele, nu va mai răsuna, rostind sfaturi bune îndreptate către iubirea de ţară şi de neam, către moralitate, muncă şi pace. Numai aceia cari vor fi avut cinstea de a fi primiţi de Dânsul, cari se vor fi învrednicit a li se vorbi cu toată sinceritatea unui suflet mare şi nobil, numai aceia vor transmite urmaşilor amintirea de ce a fost *în adevăr*, când nu-l încunjura pompa, când oficialitatea nu-l împresura, când sufletul lui nu era îmbrăcat în purpura Regelui, rămânând însă regal şi atuncea, până la cel mai neînsemnat gest, până la apăsarea glumeaţă uşoară a mânii pe umerii unui tânăr, Carol I-iu.

* * *

Pe catafalc între lumânările înalte, străjuit de colonelii nemişcaţi cu săbiile trase, regele Carol I aşteaptă pe aceia cari pot şti astăzi că au fost iubiţi de dânsul, chiar dacă nu l-au iubit, şi mai ales dacă n'au ştiut prin ce tăcută şi deplină jertfă a ostenelilor fiecăruia se iubeşte un Rege. Mulţi trec cum nu trebue, ca înfăţişare şi ca suflet: toată această bogată plebe a oraşelor care s'a ridicat în Domnia lui fără să capete, pe lângă lefi şi câştiguri, şi puţină creştere. Dar atâţia, dela veteranul care aude fâşâindu-i la urechi mătasa steagurilor vechi în freamătul nebun al luptelor purtate cu dânsul, până la fetiţa de şcoală care îndrăzneşte a lăsa peste florile cele-

lalte umila floare în care a căzut o lacrimă adevărată, atâţia simt ce înseamnă despărţirea de acela înaintea căruia n'a mai fost în România o coroană regală.

*
* *

Sicriul e pecetluit. In cerc închis, arhiepiscopul catolic a binecuvântat corpul. Conştiinţa e satisfăcută. Acuma începe marea pompă funerară a Bisericii Statului, faţă de care a fost mai larg decât faţă de toate celelalte confesiuni, şi deci şi a sa, Regele.

Cântările morţilor răsună din gurile tuturor episcopilor şi un cor muzical foarte bun întovărăşeşte slujba. Dar poate, dacă ar fi fost în vastul cuprins al sălii de marmură ceva mai multă tăcere şi mai puţină mişcare, dacă numai cei chemaţi pentru rostul lor în armată şi Stat s'ar fi aflat de faţă şi dacă un suflet smerit de călugăr înfiorat la fiecare atingere cu moartea de la care aşteaptă mângâiere şi odihnă s'ar fi găsit între strălucitoarele cununi episcopale, ar fi fost bine să i se lase lui, numai lui rostirea cuvintelor simple de care orice inimă omenească se cutremură. Să fi auzit în bătrânu-i glas tremurat plângerea sufletului ce se desparte de lume, ce părăseşte pe ai săi între cari şi ieri se afla şi li vorbea şi ieri. Bunul creştin smerit care era Regele Carol I şi care spunea în revărsările de conştiinţă de care avea nevoie — am ascultat şi eu una, şi-mi aduc aminte, mişcat, de ceasul acela — că religia lui e mai presus de toate formele şi de toate osebirile teologice, curată şi supusă înaintea lui Dumnezeu, ar fi fost mulţămit în lumea lui de această chemare tremurată către dânsul.

Acuma, pe umerii generalilor şi adiutanţilor sicriul coboară scările pe care de atâtea ori le-a suit piciorul sigur al Regelui. Incet, el străbate, legat de gura tunului, drumul scurt până la mulţimea nemărginită care-l aşteaptă afară, unde de pe înaltele piramide negre tămâia fumegă. Şi deodată aierul se sfarămă, ca într'o furie războinică, de trâmbiţi, de muzici, de clopote, pe când departe tunurile bubuie. Oştile-l chemau ca pentru un nou asalt contra unui nou duşman secular al neamului, dar, supt ochii înlăcrămaţi şi ai celor mai tari, sus de-asupra mulţimilor el luneca spre mormânt, înfăşurat în steaguri.

Trecând printre şirurile episcopilor, printre diplomaţi în toate uniformele lumii, cari se despart de aici, sicriul e aşezat între coroanele de flori naturale pe care singure le-a dorit acest om al adevăratului silit a trăi în mijlocul celei mai rafinate şi mai mincinoase artificialităţi, spre a fi dus la mormântul ce şi-a hotărît la Argeş, înainte ca Bucureştii, — *alţi* Bucureşti, în ceasul istoric al recunoştinţii simţite de fiecare, — să-l aşeze de veghe pe una din culmile sale.

* * *

Acolo, în cetatea de întemeiere a celui mai vechiu Voevodat al nostru, la leagănul Ţării-Româneşti, în Scaunul lui Seneslav, lui Tihomir şi lui Basarab, în reşedinţa, patriarcală încă, a celui d'intâiu episcop, acuma peste şapte sute de ani, aşteaptă lumea strânsă din toate colţurile ţării. Primarii, puţintel în neorânduială şi, adesea, în veşminte de oraş vechi şi murdare, mărginesc drumul

cu lumânările în mână. Iar, sus, nemişcaţi stau pe înălţimi, cu miile, ţăranii, în haine de sărbătoare, foarte cuviincioşi. Când, înainte de 1300, Seneslav Voevod a fost dus la mormânt în bisericuţa lui de lemn, de mult înlocuită cu cărămidă, piatra şi marmora unor vremi mai mari şi mai bogate, tot aşa trebue să fi fost. Şi, ca pentru alţi Domni bătrâni pe cari i-a luat toamna blândă odată cu cele d'intâi lacrimi ale ploilor pentru moartea apropiată a anului, tot aşa lunca Argeşului îşi scutură din miile de copaci bătrâni aurul frunzelor moarte, aşternându-l pentru convoiul stăpânitorului şi sămănându-i sicriul, pe când în fund muntele stă aspru, măreţ sub zăpada sa imaculată, icoană materială a sufletului ce s'a dus acum, plin de melancolia simţirilor ce cad sub austera înfăţişare rece a Regalităţii şi în aşteptarea primăverii, a vieţii nouă ce va veni. E în aier o linişte de biserică, nu se mişcă o ramură în plopii înalţi ce cuprind între ei drumul la mănăstire; sunt nori atâţia câţi îi cere jalea şi printre ei atâta albastru cât se deschid amintiri din ceasurile mari şi ceasurile bune ale Regelui în sufletele tuturora.

Ne apropiem, sub călăuzirea steagurilor care vin aici unde pentru întăia oară pentru acest popor al nostru s'a ridicat un steag. Lângă noi fac salutul tunurile de munte.

Locul se deschide larg acuma, şi biserica pe care a înoit-o Carol I-iu se înalţă sprintenă, pe neaşteptate, înaintea noastră, cu verdele, albastrul ei palid, cu aurul ei ce se stinge. O undă de vânt rece trece asupra capetelor descoperite. Sub baldachinul asupra căruia se pleacă steagurile, ultimele rugăciuni se risipesc lin ca şi fumul uşor al tămâii de pe înaltele piramide negre.

Ceasul a venit. După suflet, trupul părăseşte această lume. El se cufundă în marea uşă înflorită cu sculpturi a lui Şerban Cantacuzino. El dispare în cuprinsul mănăstirii. E, în urmă, fruntea îngrijorată a noului Rege, cu lacrămile pe obraz, e o Regină cernită, sunt chipuri triste de prinţi, miniştri, de azi şi de ieri, cari-şi întreabă conştiinţa despre ce au primit şi ce au dat în schimb. Dar, în faţă, sunt nevăzuţi oaspeţii mai vechi ai Argeşului, vechii ctitori amestecaţi în ţerna răscolită de războaie şi de reparaţii, sfioase suflete eroice care biruesc frica de atâta aur nou pentru a-şi face datoria ieşind înaintea urmaşului, a înălţătorului şi îndeplinitorului operei lor.

Eşti tu, Radu-Vodă dela Afumaţi, care ai câştigat în vremea ta, prin lupte grele, necontenite, dureroase, cruţarea Patriei de stăpânirea turcească; călare pe calul tău de războiu, cu hlamida în vânt, cu coroana pe fruntea încreţită, aşa pare că te ridici din umbra adâncurilor sfinte şi drept stai înaintea Viteazului care în vremile noastre a smuls şi el aceluiaş duşman neatârnarea. Au fost eroi şi înaintea lui, şi el a ştiut să fie erou ca dânşii. Şi în tristeţa căutăturii tale, Domn jertfit de patimile boierimii, se cuprinde o mângâiere pentru acela care nu fără dureri de pe urma unor patimi ca acestea a simţit zdrobindu-i-se în piept inima.

Războiu în afară, duşmănie înăuntru, zbucium neîntrerupt, silinţe fără odihnă, jertfe fără mângâiere, — aceasta v'a fost amândurora, peste patru sute de ani dela unul la altul, domneasca viaţă. Dar legea noastră cere uitare întreagă, iertare întreagă, iertare desăvârşită. Dacă nu Radu-Vodă, Carol I-iu a ştiut-o, în sentimentele sale

de o discretă, dar nesfârşită caritate. Şi de aceia el stă, nu lângă acela a cărui mână a încremenit pe sabia pedepsitoare a revoltei, ci lângă seninul, înţeleptul filosof domnesc Basarab-Vodă Neagoe. Vechea scriptură a Voevodului şopteşte pare-că la venirea tovarăşului de coroană, fratelui în conştiinţa despre zădărnicia şi totuşi despre superioara sfinţenie a vieţii [1]: «Ce este omul? O nimică: slăbiciune şi neputinţă. Iar mila lui Dumnezeu vezi cât este de mare, încât s'a mirat Proorocul de lucrurile ce a făcut pentru dânsul şi a zis: ce este omul de ai făcut pentru dânsul atâta mărire?».

Lespedea de marmură se aşează pe mormântul lui Carol I-iu Rege al României. Iar, în fundul zării, cea d'intâi rază de soare în această zi de melancolie liniştită se opreşte o clipă pe alba zăpadă a muntelui, atinge ca o binecuvântare uşile mănăstirii — şi se cufundă.

---

[1] Invăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie.

XXI

CUVÂNTAREA DESPRE REGELE CAROL I

(La Teatrul Naţional din Bucureşti)

Aici se reprezintă drame pe care scriitorii le smulg din vălmăşagul vieţii, strângând toată suferinţa şi lupta şi biruinţa unui om, tot sufletul plin de patimi şi de avânt al unei vremi în cinci acte, pentru câteva ceasuri. De la bucuriile şi durerile, de la grijile şi speranţele voastre alergaţi cu toţii aici, pentru ca să priviţi şi să ascultaţi poveşti care sunt adevărate pentru toţi, tocmai fiindcă pentru nimeni nu sunt adevărate. Dar fiecare ştie bine că viaţa care e adevărată, este pe atât mai mare, pe cât este mai veche decât închipuirile noastre. Dela dânsa împrumutăm şi ei voim să-i folosim prin purificarea şi înălţarea sufletului, dar, în veşnicia ei, arta pleacă smerit genunchii înaintea trecătoarei vieţi omeneşti, în care rănile dau sânge şi lacrimile ard obrajii. Jocul nostru se opreşte când marele dramaturg care e Soarta încheie ultimul act al vieţii unui Rege.

O înălţătoare dramă a fost cariera regală a lui Carol I, asupra căreia încet, sub ochii noştri plini de lacrimi, s'a

lăsat perdeaua de purpură. Aiurea şi în alte timpuri, ea s'a mai represintat, lăsând nume de eroi pentru paginile istoriei. Aici, pe acest pământ ea nu s'a mai desfăşurat dela Ştefan-cel-Mare până astăzi, din vremile când pentru mai mulţi duşmani aveam fier mai mult.

Puterile acestei drame au fost două: de o parte *umanitatea* luptătorului, suflet bun şi iubitor, plin de asprime pentru sine însuşi şi de largă, împărătească iertare pentru alţii, de poesie intimă, dorită de vechi castele, de păduri bătrâne cu umbra deasă, de izvoare ascunse, de tăinuite plimbări pe poteci neştiute de altul, de sete a cunoştinţilor ce se capătă din lumea, tăcută, şi totuşi bună de sfaturi, a cărţilor, de mulţămire cu viaţa de familie în cercul îngust şi binecuvântat al celor mai de aproape. A fost sfială de lume, a fost romantică pasiune pentru natura sălbatecă, a fost râvnire după norocul unui umil acoperiş, a fost pasiune pentru carte şi mulţămire de scriitor care-şi îmbracă ideia în formă solemnă a scrisului, au fost toate aceste elemente ale unei mai zâmbitoare şi mai senine fericiri în sufletul aceluia care acum patruzeci şi opt de ani descăleca pe pământul unei ţări, cu viitorul căreia, nedespărţit, unia pe al său. Şi, în clipa când primea greaua misiune, pe care totdeauna şi-a simţit-o pe umeri, de a colabora din toate puterile pe care i le dăduse natura la întărirea unui Stat şi la înălţarea unui neam, el se hotărî să renunţe la ceia ce fusese visul anilor săi tineri.

Dar cerinţile unui suflet nu se aleg şi ele nu se înlătură nici de cea mai puternică voinţă omenească. Ele rămân alături de misiunea pe care ţi-au dat-o hotărîrile desti-

nului neînduplecat şi înaintea cărora caracterele nobile se pleacă, primindu-le ca şi cum ele ar fi izvorît din cel mai liber arbitru. Ele, acele cerinţi fundamentale, care vin dela strămoşi, dela părinţi, dela locul de naştere, trăiesc une ori în umbră şi resemnare, dar sunt momente când ele se ridică îndurerate, rebele. Şi atunci, între severitatea raţională a misiunii şi între umanitatea chinuită a celei dintâi şi adevărate naturi începe lupta, *drama* începe.

Cei mai mulţi se furişează, cu mai multă sau mai puţină dibăcie, de la îndeplinirea necontenită a sarcinii aspre, care nu aduce, de cele mai multe ori, altă răsplată decât nemulţumirea celor ce vreau altfel, bănuiala celor cari nu ştiu ce vor ei şi nu pot să ştie deci ce vor alţii. Acei conducători de ţări şi de popoare vor fi din voinţa naţională, care nu poate fi sigură că nu se înşeală, dar mai poate reveni asupra alegerii sale, însă din graţia lui Dumnezeu nu sunt, nu sunt din acea sublimă graţie, care singură poate să ajute pe un om, cât de energic şi stăruitor, în biruinţa grea asupra lui însuşi. Şi Carol I-iu a fost Rege din graţia lui Dumnezeu, pentrucă biruinţa lui a fost deplină, — pentru ochii tuturora deplină a fost.

In logica ei absolută, drama noastră nu cunoaşte revenirea pornirilor şi nevoilor sufleteşti odată învinse. Sufletul omenesc primeşte însă, multă vreme după cele mai grele izbânzi ale sale, mustrări dureroase din partea simţirilor osândite cu atâta milă şi care nu voiesc să moară. Trece un Rege, un Rege impunător şi măreţ. Cu ochi de vultur străbătători şi dominanţi el cată în jurul lui la aceia cari după înţelepciunea-i regală trebue să se îndrepte.

Lângă el fâlfâe steaguri sfâşiate, cu crucea prinsă de vultur, cu vechi cununi înc njurându-li suliţa: sunt semnele victoriei. Călare, în zile aspre de toamnă, în cristaline zile de iarnă a străbătut câmpiile pustiirii şi ale morţii, a urmărit de la înălţimea comandei încăierările din care, cu preţ de sânge, de furioasă durere, pentru unii iese biruinţa, iar pentru alţii înfrângerea; a întrat încununat cu laurii ostaşului, în cari roua străluceşte roşie, în Capitala ţării sale, acuma liberă prin dureri şi sacrificii; femei în negru au aclamat pe Acela care dusese la moarte pentru ţară pe fiii lor, şi orfani ai căror părinţi zăceau în ţărâna străină înfăţişau cu mânuşiţele lor sfioase mănunche de flori Domnului României independente. Au trecut ani de atunci, dar ziua cea mare rămâne aceia în care s'au zdrobit lanţurile şi steagurile s'au ridicat; fierul ostaşilor păzeşte întregimea şi mândria Patriei. In zale stă România, scormonind cu ochii nelămurirea viitorului, care ascunde poate primejdii şi în care stau să răsară poate idealuri nouă. Regele ştie, şi înţelepciunea Sa răbdătoare se sprijină pe mânerul săbiei veşnic ascuţite. Unii aclamă, alţii admiră, câte unul cârteşte. Intre soldaţi şi steaguri, Regele trece, împunător şi măreţ.

Dar *celălalt* aşteaptă acasă. Această luptă îl oboseşte, această măreţie îl apasă, această nerecunoştinţă îl doare. Sărman suflet omenesc care-şi cere şi el drepturile de care se împărtăşeşte deplin, fără mustrări de cuget din partea lui, fără imputări din partea altora, şi cel din urmă dintre oameni! Un zâmbet de pe buze iubite, copii veseli ce se strâng la lumina vetrei; copacii pădurii

străvechi chiamă misterios sub fereştile castelului cu turnurile înalte; un zvon de veselie clati ă întreaga lume de afară. Un moment, toată această fericire, simplă şi mare, pătrunde în suflet şi-l umple întreg. Dar, nu, Regele se cere, Regele trebue, Regele apare. O nouă sforţare a readus sufletul la singura realitate ce-i este permisă de Soartă. Nu e al lui, nu e al celor iubiţi de astăzi, nu e al strămoşilor, nu e al locului de naştere, al poporului cu care samănă şi al cărui sânge îl are, nu e al graiului care-i vine pe buze aşa de dulce şi pe care nu se cuvine să-l vorbească, îndată ce alţii sunt de faţă — şi când nu sunt alţii? —, nu e măcar al vrâstei şi al suferinţilor sale. E al datoriei. Şi la şaptezeci şi şase de ani ochiul e vioiu şi mândru, pasul hotărît, vorbele sună puternice ca decisiunea din care pornesc. Aşa e dator să fie, — ei bine va fi aşa. Aşa *este*.

Orice dramă lasă în suflet, peste câte chinuri cuprinde împăcarea, armonia, fericirea. Şi, în testamentul său, Regele Carol îşi mărturiseşte pentru întâia şi ultima dată *fericirea*. O fericire pe care puţini o pot atinge, după cele mai mari încordări şi jertfele supreme. Sublima fericire a umanităţii complect biruite, definitiv răpuse, — măcar pentru momentul acela! E tot atâta deosebire între dânsa şi fericirea comună ca între priveliştea pe care o cuprinzi, largă, luminoasă, înseninată, în depărtarea-i imensă şi absolut tăcută, de pe vârful muntelui pe care sângerat l-ai suit, şi între fericirea văilor şi câmpiilor înflorite, pline de cântece, — căreia un lucru singur îi lipseşte: mândria bucuriei că ţi le-ai cucerit.

Dincolo de dânsa este numai pacea. Zeii se dau în lături. Incă unul vrednic de tovărăşia lor a întrat. A fost om ca noi, a fost erou, şi acum Impărăţia eternei linişti s'a deschis pentru dânsul. Drama s'a isprăvit; peste carnea suferinţilor ţărâna s'a lăsat miloasă. E ceasul apoteosei. A meritat-o!.

3 Octomhre 1914

XXII

IN AMINTIREA LUI CAROL I: A TRECUT SOARTA

Era în Novembre trecut. Avusem încă odată favoarea unei audienţe la Castelul Peleş.

Regele prezida masa, ca de obiceiu vorbind mai mult, fiindcă şi mânca mai puţin. Sunetul muzical al glasului său domina conversaţiile rezervate ale celorlalţi. Regina era veselă de sănătatea soţului Ei. Intovărăşirea anecdotelor spuse solemn, într'un bas profund, de Kalinderu lipsea, dar niciodată nu văzusem pe d-na Bengescu mai vioaie, mai gata de întrebări, mai plină de interes pentru toate.

Eram la stânga princesei de Wied, care se informa despre strămoşii ei Cantacuzini din Moldova şi mă invita să caut lângă fratele ei, la moşia bunicii, Fântânelele, acte nouă privitoare la trecutul neamului ei românesc. Principelui de Wied Regele Carol mă sfătuise să-i dau, împreună cu broşura mea suedeză despre Albania, şi ce lămuriri aveam la dispoziţie despre această ţară în care mă asigurase că nepotul său s'a hotărît să meargă. Şi, la ieşirea din sală, ziceam principelui Wilhelm că va avea o Domnie fericită dacă nu va cere supuşilor săi viitori două lucruri: serviciul militar şi impozitul. Uitasem al

treilea lucru intolerabil: ordinea. Iar el răspundea zâmbind: să sperăm că se va putea şi fără aceasta...

Niciun an n'a trecut de atunci. Iarăşi cad frunzele de aur şi rugină pe aleile singuratice ale Sinaii. Regele Carol I doarme însă lângă vechiul mormânt al lui Neagoe Basarab. In odăile regale dela Peleş o văduvă va plânge norocul ei de patruzeci de ani. Kalinderu nu mai descreţeşte frunţile cu pretenţia lui naivă, iar spiritul zâmbitor al d-nei Bengescu a îngheţat de mult. Prinţul dela Fântânele zace sub ţărâna unui câmp de luptă din Apusul depărtat. Wilhelm de Wied, sărac şi umilit, se găteşte să lupte ca simplu maior în rândurile armatei germane, pe când Eşad-Paşa, prigonitul, e Domn în Albania. Iar isteaţa, energica principesă Sofia va veni în curând să caute odihnă acolo unde mătuşa ei regală are nevoie de mângâiere.

Pe la castelul Peleş a trecut Soarta...

Octombre 1914

XXIII

REGELE CAROL I IN PRESA BULGARĂ

Intre glasurile din presa străină, cuprinzând sentimentele altor ţări şi popoare faţă de răposatul nostru Rege, niciunul — trebue s'o spunem lămurit — nu a mişcat mai adânc decât al ziarelor bulgare.

In 1913 Carol I-iu a condus o acţiune militară contra Bulgariei: el a contribuit esenţial la pierderea unei glorii cu nespuse silinţi şi sacrificii câştigată, el a luat din pământul Bulgariei o largă şi fecundă parte, care poate să fie asigurătoare pentru hotare ameninţate pe nedrept, dar nu cuprinde conaţionali ai noştri decât în foarte mică măsură.

Se puteau auzi dela Sofia glasuri de ură; sau măcar putea domni în judecarea marelui mort un ton de rezervă amară. Ei bine, nu!, fără deosebire cununi de laur veşnic au fost împletite de « duşmanii » de acum un an. In cuvinte adânc mişcătoare s'a vorbit de ocrotirea de către dânsul a vechilor pribegi cari au pregătit cu sânge Patria bulgară, de rolul lui de colaborator fruntaş la întemeierea Statului bulgar de astăzi, şi unul din ziare afirma cu mândrie că poporul pe care-l reprezintă ştie să uite răul şi în ceasul solemn al morţii să mulţămească pentru tot binele ce a primit.

Mă simt dator faţă de această nobilă atitudine cu o amintire şi cu un îndemn.

Era în Octombre 1912. Strada cerea ajutarea Turciei, atacul Balcanicilor, fie şi lângă Austro-Ungaria, care, prin generalul de Hoetzendorf, verifica la Bucureşti planurile acţiunii comune. Naţionaliştii ţinuseră o întrunire contra acestei direcţii. Şi Regele Carol I m'a primit pentru a-i arăta ce crede adevărata opinie publică. Imi aduc aminte înseşi cuvintele pe care le-a rostit, după ce deplorase căderea Turciei, la care se aşteptase, dar nu fiind el încă în viaţă. « Sentimentele d-tale sunt şi ale mele. N'am luptat în tinereţă pentru liberarea popoarelor de peste Dunăre ca să pornesc astăzi, bătrân, împotriva lor. Imi trebue numai două lucruri, fără războiu: o graniţă sigură, pe care ei sunt dispuşi să mi-o dea, şi putinţa unei legături cu Marea Adriatică ».

Şi îndemnul e acesta.

Este la noi o bulgarofobie artificială, răspunzând unei românofobii, pe care o cred tot artificială, din partea multor Bulgari. Ea a inspirat legea din toamna trecută pentru teritoriul anexat. Păstrez asupra oportunităţii şi dreptăţii ei părerile ce le-am exprimat atunci în Cameră.

Regele Ferdinand va avea să străbată mâne pământul ţării Sale. Pretutindeni el va trebui să ducă o solie bună. Este una care ar împăca atâtea suflete acolo departe la Marea Neagră. Aceia că, reprezentanţi ai unui drept naţional cuprins în limbă, în aşezăminte, noi vom şti să respectăm oriunde limba, aşezămintele acelora pe cari o soartă aspră i-a făcut să nu se mai afle sub steagul, iubit de dânşii, al naţiunii lor.

XXIV

ANDRÉ FAURE

Intre cei căzuţi la Ypres e şi profesorul, foarte tânărul profesor André Faure.

Venit la noi după terminarea studiilor sale în patrie, ca să ocupe un loc la Liceul Militar din Iaşi, el a prins dragă această ţară, împărtăşind idealele noastre cele mai înalte şi cele mai cinstite. Nimic din viaţa noastră nu l-a lăsat indiferent, şi glasul lui s'a auzit la întruniri publice ieşene întru glorificarea Românieï.

Pe crucea ce-i acopere mormântul de modest şi devotat erou va trebui cândva ca o mână românească să adauge un « Dumnezeu să-l ierte », care-i va ţinea cald acolo jos sub pământ.

23 Novembre 1914

XXV

AT. MARIENESCU

Din Sibiiu se anunţă moartea foarte bătrânului membru al Academiei Române At. Marienescu.

Răposatul s'a ocupat pe vremuri de literatura populară, căutând să introducă în vechile balade elemente de interpretaţie simbolică după doctrinele la modă încă, ale lui Kreuzer.

Era un spirit dogmatic şi tenace, legat pe toată viaţa de idei preconcepute pe care nu le-ar fi părăsit cu niciun preţ. Vremea nouă îi era neînţeleasă şi-l impresiona antipatic.

Carieră politică n'a avut aproape de loc, dar a avut o onorabilă carieră de funcţionar.

Cu slăbiciunea extremă, cu părul foarte alb şi dârzul semn de interpuncţiune fizionomică a barbişonului său napoleonian el era la şedinţele Academiei o figură interesantă.

Rău nu va putea să spuie nimeni despre dânsul; binele e legat de-o viaţă absolut corectă, dar care nu s'a cheltuit pentru niciun scop mai înalt.

1915

XXVI

MITROPOLITUL IOAN MEŢIANU

A murit Vlădica din Sibiiu, Ioan Meţianu.

Pentru oficialitate era Mitropolit şi Excelenţă, era un factor politic de tradiţie moderată, de prudenţă rezervată, bun de ales înaintea tuturora într'un moment de criză, pentru a întra prin el în legătură cu nebunul de popor al « Valahilor ». Pentru ai săi, cari nu erau totdeauna mulţămiţi de dânsul, — o, de câte ori *nu*! —, el era moştenitorul lui Şaguna, dator a face şi el, cât de puţin, ceea ce făcuse marele său înaintaş, a iniţia şi a conduce o luptă politică, a întregi o mare şi solidă fundaţie. Era pentru ei un şef politic, dator să se arăte totdeauna Voevod cuminte, dar viteaz.

De fapt însă Ioan Meţianu n'a fost decât « Vlădică » românesc, cel din urmă. Şaguna înlocuise acest simpatic tip al tradiţiei prin superioara sa maiestate de Patriarh şi de căpetenie politică, de mare şi mândru luptător. Vremile nu îngăduiau însă ca astfel de oameni să lase urmaşi. Şi, după omul cel mare, singur pentru dânsul, tipul clasic, istoric, s'a întors din nou, — pentru ultima oară. Şi Românii ortodocşi din Ardeal au avut astfel,

pentru mai multe decenii, ca Mitropolit pe părintele Meţianu.

Preot de ţară şi protopop de provincie. Administrator bun de parohie şi de Ţinut; bun gospodar pentru el şi pentru alţii. Bisican evlavios fără fanatism şi exact fără pedantism. Doritor de clădiri şi de cumpărături, socotitor bun şi de aproape a toate cele. Fără curteni şi fără linguşitori, simplu şi plin de bun simţ. In politică, « dând Chesarului ceia ce este al Chesarului », — mai ales că viaţa lui se desfăşurase alături cu a acestui Chesar.

Şi totuşi la prilejuri mari desvăluia în bătrâneţa lui zdravănă şi vânjoasă pe şeful de Biserică, pe păstorul de oameni, descoperea în sufletul său un liniştit, dar sigur izvor de înţelepciune biblică şi de frumuseţă populară. Cine l-a auzit vorbind la sfinţirea Catedralei din Sibiiu, pe deplin la înălţimea situaţiei sale şi dominând de fapt o mulţime de mii de oameni, — atâţia din ei mult mai învăţaţi decât dânsul, — ştie ce vreau să zic.

Acesta însă e « Vlădica ».

Cine va fi moştenitorul acestui bătrân de *optzeci şi opt* de ani, tare până ieri ca în miezul vârstei? Fără acest războiu, am putea gâci: un politician dibaciu, în haină de preot, de o decenţă modernă în ale sufletului, fără individualitate aparentă şi fără caracter reprezentativ.

Durerile şi aşteptările de azi cer poate un erou.

Evenimentele mari nu dau însă ele singure nici în mică parte ceia ce pretind.

Şi poate aşa va fi şi aici.

31 Ianuar 1916

XXVII

IOAN MOŢET

De sigur, Moţet a fost unul dintre prietenii cei dintâi şi dintre neclintiţi. I-a ajuns sărăcia şi cinstea lui. Ca dânsul sunt puţini, şi cu înduioşare ne vom gândi totdeauna la acela care de acum înainte ne lipseşte şi el [1]).

1916

---

[1]) Restul, cenzurat la acea dată.

XXVIII

TIBERIU POPESCU

Mi-a fost dat să-i pomenesc şi lui jertfa şi să-i plâng plecarea prea de vreme dintre noi, împreună cu atâţia dintre aceia cari cu sufletul mi-au fost mai aproape şi cari, despărţindu-se de noi, împuţinează însăşi viaţa noastră morală.

Ce profesor a fost olteanul Tiberiu Popescu, vor putea spune sute de elevi ai săi. Ce om, modest până la abnegaţie, o mărturiseşte un oraş întreg. Ca tovarăş de luptă pentru ce e bun şi nobil, o ştim numai câţiva.

Vor mai fi pe lume şi de acuma înainte atâţia profesori buni şi oameni de treabă. Dar suflete unind sub o mai simpatică înfăţişare atâta dor de muncă, atâta bucurie de a îndatori pe toţi, atâta pasiune de a face binele, şi atâta eroică pornire spre jertfă, — nu!

Şi cei din urmă cari l-ar putea uita am fi noi cărora din tot ce avea şi din tot ce putea acest viteaz tânăr nu ni-a refuzat nimic!

1916

XXIX

DOI OAMENI DIN VREMEA MAI VECHE (GENERALUL BENGESCU-DABIJA ŞI PROF. I. RALET)

A murit la Bucureşti generalul la pensie, Bengescu-Dabija. Dând vestea, ziarele au adăugit şi note biografice şi bibliografice, care erau absolut de nevoie. Fiindcă lumea uitase că răposatul ofiţer a ţinut pe vremuri condeiul, că a fost colaborator al «Convorbirilor», că a primit aplauzele teatrului şi că a trecut cu laude prin critica ziarelor.

Căci el a scris «Pigmalion».

«Pigmalion?» O poveste clasică din Télémaque.

Didona lui Virgil, Tirul şi Cartagenea, Orientul fără Flaubert şi *Salammbô*. O clasică rânduială în acţiune, un sever şi maestos vers după Racine. O rece şi mândră morală.

Conştiinţa că s'a făcut greu un lucru trainic. Greutatea era netăgăduită; luni, poate ani trebue pentru asemenea osteneli. Multă trudă pentru o clipă de succes. Onestitate şi respect de artă. Ştiinţă şi conştiinţă.

Şi acum Teatrul Naţional reprezintă improvizaţiile aventurierilor artei a căror ignoranţă e în stare a spurca orice subiect şi lumea aplaudă...

Un progres.

Şi când a venit vestea morţii generalului, se înmormânta la Iaşi profesorul I. Ralet. Un boier mare fără moşii. O creştere aleasă fără nicio pretenţie. Mari legături sociale fără nicio ambiţie politică.

O ştiinţă şi un talent fără nicio reclamă.

Şi fiindcă a predat matematicile iubite lui, mi-l amintesc spunând acum vreo treizeci de ani incapabilului în materia sa care eram, cu aceste cuvinte părinteşti: Nu ştii? Nu ştiu nici eu... Să încercăm împreună... Deci bunătate în loc de pedagogie.

Şi erau la îngropare, între cei puţini, tot mai puţini până la mormânt — căci avea mulţi prieteni — moşii fără boierie, pretenţii fără creştere la oameni cari ieşeau cu ţigara în gură înaintea unui sicriu, ambiţii politice fără nicio legătură socială, reclamagii fără talent şi ştiinţă şi mulţi profesori cu stearpă pedagogie fără un pic de bunătate.

Şi aici un progres.

1916

XXX

PROFESORUL ŞTEFAN PETROVICI

Un bun şi tânăr prieten ne lasă, binecuvântând cu sângele lui generos pământul Ardealului dorit cu atâta căldură de dânsul, pentru întregirea Patriei.

Nu punem negru în jurul acestor rânduri şi nu le însemnăm cu crucea odihnei creştine. El, Ştefan Petrovici, harnicul băieţel, plin de o credinţă fiască, dela foaia de ideal românesc « Unirea » din Iaşi, a căzut ca un viteaz dintre aceia a căror poveste măreaţă o cetea în cărţi.

A căzut parcă ar fi vrut să sărute cu buzele lui sângerate, pline de atâta sete, acea sacră ţărână a neamului nostru. Şi astfel el n'a plâns asupra soartei sale şi, acolo unde este, el cere să nu-l plângem; el nu se odihneşte, ci toată puterea tinereţii lui cosite în floare o revarsă ca un îndemn necontenit, neobosit asupra prietenilor săi, asupra generaţiei sale întregi. Iar trupul şi l-a coborât subt brazda de vară ca s'o facă şi el nedespărţită de soarta viitoare a României.

Frumuşel şi sfios, loial şi statornic, apărând pe prieteni şi iertând pe duşmani, având vreme numai pentru muncă onestă şi condeiu numai pentru cele mai nobile idei, advocatul de douăzeci de ani inspira de la cea dîntâiu vedere o simpatie pe care purtarea sa nu făcea decât s'o întărească. Acolo, în Iaşul lui, vom simţi multă vreme lângă noi pasul uşor al celui pe care nu-l vom mai vedea întovărăşindu-ne oriunde era sămânţa bună de sămănat şi de îmbunătăţit sufletul omenesc. Iar numele lui va fi unit în mintea tuturora cu amintirea zilei celei mai grele şi celei mai sfinte a poporului său.

7 Septembre 1916

XXXI

JOSE ECHEGARRAY

Spania a pierdut spre sfârşitul anului 1916 pe cel mai mare poate dintre scriitorii ei, pe dramaturgul Jose Echegarray, ale cărui mari drame moderne au aflat răsunet departe dincolo de hotarele patriei sale, aflând traducători şi la noi, unde s'a reprezintat cândva opera sa « Marele Galeotto ».

« Inginer, profesor, om politic, tribun, economist şi totodată vestit publicist şi dramaturg », aşa-l înfăţişează un biograf al lui din Portugalia, căci preşedintele « Asociaţiei spaniole pentru progresul ştiinţilor » era şi membru al « Institutului » din Coimbra.

Era şi un om de mari însuşiri ale inimii.

Opera lui întreagă a fost dedicată, de alminterea, formării acelor caractere sigure şi mândre pe care, mai mult decât oricare alta, le cere epoca noastră.

Din ce a scris s'ar putea face la noi o alegere într'un volum, dar traducătorul va trebui să se adreseze originalului spaniol, de o formă delicată, iar nu, ca acel de până acum, versiunii germane.

1917

XXXII

GEORGES OHNET

Cu Georges Ohnet, mort la adânci bătrânețe, dispare unul dintre cei mai populari scriitori ai Franciei.

A scris mult, a fost cetit mult.

I s'a imputat, — și nu fără dreptate, — că opera lui nu cuprinde realitate, nu se înalță până la adevărata poesie și nu se înfățișează într'un stil personal.

O suflare de idealism se desface însă din această operă care e, din punct de vedere artistic, mediocră.

Și acei cari l-au cetit n'au devenit mai răi prin aceasta.

Un merit care, astăzi, nu e secundar.

1 Mai 1918

XXXIII

I. C. FRIMU

Se anunţă moartea şefului socialist I. C. Frimu. Om statornic în vederile sale, camarad credincios al celor cari au luptat alături de dânsul, om de treabă, iar, nu mai puţin, evoluţionist convins, care aducea o notă de calm în vălmăşagul revendicaţiilor sociale, el merita stima adversarilor [1]).

1919

---

[1]) Restul, cenzurat la acea dată.

XXXIV

ERNST HAECKEL

Ernst Haeckel a murit.

Nu un învăţat în stăpânirea tuturor mijloacelor sale, producător încă de opere care se aşteaptă cu nerăbdare pentru lămurirea mai departe a multelor lucruri necunoscute. Nu unul care există numai prin amintirea serviciilor aduse unei ştiinţi speciale pe care n'o mai putea servi.

Mult mai mult decât atâta.

In anumite cercuri vestea morţii lui a răsunat, — cu toată vârsta foarte înaintată a celui care se duce —, ca, în mijlocul unei comunităţi de credincioşi, fulgerătoarea vestire că s'a dus patriarhul, revelatorul, profetul, dacă nu quasi-zeul.

Căci acest naturalist, acest savant de laboratoriu, acest prelucrător «filosofic» al simplelor rezultate pe care le dădea ştiinţa, fără niciun amestec de metafizică, — socotea el, — sau de fantasie —, credeau mulţi, — ajunsese pentru un mare grup de intelectuali răspândiţi asupra lumii întregi, din Provinciile Baltice până la

Bucureşti şi probabil şi mai departe decât atâta, un descoperitor şi statornicitor al unei nouă religii, singura adevărată şi mântuitoare, — ca toate celelalte.

Făcuse întâiu, ca om de specialitate, foarte inteligent şi stăruitor, studii în care căuta să sprijine cu argumente noi şi chiar să ducă mai departe opera lui Darwin. Se deosebea însă de acesta supt atâtea raporturi, dintre care cel de căpetenie era că învăţatul englez, — de loc un «savant» de carieră şi un profesor cu catedră! — pornea dela o societate cu lungi şi a-tot-puternice tradiţii, dela o educaţie religioasă ale cărui urme adânci nu se puteau înlătura prin nicio experienţă asupra naturii, înţeleasă de el tot mai divină, cu cât ieşeau la lumină, prin cercetare, mai multe, şi mai multe din tainele ei, şi că acest credincios membru al Bisericii anglicane se întorcea dela victorioasele sale expediţii de fericit cercetător tot la vechea credinţă, care se purifica şi se înobila numai prin rezultatele nou dobândite. Chestie de temperament, de mediu însă şi de rasă tot aşa de mult!

Haeckel, el, însă era din ţara lui Büchner, cu «Forţă şi Materie». Era, tot aşa, şi mai ales, din ţara lui Bismarck şi a iuncărilor stăpânitori. Era, oricare ar fi fost locul său de naştere şi supuşenia părinţilor săi, din Prusia, — din «Prusia Mare» care se întinsese atâta de cuprindea acum Germania întreagă, trecând chiar, ca autoritate, dincolo de hotarele naţiei.

Şi astfel el înţelese *prusian*, materialist, sistematic, necruţător, disciplinat, ceea ce pentru Darwin, cu toată siguranţa omului de ştiinţă şi convingerea puternică a

mărturisitorului, rămânea ceva stabilit, fixat, dar *dincolo de care erau şi alte lucruri, asupra cărora el nu-şi simţea dreptul de a proiecta pur şi simplu rezultatul studiilor sale în domeniul care e deschis acestora.* Cu alte cuvinte, şi unul şi altul se aflau pe un teren întărit de dânşii şi la care, ca la orice se poate smulge nemărgenitelor valuri ale necunoscutului, ţineau din toată puterea sufletului lor, dar Englezul, a cărui religiozitate nu fusese distrusă prin experienţe şi experimentări, *vedea un orizont,* fiind însuşi liber, pentru ca el să nu rămâie desperant de gol, să proiecteze pe dânsul naivele poveşti mângâietoare ale unei religii care s'a format acum aproape două mii de ani. Germanului, din vârsta de fier a prusianismului, acest orizont nu-i trebuia; el îl credea periculos şi pentru alţii, şi, cu hotărîre, lăsă asupră-i o perdea de fier şi scrise larg, cu creta supusă a profesorului, un *Verboten* de cel mai categoric imperativ.

Procedând aşa, el nu era atât de original cum cred ucenicii. Un profesor dela Şcoala de Poduri din Paris, Auguste Comte, îl precedase cu douăzeci de ani, plecând dela altă ştiinţă, unde nu descoperise nimic, — şi *aceasta era o scuză pentru dânsul, căci numai spiritele mediocre, descoperind, nu-şi dau sama, cu respect, cu o adevărată groază, de imensitatea insondabilă din care s'a pescuit acel nou punct de siguranţă ştiinţifică*

Şi Comte venea, într'o societate obosită de metafizică originală, de eclectism postum, dintr'o stare morală inferioară a mediului încuonjurător, — căci e o inferioritate moralăe şi aceea a spiritului care izgoneşt e ipoteza

şi despreţueşte poezia imanentă tuturor realităţilor. Venea, după atâtea revoluţii care se dovediseră sterpe, şi se găsea, destul de mulţămit, într'o ordine asigurată de mijloacele, exterioare, ale zilei. Om al Imperiului al doilea, el l-a sprijinit cu filosofia lui « sociologică », un triumf care ascundea o abdicare, o afirmaţie clădită pe negaţie.

Dar, cu sociologia sa de caracter religios şi ea, mai ales de caracter religios, Comte a pregătit Franţa pentru catastrofa dela 1870: i-a dat suflete care erau în stare a i-o da, şi mai ales a-i suferi priveliştea.

Acelaşi lucru şi cu Haeckel, ca pregătitor şi spectator ştiinţific,— cu adepţii împreună,— al anilor 1914—1919.

Cu o deosebire, agravantă.

Comte a fost Francez numai prin fibrele ascunse ale sufletului său. El n'a cerut lui Napoleon al III-lea cuceriri, anexări, hegemonii, tiranii de rasă. Haeckel, el a dat credincioşilor săi şi un crez de neiertător germanism, pornit pe strivirea, « regeneratoare », a lumii întregi. Materialismul lui, de prost gust, a avut curajul de a trage concluzii pe care Comte şi le-a interzis.

In el, astfel, Germania pierde pe unul din oamenii cari au pierdut-o.

1919

XXXV

VASILE PODEANU

A încetat din viaţă la moşia lui din Prahova, pe valea Teleajenului, după « o scurtă suferinţă », Vasile Podeanu.

Podeanu a făcut versuri frumoase, de o dulce melancolie, şi unele din ele au apărut în revistele de înaintea războiului.

Ele arătau un poet, — şi dreptate se face celui dispărut, când banalul anunţ funebru spune, mândru « poetul Vasile Podeanu ».

Dar el a fost poet şi prin viaţa pe care a ales-o. A avut curajul să se despartă de tot ce scânteie la oraşe şi, retrăgându-se la ţară, să trăiască acolo ca un om al ţării şi al frumuseţelor ei.

Acolo s'a stins, acolo i s'a făcut loc în pământ —, şi acolo îşi vor aduce aminte maí mult de dânsul.

21 Ianuar 1919

XXXVI

ERMETE NOVELLI

Se anunţă moartea, la Neapole, a marelui tragedian Ermete Novelli, care era şi unul dintre cei mai mari artişti dramatici ai lumii.

Oricât ar avea Italia puteri bogate în toate domeniile artei, totuşi *acest* om nu va putea fi înlocuit.

Oricât de multe ar fi talentele, acolo şi aiurea, nimeni nu va putea să fie ce a fost el.

Pentru că Ermete Novelli nu era un *talent*, ci altceva.

Era un om, în toată energia, în toată varietatea, în toată contrazicerea şi în toate conflictele, dar mai ales în toată *sinceritatea* aceluia care e om adevărat şi, mulţămindu-se cu aşa de mult, nu vrea să fie în modestia lui decât atâta.

Deosebirea între dânsul şi între ceştialalţi era numai aceia că, pe când noi trăim o *singură viaţă*, el trăia *mai multe, foarte multe*, pe rând, — câte o viaţă pe seară, în hărnicia lui, avidă de sensaţii noi pentru el însuşi, care nu îngăduia să se piardă măcar o picătură de timp

ce putea să fie, — pentru el şi, deci, pentru ceilalţi, un strop de viaţă.

« Juca » rolurile lui aşa încât *părea că el a creat însăşi poesia pasionată al cării interpret se făcea.*

In jurul său avea tovarăşi pe cari de sigur şi-i alesese, cu simţul marelui artist pentru necesitatea ansamblului armonic, dar trebuia să se spuie, totdeauna, că ei nu existau aproape, de mult ce trăia el, capabil să-i suplinească şi pe dânşii, *căci în el trăia piesa întreagă*, trăia drama toată, *trăia sensul ei*, *gândul ei iniţial* şi *tendinţa pe care o urmărea.*

Ieşiai dela reprezintaţie întrebându-te dacă împrejurările nu te-au pus cumva în contact cu o dramă omenescă reală, — aşa de mult îţi vibra sufletul de vijelia pe care el o aruncase asupra lui.

Un astfel de artist *nu face şcoală* în obişnuitul înţeles al cuvântului, căci şcoala înseamnă şi manieră, procedeu, artificialitate raţionată, atitudine pregătită.

El trezeşte vocaţii.

Şi astfel de vocaţii a trebuit să trezească el oriunde a trecut şi între spectatori se găseau de aceia cari în ei înşişi simţeau demonul creaţiunii.

La noi, Petru Liciu, care începuse de la Manolescu, acela un mare meşter, pasionat până la jeftfirea de sine pentru meşteşugul său, a isprăvit prin egalarea, în naivitate superbă, în mândră abdicare de sine, a lui Novelli, care, în drumurile sale triumfătoare, s'a abătut, — nu o singură dată, — şi aici.

Şi trebuie să spunem că el, care nu pleca de nicăiri fără a duce în sufletul acela larg şi bogat o urmă inde-

lebilă a oamenilor între cari trăise şi de viaţa încunjurătoare a cărora vibrase, că el, marele latin, măreţ, prin calităţile rasei ca şi prin ale sale proprii, ne-a înţeles şi ne-a iubit.

De aceia astăzi, când arta italiană n'are destule cununi pentru acest mormânt de revelator revoluţionar al ei, trimetem şi noi la doliul fraţilor unul din acele gânduri sincere care de sigur fac să se înfioare ţărâna morţilor.

2 Februar 1919

XXXVII

SPIRU C. HASNAŞ

Aflăm moartea la Târgu-Jiului a lui Spiru C. Hasnaş.

Acest tânăr ziarist, intrat şi în învăţământ, a început a scrie la foaia noastră[1] şi naţionalismul i-a dat mentalitatea culturală pe care a păstrat-o şi după ce o slăbiciune de caracter l-a făcut să treacă în rândurile liberalilor.

Am apreciat totdeauna talentul lui, iubirea lui pentru ideile de reformă, onestitatea lui personală, şi regretăm moartea lui mai mult decât aceia cari au făcut achisiţia lui, răpind idealismului politic un luptător dintre cei mai de samă.

17 Mai 1919

---

[1] *Neamul Românesc.*

XXXVIII

VASILE DAMIAN

In Munţii Apuseni ai Ardealului s'a stins protopopul Vasile Damian, fost, de mai multe ori, deputat în Parlamentul din Pesta şi unul dintre şefii lungii şi grelei lupte de eliberare a fraţilor noştri de peste munţi.

Şi, când a fost să se vorbească de dânsul, care, astăzi, n'avea niciun rost oficial, cei de acolo şi câte unul de aici, care mai are altă grijă decât a momentului precis când în duelul Ion Brătianu-Take Ionescu, unul din «campioni» va trânti pe celălalt, n'a găsit biografia care se adauge de obiceiu la veştedele flori ale panegiricelor nesincere.

Căci biografia aceia, în sensul în care se înţelege de obiceiu, n'a avut-o protopopul dela Brad. N'a avut-o din foarte multe motive, pe care le-ar putea arăta «talentele», să zicem chiar «geniile», care şi-o caută, dar şi pentru un motiv, pe care această categorie de «supraoameni» nu-l poate şti, pentru că nu-l poate admite.

Anume pentru că el n'a vrut să fie altceva decât slujbaşul devotat şi modest al neamului său.

Preot între preoţi, luptător între luptători, în ceasul biruinţii comune deputat împreună cu ceilalţi, luând parte acolo, în Pesta, la noua luptă pe care o dădeau cu toţii. Pe urmă, când nu s'a mai ales, întorcându-se liniştit la rostul său acasă, fără niciuna din acele păreri de rău care fac pe om incapabil de altceva deçât ce râvneşte ambiţia lui. Dăunăzi, cu puţin înaintea morţii, când atâţia, şi în părţile acelea, căutau să se « distingă », el gusta suprema mângâiere de a jura pe cruce şi evanghelie ostaşii ardeleni ai României Mari la mormântul însuşi ai lui Avram Iancu, şi i se părea că un asemenea ceas de mândră bucurie a naţiunii poate fi şi un ceas mare în viaţa sa.

Tot auzi zilnic cerându-se, de desorientarea care nu se vede pe sine, ca şi de grandomania care numai pe sine se vede, oameni, adecă de aceia cari să nu fie de o samă cu ceilalţi. Poate că, de fapt, ce ni trebue mai mult e tocmai acela care, dând tot ce poate, nu înţelege decât a fi *ca toţi ceilalţi şi pentru toţi ceilalţi.*

Cineva, de pildă, ca protopopul fără biografie Vasile Damian: unul dintre ai săi.

28 Iunie 1919

XXXIX

SEPTIMIU ALBINI

In satul său ardelean, între ai săi, s'a stins, după o lungă zăcare, de urmările unei răceli prinse în cel d'intâiu drum al său spre casa de mult părăsită pentru o lungă pribegie, Septimiu Albini.

Unul din tinerii cari în procesul « Memorandului » au arătat voinţa de a trăi a neamului nostru, Albini avea un frumos viitor înaintea sa, dacă ar fi putut rezista ispitei de a trece « dincoace ».

Aici, luptătorului politic, ziaristului i s'au închis într'un birou de funcţionar la Academia Română perspectivele.

A lucrat cinstit şi şi-a isprăvit viaţa fără a fi trăit-o.

De aceia îndoit îi plângem sfârşitul.

16 Novembre 1919

XL

MIRCEA CHRISTIAN

Din Roma vine trista ştire a morţii prietenului nostru Mircea Christian, ataşat comercial pe lângă Legaţia română de acolo.

Om tânăr, frumos şi bun, având cele mai nobile calităţi, el făcuse studii frumoase şi publicase în foaia noastră[1] la Iaşi articole prin care se semnalase atenţiei.

Inteligent şi plin de învăţătură, el era în Italia sufletul mişcării de răspândire a cunoştinţilor despre România, împreună cu atât de meritosul profesor Silvestri şi cu talentata soţie a acestuia.

Revista sa, *Romania*, care apare de doi ani, ni aducea cele mai mari servicii.

Abia se întorsese dintr'o călătorie la Bucureşti, unde o criză de rinichi îl zguduise; ostenelile drumului, făcut imediat, fără cruţare pentru sine, l-au răpus.

In orice prilej, era unul la care te puteai adresa pentru o faptă bună, pentru o acţiune folositoare. Va fi cu neputinţă a-l înlocui.

Nu găsim cuvinte pentru a mângâia pe nenorocita lui soţie.

19 Iunie 1921

---

[1] *Neamul Românesc.*

XLI

DOI MARTIRI: LASCAR LUŢIA ŞI VIRGINIA STOICESCU

Duminecă se făcea în Gara de Nord slujba religioasă de îmbarcare a rămăşiţelor lui Lascar Luţia, voluntar bucovinean căzut în apărarea Bucureştilor, chiar în ajunul ocupării Capitalei româneşti către care cu atâta dor şi devotament se adresase.

Am cunoscut pe Luţia prin scrisul lui.

In zilele când atâtea persoane, în Bucovina lui, erau tulburate şi nu-şi dădeau samă nici de ţinta care trebuie urmărită, nici de mijloacele care se impun, — şi între dânsele se aflau atâtea care azi se folosesc de existenţa României Mari, pentru care nici mintea, nici trupul lor nu s'au ostenit măcar —, copilul acesta fierbea de nerăbdarea luptei pentru idealul românesc. In lunga epocă de neutralitate, plină de amărăciune şi deziluzii aici chiar, de unde trebuiau să plece ostaşii, el aşternea pe hârtie, în frumoasa-i scrisoare liniştită, veşti despre starea de spirit din ţărişoara lui, şi, punându-se în primejdia de viaţă, le strecura pe la Burdujeni ca să ajungă la

foaia mea, în care pe atunci se pregăteau sufletele pentru suprema încercare de unde el nu voia să lipsească. Expunerea îngrijită era întrecută, în mulţămirea pe care mi-o produceau scrisorile bucovinene iscălite I. T. Lais, prin stima pe care o aveam pentru tânărul curagios căruia nu-i impunea nicio consideraţie de oportunitate, ba nici măcar de prudenţă.

Apoi, când războiul nostru a început, el n'a mai scris. Nu se ştia unde este.

Ai lui de-acasă nu-i dădeau de urmă. Zvonul spunea că e aici pe câmpul de bătaie, unde venise să aducă întâia solie că tânăra Bucovină nu vrea să mai rămâie în strânsa îmbrăţişare a agoniei austriece. Alt zvon îi anunţă dispariţia, poate moartea. Şi sora lui cea mare, profesoara din Cernăuţi, — o alta, studentă la Bucureşti, îşi frângea mânile înaintea micului sicriu înfăşurat în tricolor, ieri,—a cercat toate mijloacele ca să descopere locul odihnei lui. L-au găsit târziu. Femeile din Ştefăneşti culeseseră trupul celui căzut, în patrulare, de glonţul german, şi aşezaseră în mormânt pe acela care n'avea o mamă, o soră să-l plângă în clipa eroicului său sacrificiu.

Cu o zi înainte, părinţii îndureraţi duceau la mormânt o fetiţă care fusese iubirea şi cinstea casei lor. Când Germanii, stăpâni aroganţi şi tiranici ai Bucureştilor ocupaţi, insultau ultimele sforţări ale apărării noastre în Moldova şi acopereau de grosolane calomnii părechea regală care se devotase luptei pentru onoarea naţională, o studentă dela Ştiinţi Naturale a scris cu mâna ei o protestare vibrantă, în care lua apărarea

Regelui, a Reginei, a oştirii, şi prin truda ei rândurile de răsbunare şi speranţe ajungeau în mânile şcolarilor; poliţia germană, servită de elemente nemernice de la noi, descoperea necontenit pe ziduri această modestă proclamaţie a conştiinţii româneşti adăpostită într'un suflet de femeie.

I-au dat de capăt. Aceia nu iertau, cum noi am iertat apoi pe slugile lor.

Fata a fost târîtă în închisoare.

Acolo şi-a istovit ea tinereţa. Zdrobită de suferinţă, şi-a târît viaţa cei trei ani de zile de la întoarcerea triumfală a celor faţă de cari ea-şi făcuse datoria Bunei Vestiri.

Trei ani... Şi, în valul de imoralitate şi de materialism care creşte, cucerind tineretul, ţi se pare că de zece ori atâta vreme a trecut din zilele când Lascar Luţia şi Virginia Stoicescu îşi oferiau cu bucurie viaţa pentru Patrie şi Neam.

30 Mart 1922

XLII

IOAN SCURTU

Şi ieri am dus la mormânt puteri din acelea pe care o soartă rea nu le îngăduie să fie cheltuite până la capăt pentru ce ni este mai scump astăzi: cultura poporului nostru.

O soartă tragică pare a fi urmărit întreaga generaţie care, acum aproape douăzeci de ani, a înoit în numele ideii naţionale şi a iubirii pentru clasele populare literatura românească. După Gârleanu, Chendi, Iosif, Anghel, pământul ni cere astăzi pe Ioan Scurtu.

Ardelean din aceia pentru cari România era ţara făgăduinţii, unde veneau să samene grâul curat al idealismului, el a aflat în Eminescu un profetic călăuz al propriilor lui silinţi şi opera incomparabilului poet nu va putea fi niciodată scormonită fără a recurge la ostenelile lui devotate.

Potrivit cu principiile trase din ea şi care erau sacre pentru dânsul, Ioan Scurtu a fost, la « Sămănătorul », criticul neînduplecat, informatorul curagios care stătea cu credinţă pe pragul ideii apărate de dânsul.

O lungă mucenicie i-a fost viaţa în anii maturităţii, când ar fi putut da mai mult. Retras de lume, şi-a purtat crucea cu discreţia sufletelor nobile care nu cer lumii compătimirea ei.

Cu atât mai multă durere simţim astăzi cei cari n'am avut prilejul să-i aducem mângâieri, cu care eram datori, dar de care sufletul lui hotărît n'a simţit nevoie.

Acuma, când nesănătatea unei vremi de criză a năvălit şi cuprinsul literaturii, al culturii întregi, oricine se duce dintre cei buni lasă un loc pe care nimeni nu se va grăbi să-l umple.

Locul pe care l-a avut însă Ioan Scurtu în inima prietenilor va rămânea totdeauna al lui.

26 Iulie 1922

XLIII

LORD NORTHCLIFFE

A murit, după un lung zbucium, cel mai mare din ziariştii pe cari-i are lumea, acela care prin talentul şi energia sa, prin uriaşa sa muncă de o viaţă, a putut să între, printr'un fel de recompensă naţională, în rândul lorzilor, luând loc alături cu urmaşii celor mai glorioase familii, lordul Northcliffe.

Ici şi colo în ziarele noastre s'a relevat această dispariţie, care n'a emoţionat numai Anglia. Ea va influenţa asupra politicei curente, căci lordul Northcliffe era un sprijinitor puternic şi un duşman de temut, un creator şi un stăpânitor al curentelor de opinie publică prin care astăzi se mişcă lumea.

Dar, gândindu-se cineva la această lungă şi glorioasă carieră, glorioasă ca a unui biruitor comandant de oştire, el poate prinde şi o lecţie de morală.

Au mai fost între ziariştii contemporani oameni cu însuşirile lui şi atâţia cari aveau şi mai multe cunoştinţi. Viaţa zbuciumată a sfătuitorilor zilnici ai publicului de milioane nu cunoaşte odihnă. Pricepere admi-

nistrativă posedă şi atâţia alţi directori de gazetă, cari realizează averi din cele mai impunătoare.

Pe dânsul ce l-a ridicat, l-a făcut influent şi puternic era însă altceva: *convingerea absolută că serveşte o cauză dreaptă şi bună şi neclintita hotărîre de a o urma până la capăt.*

Cetitorul poate fi nesigur şi capricios. Dar stima lui nu va căuta niciodată pe aceia cari se încovoaie, se mlădie, se schimbă după nesiguranţele şi capriciile lui.

« Invăţătorul » care i se înfăţişează trebuie să aibă un sincer crez.

Şi, în timpul războiului, ca şi înainte, ca şi după, lord Northcliffe l-a avut.

5 Septembre 1922

XLIV

DOCTORUL PETRU BUCŞAN

« Cuvântul poporului », foaie din Sălişte, publică aceste duioase rânduri:

. « Marţi dimineaţa telefonul ni-a adus sfâşietoarea veste că doctorul Petru Bucşan nu mai e între cei vii».

Adăogim că acest tânăr de cea mai înaltă valoare morală a fost, nu numai un ascultător devotat al cursurilor dela Vălenii-de-Munte, în anii când acolo se urzea viitorul, dar şi un curagios luptător pentru ideia partidului nostru, un apărător călduros al pătrunderii ei în Ardeal.

Ne aşteptam la această pierdere, şi totuşi ea ne zguduie adânc.

De ar fi mulţi să-i semene!

17 Februar 1923

XLV

PIERRE LOTI

Moartea lui Pierre Loti, pe care închipuirea noastră, a celor cari am fost încântaţi de tinereţa lui visătoare, pornită spre aventuri exotice, nu şi-l putea închipui bătrân, zdrobit de vârstă, izolat, aduce aminte nu numai o încântătoare literatură, plină de ceaţa orizonturilor infinite de-asupra mării, ci şi o fază din desvoltarea literaturii contemporane, pretutindeni, dar mai ales în Franţa.

In legătură cu filosofia positivistă, sigură în conturele-i trase drept, şi cu ordinea perfectă ierarhizată a unui Imperiu conservator, o literatură se desemnase în care nimic nu era lăsat nelămuririi, gâcirii şi prevestirilor misterioase ale sufletului omenesc. Epopeia masivă a lui Zola domina scrisul timpului, şi poesia însăşi, când nu suspina arii familiare cu François Coppée, urmăria linia dreaptă, precisă a templelor antice.

Atunci, un ofiţer de marină, fără pregătirea profesională, fără legături în cercurile care stabilesc reputaţiile, a încercat, într'un stil nou prin libertatea lui,

de o uşurinţă care ascunde totuşi efecte măestrite, să vorbească unei lumi deprinse cu altă lectură despre cele veşnic incapabile de definiţie din infinitul sufletului omenesc.

Plutind cu creaţiunile lui «între vis şi viaţă», el a vrăjit înaintea unor ochi deprinşi cu viziuni clare, netede, icoane în care ţări depărtate, rase necunoscute şi neînţelese, până la arhaicul mister psihologic al Bretaniei sale înseşi, adăugeau farmecul cadrului şi cuprinsului lor pentru ca să se întrevadă figuri femeieşti de o ispititoare irealitate, chemând, mângâind şi dispărând ca o iluzie.

Pe urmă a venit altă generaţie. Ea a căutat, afară din subiecte şi afară din virtuositatea însăşi a stilului, prin aruncarea îndrăzneaţă în anormal şi absurd, acea noutate pe care el o găsise la un colţ de zare străină, de unde veneau razele palide ale unor stranii iubiri. N'a mai fost înţeles acela care de fapt nu fusese întrecut.

El se duce astăzi străin de literatura cea nouă, după ce străin de cea veche se ivise, împrăştietor de vedenii, ca o protestare contra marilor clădiri ale brutalităţii constructive.

17 Februar 1923

XLVI

DAMIAN DRĂGĂNESCU[1])

Acela care ne lasă astăzi a fost un om la locul lui, şi el însuşi s'ar supăra pe noi dacă am trece, vorbind de dânsul, dincolo de margenile acelei alese cuviinţi care i-a însemnat viaţa.

Nu e cineva în acest mare oraş[2]) care să poată spune de Damian Drăgănescu că a suferit o nedreptate de la dânsul sau că el l-a întâmpinat cu o vorbă rea. Atâţia sunt însă gata a mărturisi perfecta onestitate a marelui negustor, iubirea marelui proprietar pentru ţăranii săi, devotamentul lui pentru tot ce pe această lume unde e şi bine şi rău i s'a părut că se potriveşte cu sufletul lui ales, râvna cu care, în zilele grele ale patriei, când s'au îndoit atâţia cari în conştiinţa lor se pocăiesc astăzi, el, cu buna lui soţie, a fost ajutătorul neobosit al suferinţii ostaşilor noştri, şi acela care şi-a făcut casa frumoasă pentru a se adăposti tovarăşa zilelor sale a început prin a face lăcaş lui Dumnezeu ca mulţămită că l-a ajutat în agonisita lui.

---

[1]) Cuvântare la mormânt.

[2]) Galaţii.

Câţiva mai ştiu încă un lucru.

Intr'o societate unde nimic nu e mai obişnuit decât a face calcule personale, de vanitate şi de câştig, în legătură cu direcţiile politice ale ţării, el, legat de ideia naţională prin originea lui ardeleană şi prin statornica lui muncă la Liga Culturală, şi-a ales locul unde era jertfă mai multă şi răsplată mai puţină, dar unde credea el că este mai multă dreptate. Şi deputatul de o clipă n'a avut măcar mângâierea de a trăi până la biruinţa de care, mai la urmă, conştiinţii sale curate îi păsa mai puţin decât de nobleţa luptei înseşi a cauzei sale.

Acest lucru nu-l vom uita, şi, când vom avea de dat tineretului un exemplu de viaţă frumos trăită, până la simplul eroism discret al ceasului din urmă, vom arăta viaţa ta, prietene.

22 Decembre 1923

XVLII

DUCELE DE LUYNES

Intre Francezii cari au împărţit cu noi calvariul din Iaşi, era unul al cărui mare nume, a cărui nobilă înfăţişare, a cărui mare bunătate atrăgeau respectul şi iubirea tuturora.

Ducele de Luynes venise la noi, primejduindu-şi viaţa, pentru a da sprijinul său de ofiţer unui popor prieten, ajuns în nenorocire pentru apărarea aceleiaşi cauze de dreptate.

Il văd încă la Iaşi, sprinten, cu toată vârsta, în frumoasa-i uniformă albastră, dând sfatul şi încurajarea celor cari aveau nevoie de amândouă.

Odată, actualul preşedinte al Consiliului [1], profitând de demisia lui Take Ionescu, a voit să facă un Ministeriu pur liberal. Era în Iulie 1917. Ducele de Luynes m'a întâmpinat cu părerile lui de rău că, atunci când în toate ţările se caută concentrarea naţională, noi ne izolăm între hotare de partid. Mă îndemna să adaug puţina mea trecere pe lângă a celor cari voiau să împiedece greşeala.

[1] Ion I. Brătianu.

Am conştiinţa că am contribuit ca situaţia, dacă nu se poate îmbunătăţi, să rămâie măcar aceiaşi.

Azi, când primim vestea morţii lui şi o lacrimă ni vine în gene, sufletul lui nu dă oare acelaşi sfat ca atunci în Iaşii pribegiei, în mijlocul altor primejdii? Unire între câţi se poate, bună înţelegere între toţi.

24 Mart 1924

XLVIII

UN PRIETEN AL ROMÂNILOR: GEORGES FAZY

Puţini au fost aceia cari, în timpurile cele mai grele ale naţiei, când se putea pune întrebarea dacă o Românie independentă va ieşi din Marele Războiu, când umpluserăm lumea de fugari, utili sau ba propagandei în folosul unui popor călcat în picioare, i-au primit în casa lor, i-au încălzit la vatra lor, li-au întărit, cu vorba de mângâiere, sufletul rănit.

Intre aceia chiar cari au arătat iubire Românilor nu oricine a găsit şi mijloacele cele mai potrivite pentru a ne ajuta şi mai ales a pus în serviciul cauzei româneşti o mare şi necontestată autoritate.

Intre aceştia a fost, în acea Genevă unde se pregătea, din atâtea părţi, în feluri aşa de deosebite, Europa viitoare, acel nobil bătrân care, purtând cu dragoste, în casa unde stăpâna era o Romăncă, scutul cu armele României, şi-a închis ochii în ajunul chiar al zilei când Regele şi Regina noastră erau să-şi facă intrarea în oraşul său.

Fazy era unul dintre oamenii cari nu se uită chiar când n'ai avut de ce să-i iubeşti, iar, când iubirea lui te-a

legat de dânsul, amintirea i se păstrează neclintită în adâncul însuşi al inimii.

Dintr'o familie patriciană, frate al acelui Henry Fazy, care a fost unul dintre teoreticianii vechii vieţi republicane de acolo, acoperit de onoruri pe care le-a meritat, el era ca o icoană a acelor fruntaşi orăşeneşti cari păreau a continua tradiţia senatorilor romani.

La cei d'intâiu paşi în casa lui plină de amintiri şi aşa pregătită încât orice pasiune trebuia să înceteze pe prag, între vechile portrete şi rafturile de cărţi, te simţeai întrat în acea lume a înţelepciunii politice care se refugiază astăzi doar în asemenea colţuri unde nu bat furtunile marilor uri.

Foarte bolnav, abia trăgându-şi suflarea, l-am văzut acuma două luni. Dar aşa de puternic îi era sufletul, încât el învia din însuşi focul ideilor care-i luminau ochii.

Era dintre cei ce mor tineri după ce au trăit cu bătrânesc cumpăt şi cari reprezintă ceia ce umanitatea poate avea mai perfect ca simţ politic.

25 Mai 1924

XLIX

IOAN PAPINIU

Ioan Papiniu, pe care-l puneau în pământ ieri, a fost un simpatic reprezentant-tip al diplomaţiei care dispare.

Fiul preotului de la Ploeşti, om harnic şi solid, pornit pe studiu şi capabil de muncă grea, n'a plecat la o Legaţie nici din personalul unui club, nici din încunjurimea unui om politic. El nu s'a menţinut prin legături personale şi intriga n'a întrat în combinaţiile lui. Din cei mai tineri ani până când moartea a cules pe septuagenar la lucru, el a fost un perfect funcţionar şi un muncitor neobosit.

Astfel de oameni sunt în tradiţie, — o veche tradiţie a noastră, care-şi are originea în aspra şi greaua veghe a agenţilor pe lângă Poartă, oameni modeşti şi economi, cu ochii deschişi la toate primejdiile.

La Constantinopol, la Haga el era necontenit la masa lui de lucru, puţin strălucitor de sigur, dar cu atâta mai util.

Legaţiile erau pe atunci laboratorii: rapoartele, care nu se trimeteau la şeful de partid acasă, o dovedesc.

Azi sunt alte vremi. Politica a cotropit şi diplomaţia, cu aceleaşi defecte. E un progres? Cine va pune faţă în faţă o diplomaţie şi alta, va răspunde cândva, cum fac astăzi eu: *nu.*

11 Decembre 1924

L

I. URSU

Profesorul I. Ursu dela Universitatea din Bucureşti a început cu un studiu îngrijit despre relaţiile Moldovei cu Polonia. Trimes în străinătate, a publicat o teză germană despre Petru Rareş şi una franceză, plină de informaţie, despre Politica orientală a lui Francisc I-iu. A editat şi o cronică veneţiană despre luptele lui Ştefan cel Mare. In timpul războiului ni-a apărat drepturile printr'o carte care a fost remarcată. De curând dăduse un «Petru Rareş» şi un «Ştefan cel Mare», scrise cu multă râvnă.

1925

LI

UN CUGETĂTOR ALES AL SAŞILOR DIN ARDEAL: ŞTEFAN LUDWIG ROTH

Un tânăr profesor ardelean, d. Otto Folberth, a descoperit, se poate zice, un adevărat şi ales cugetător în cineva care era cunoscut până acum mai curând prin rolul său politic şi prin tragedia morţii sale, de glonţul revoluţionarilor unguri, în Mai 1849, moarte care a fost a unui nobil martir.

Câteva cuvinte despre acest om de credinţă şi voinţă, care a fost, în mijlocul unei lumi de provincie, muncitoare, econoamă şi morală, dar îngustă în orizont şi fricoasă faţă de orice iniţiativă, un adevărat fenomen de intelectualitate capabilă de a adânci întreaga viaţă contemporană şi de a o înălţa până la cele mai superioare ideologii.

Fiu de cărturar, de preot, crescut fără mamă, elev al modestelor şcoli ardelene de vechiu regim, dorul de a şti, dar mai ales de a se înoi şi de a crea îl mână în Apus, până la acel sat elveţian, Yverdun, unde aproape octogenarul Pestalozzi, între sarcasme şi insulte, continuà curata iluzie a regenerării omenirii întregi printr'o

pedagogie sentimentală. Scurtă iubire cu o femeie, o tovarăşă de predicaţie, care va mărturisi mai târziu că ea lucrează pentru a fi bine plătită. La întors, vrea să introducă pe ai săi în noua viaţă a secolului prin sistemul a cărui aplicare, cu succes măcar relativ, o văzuse.

In Ardeal, îl iau în batjocură pe vizionar, care se alege cu porecla de « Pestalozzi », cu care se putea mândri. La Viena, nimic din sprijinul ce aştepta. Instituţia plănuită, pregătită n'a funcţionat niciodată. Revista menită a revoluţiona spiritele cade într'o perfectă indiferenţă. Se face profesor la Mediaş, mai târziu paroh de sat. Două căsătorii terminate prin morţi premature. Cei doi copii mai mari se stâng de oftică.

O viaţă amărîtă, pe care o suportă credinţa adâncă în voinţa divină, care prin suferinţă ne conduce aiurea. Tot ce e în jur îl interesează şi devine prilej de analiză, de sistematizare, de orientaţie morală. Astfel, desfacerea vechilor bresle, dincolo de care vedea, profetic, aglomeraţia, nesiguranţa materială şi mizeria morală a fabricii. Apoi măsurile de maghiarizare ale Ungurilor în plin marş de cucerire a « moştenirii » lor.

Anul 1848 aduce alte probleme.

Iar pe acestea caută a le rezolvi, din parte-i, şi altfel decât cu condeiul.

E credincios Impăratului. Puechner, reprezintantul acestuia, îi dă sarcina de pacificare în cele trei districte unde erau Saşi în şerbia nemeşilor. Cu truda şi riscul său reuşeşte: fraţii pierduţi se aduc la atârnarea de Scaunele naţionale.

In ceasul răsplătirii biruie revoluţia maghiară. Cavalerescul Bem, victoriosul, nu se atinge de acest om al loialităţii. Dar comisarul civil, Csányi, îl arestează. E dus în lovituri la Cluj. Doarme în temniţă pe lemnul gol, de-şi răneşte coastele.

Actul de acuzare-l prezintă ca pe un « conducător de horde săseşti şi *valahe* cu sabia scoasă ». E condamnat la moarte. In scrisoarea către fiica sa, Sofia, osânditul asigură că « bine a voit naţiei sale fără a purta gând rău altor naţii; nici în viaţă, nici în moarte », spune el, « n'am fost duşman al naţiei ungureşti ».

E târît prin noroiu între insulte până în cetăţuie şi, refuzându-i-se graţia cerută *in extremis*, e pătruns de trei gloanţe: în braţ, în şale, în cap. Căpitanul care comandă execuţia, adânc mişcat, strigă: « Soldaţi, deprindeţi dela acest om cum se moare pentru poporul său ».

19 Februar 1925

LII

ABATELE CHARLES, PROFESORUL GHEORGHE POPOVICI, PROFESORUL MIHAI RĂŞCANU.

Şi acest sfârşit de an e bogat în pierderi culturale, după ce întregul an 1927 se va număra între aceia cari au răpit ţării mai multe din puterile de care e atâta nevoie.

Abatele Charles, pe care câţiva prieteni l-au dus la mormânt ieri, era un om de o mare ştiinţă, de cunoştinţă adâncă a limbii şi literaturii ţării sale, un neobosit colecţionar de ştiri pe care n'a avut prilej să le întrebuinţeze pentru a i se simţi adevărata valoare. Cutare operă capitală de filologie franceză s'a folosit de munca lui discretă.

Agregatul Universităţii din Paris a venit la noi incidental şi a rămas cu dragoste, cu acea ascunsă dragoste, de o atât de discretă modestie, al cării secret îl avea.

Studenţii noştri, cari nu ştiu adesea pe cine-l au în faţa lor, au fost trataţi de dânsul ca de un părinte. Mi se pare că era, în ceasurile lui de răgaz, şi un meşter al versului.

Cu protopopul Gheorghe Popovici din Lugoj pierdem nu numai un cleric venerat, dar şi un cercetător istoric care-şi făcuse probele.

Cartea lui despre Unirea cu Roma n'are numai o valoare polemică. Scria limpede lucruri adânc gândite şi simţite sincer. Câtă politică a făcut, nu l-a adus niciodată în faţa prăpastiei de azi, care ne deosebeşte atâta în momentele chiar când ar trebui să ne iubim mai mult.

Iar încă tânărul profesor Mihai Răşcanu, smuls pe neaşteptate, ar fi putut să ajungă, prin cât ştia şi cât dovedise că poate, unul dintre cei mai chemaţi istorici ai dreptului român, căruia i-a dat pagine cari nu se vor uita.

Tineretul de azi să se gândească serios că, pe lângă lucruri de distrus, sunt în această ţară goluri culturale de umplut.

30 Decembre 1927

LIII

IOAN VIDU

Omul celor mai dulci cântări româneşti, acela ale cărui duioase melodii ni sună în ureche la singura pomenire a numelui său, Bănăţeanul care, în mijlocul strigătelor răguşite ale ambiţiilor ce vor ministere şi milioane, a rămas în lumea sa de o înaltă idealitate, Ioan Vidu, ne lasă.

Prin cântecul pe care l-a cules, l-a armonizat, l-a răspândit în tot cuprinsul pământului românesc, Vidu a fost şi un factor de unitate naţională şi un educator.

Pe de o parte a făcut pe toţi Românii să se recunoască, sub farmecul muzicii unitare, membri unui singur popor.

Pe de altă parte a strecurat în sufletele ispitite de toate corupţiile şi de toate anarhiile ceia ce poate da numai o artă ca a lui: simţul de ordine şi instinctul frumuseţei.

Fără teorie savantă şi lipsit de orice fel de pretenţie, el s'a aşezat în fruntea tuturor acelor cari, fără a jertfi nimic din regulele artei, au făcut din ea un element de viaţă şi un mijloc de înălţare pentru naţia noastră.

12 Februar 1931

LIV

EPISCOPUL IACOV ANTONOVICI

La Huşi, în casa lui de cărturar, s'a stins episcopul Iacov Antonovicí.

Figură asupra căreia rare ori s'au aţintit privirile. Era un om ca din alte timpuri, un «popă» din vremea veche, cu datoria lui de biserică şi cu iubirea lui de carte, «popă» îmbrăcat popeşte şi trăind aşa cum veac de veac preoţimea noastră a trăit pentru cinstea ei şi pentru binele neamului.

Când avea timp liber, Vlădica Iacov, ca şi preotul de mai ieri, nu căuta emoţii politice şi nu strângea banii cari nu se coboară în mormânt. Ci aşa, după sfânta rânduială a unei Biserici pe atât de nobile, pe cât de smerite, scotea din tăşulca de răzeşi hârtiile pe care diecii de odinioară însemnau în cea mai bună limbă românească legăturile de tot felul ale unei societăţi admirabile în armonia ei fără pretenţii.

Cărţi de folos au ieşit din această trudă binecuvântată. Şi astfel niciodată amintirea acestui smerit culti-

vator al istoriei neamului său nu va dispărea, ci fiecare cercetător îşi va întoarce gândul şi spre harnicul părinţel care iscodea izvoadele şi căuta în ele taina vieţii româneşti care a fost.

3 Ianuar 1932

LV

CONSTANTIN HAMANGIU

In Constantin Hamangiu ţara pierde pe unul dintre cei mai învăţaţi jurisconsulţi şi dintre cei mai integri magistraţi ai ei.

In lungi ani de trudă, fostul ministru de Justiţie a adunat preţioasele materiale pe care, cu grele sacrificii personale le-a publicat în monumentala colecţie a « Pandectelor Române », operă de care-i va fi legat numele.

In această lucrare el n'a refuzat nicio colaborare şi mulţi tineri au primit dela el îndemnul spre cercetări şi studii, până la acela, de un mare merit, d. Matei Nicolau, pe care şi l-a asociat pentru ultima sa lucrare.

Orice activitate culturală îl interesa. Academia Română, care de mult nu-şi mai avea donatori, a primit de la dânsul o splendidă danie, care l-a aşezat printre binefăcătorii acestei societăţi de harnici cercetători.

Drept cu cei cari se îndreptau către judecata lui, bun cu prietenii, amabil cu toată lumea, cel plecat înainte de vreme lasă în amintirea tuturora un chip de armonioase însuşiri şi de frumoase purtări, pe care vremea nu-l va putea şterge.

9 Ianuar 1932

LVI

CUVÂNTARE LA MOARTEA LUI CONSTANTIN HAMANGIU

Magistratura, al cării membru de frunte a fost într'o lungă viaţă, Academia Română, care a legat de dânsa pe un mare donator, cercetătorii dreptului, cărora alcătuitorul «Codurilor» şi «Pandectelor Române» li-a dat aşa de preţioase mijloace de lucru, vor pune în lumină, la ceasul când viaţa unui om se vede întreagă, când invidia tace şi intriga nu mai are de ce se zbate, meritele acelui care a fost Constantin Hamangiu.

Noi, colegii lui dintr'un guvern de necontenită muncă neînţeleasă şi pe nedrept duşmănită, trebuie să spunem că în ministrul de Justiţie am găsit la fiecare moment ceia ce aşteptam în momentul când m'am gândit să-l recomand preţuirii Suveranului: un om de dreptate, de muncă şi de modestie, un prieten deosebit de afectuos, şi, adaog, un colaborator gata de concesii şi dispus a primi îndrumările amicale venite de unde se asigură unitatea unei acţiuni ministeriale.

Opera pentru care se pregătise o viaţă întreagă şi a cării îndeplinire îi aducea oarecare mângâiere pentru

zilnicele atacuri ale unei societăţi obişnuite a cârti rămâne abia înseilată. Urmaşul lui va avea s'o continue.

Dar el şi noi toţi vom păstra amintirea mişcată a omului care, niciodată, pe nimeni dintre noi nu ne-a jignit cu un cuvânt sau un gest şi care, astfel, stăpân pe stima tuturora, s'a apropiat strâns şi de inimile noastre.

12 Ianuar 1932

LVII

IACOB NEGRUZZI

La câteva săptămâni după ce i se făcuse lauda la Academia Română, Iacob Negruzzi a trecut la prietenii de cari atâta vreme fusese despărţit.

Cine a putut cunoaşte de aproape, dacă nu în casa lui, de mult închisă printr'un doliu de care nu s'a putut mângâia niciodată, dar în relaţiile academice, singurele pe care adânca lui bătrâneţă i le putea îngădui, pe supravieţuitorul « Junimii », pe conducătorul vechilor « Convorbiri Literare » a putut să-şi dea seama de câtă vigoare păstra până la nouăzeci de ani, în cugetarea lui clară, fiul lui Costachi Negruzzi.

Literatura lui, destul de bogată, dar de mult încheiată, era a unui om deştept, de vaste cunoştinţi, de o cultură generală câştigată în Apusul german, de un simţ autocritic care era la el o frumoasă tradiţie de familie. Romantismul din unele scrieri e azi cu totul veşted, alt romantism, şi mai prost, stăpânind generaţia actuală, dar, când era vorba să dovedească spiritul lui de Moldovean şugubăţ, de bună rasă răzeşească, el a lăsat documente durabile ale vremii sale.

Ce plăcea la dânsul, ce dădea un farmec minţii agere care se zbătea în trupul de mult istovit, era curiozitatea lui de a şti, de a înţelege, pe care vrâsta n'o atinsese câtuşi de puţin. Nu odată acel care prezinta o comunicaţie auzea dela Negruzzi, anume aşezat lângă dânsul, o exclamaţie de uimire pentru lucrul nou, care nu putea să-l lase indiferent.

Cu cei nouăzeci de ani ai lui Iacob Negruzzi, de la Academia Română, ultim şi iubit refugiu al lui, pleacă un suflet.

13 Ianuar 1932

LVIII

GENERALUL ŞCERBACEV

A murit în exil generalul care a fost, luni întregi de zile, comandantul în Moldova al « frontului ruso-român », Şcerbacev.

Dintre aceia cari, în timpul suferinţilor noastre din a doua perioadă a războiului, au fost trimeşi de guvernul rusesc ca să ajute desperatele noastre sforţări de rezistenţă, niciunul n'a avut faţă de noi sentimentele acelui care se stinge în străinătate, niciunul n'a respectat mai mult suveranitatea noastră, niciunul n'a avut faţă de regele României, comandant suprem, înaltul respect care se cuvenia.

După acei cari, ca Zaiancicovschi, ne-au părăsit în luptă şi ne-au înjosit în amintirile lor, a venit la noi un militar onest şi loial, care a făcut pentru păstrarea unei ţări sincer aliate tot ce era în mijloacele sale.

Din partea noastră, când defecţiunea şi conspiraţia au fost în jurul lui, am ştiut să-i apărăm până în ultimul moment al unei catastrofale prăbuşiri viaţa şi libertatea.

Vânătorii generalului Rasoviceanu au făcut, la Copou, să cadă revolverele din mânile bandiţilor veniţi să-l ucidă.

In Şcerbacev aducem un omagiu mişcat tuturor acelor ofiţeri ruşi cari ni-au fost fraţi de arme, adevăraţi şi oneşti apărători ai pământului nostru.

23 Ianuar 1932

LIX

ARISTIDE BRIAND

Una din marile energii ale lumii a dispărut.

Aristide Briand nu era dintre acei oameni ai teoriei cari îşi închipuie că o singură minte poate crea stări de lucruri fără stările de spirit care nu sunt în puterea nimănui atunci când vrea să le aibă. Răsărit din adâncurile societăţii franceze, el nu s'a rupt printr'un continuu cult adus literei scripturilor din comunitatea morală cu acele adâncuri, ci, continuu aplecat asupra lor, el le-a cerut zilnic sfat şi inspiraţie.

A fost astfel om reprezentativ al naţiei sale în adevăratul înţeles al cuvântului.

Aceasta i-a îngăduit să înţeleagă şi alte popoare. Dar nu în felul teoretic cum au fost înfăţişate marii sale intuiţii. Ci direct, spontaneu, el îşi dădea samă oricând de dreptul lor elementar.

De aceia noi, sprijiniţi mai ales pe elementarul nostru drept, l-am avut prieten.

Peste toate aceste drepturi el vedea însă o datorie: aceia de a nu ne urî dela o naţie la alta.

Şi, astfel, subt scoarţa de aparenţă aspră a omului s'a desvoltat una din cele mai nobile simţiri pentru înţelegerea şi înfrăţirea popoarelor. In serviciul acestui ideal şi-a pus toată activitatea.

Păcat că viaţa i se mântuie în depărtatul vuiet al instrumentelor de moarte pe care ar fi voit să le suprime!

9 Mart 1932

LX

OTTOKAR CZERNIN

O moarte năprasnică a prins încă tânăr pe Ottokar von Czernin, fostul ministru al lui Francisc-Iosif la Bucureşti.

Nu un diplomat de profesie, precaut şi cumpănit, primind ordine şi transmiţând ştiri, ci un bărbat politic modern, deprins cu lupta parlamentară, un observator excelent, căruia nu-i scăpa nimic, un caracter franc, deprins a spune lămurit ce crede despre situaţii şi despre oameni. Pe lângă aceasta, un patriot austriac de sigur, dar şi un înţelegător pentru alte sentimente naţionale şi pentru alte necesităţi de Stat.

A venit la noi cunoscut ca un intim al arhiducelui moştenitor, Francisc-Ferdinand, şi ca un adversar declarat al preponderanţei maghiare în Monarhie. Aici a căutat fără zăbavă să cunoască oamenii fără deosebire dacă erau la guvern ori dacă se aflau în opoziţie. A ascultat pe fiecare şi i-a străbătut în suflet. A îndurat falsele prietenii şi a primit în faţă acuzaţii pe care le ştia adevărate, de şi el însuşi n'avea nicio vină.

Şi, după ce şi-a făcut inspecţia, după ce şi-a creat legăturile, el a asigurat, cu o energie pe care nimic n'a putut-o slăbi, că România nu va merge într'un războiu viitor cu Austro-Ungaria, ci poate, urmând o poruncă supremă a rasei, contra Statului dualist.

Azi, în Corespondenţa austriacă putem vedea toată tragedia unei acţiuni nenorocite, a cării soartă o simţise el dela început. Intr'însa nu e nimic care să scadă pe omul, aşa de inteligent şi cu un aşa de frumos temperament, nimic care să coboare pe perfectul gentleman.

Inaintea mormântului său deschis înainte de vreme, e bine ca aceasta să se spuie de aici dela noi, din ţara care a îndeplinit profeţiile lui, aşa de dureroase pentru dânsul.

10 April 1932

LXI

PREȘEDINTELE DOUMER

Atentatul contra preşedintelui Republicei franceze loveşte pe un om care, în orice situaţie ar fi fost, s'ar număra printre înţelepţii şi bunii vremii sale.

Doumer are într'adevăr o biografie care poate trece de-a dreptul în paginile unui Plutarh modern.

Inzestrat cu o bogată cultură, cu un frumos talent de orator şi cu un simţ politic la care se unia puterea caracterului şi cea mai aleasă discreţie, cea mai elegantă politeţă, el era printre bărbaţii politici ai Franciei de astăzi în cel dintâi rând.

Dar, dacă o adâncă stimă l-a încunjurat totdeauna, un sentiment de mişcată reverenţă se îndreaptă către omul care şi-a trimes pe front fiii cari nu s'au mai întors acasă. A ajuns astfel între părinţii a căror durere reţinută suggera toată jertfa eroică a patriei sale.

Bestia care a trimes gloanţele în trupul septuagenarului şef de stat pe care niciodată nimeni nu l-a putut urî, dovedeşte cât de jos poate coborî o doctrină în care stupiditatea se uneşte cu cruzimea bestială.

8 Mai 1932

LXII

ALBERT THOMAS

Orice s'ar fi întâmplat, orice ar fi făcut, oricât prin aceasta s'ar fi impus recunoaşterii şi stimei lumii întregi ca unul dintre împăciuitorii prin cultul muncii organizate, al oricării munci de la un capăt al lumii la celălalt, Albert Thomas, mort în plină putere de creaţiune, va rămânea pentru noi, Românii, omul de la Iaşi.

Pierdusem o campanie. Duşmanul era în Capitala noastră. Trei şferturi din pământul ţării era profanat de cuceritori. După cumplita iarnă a bolilor celor mai grozave, iarnă de ciumă, de foamete, strângeam pe cei rămaşi pentru a face din ei mănunchiul răzbunării şi întregirii.

Era o tinereţă plăpândă de convalescenţi în aierul unei şubrede primăveri moldoveneşti. Să credem, să nu credem că vom putea reîncepe războiul pentru drept? Şi, în această stare de spirit, a speranţelor mijinde, zâmbitoare, dar cu un fond de tristeţă care nu poate uita, a răsărit acest Gal stufos, cu ochii dârji subt ochelari, şi, dintr'o căutătură, căutătura sufletului încrederii de acasă, a creat o stare de spirit.

Franţa însăşi stătea prin el lângă regele Ferdinand. Iar omul, asprul « muncitor », şeful uzinelor de război, avea în ochi lacrimi de suferinţa noastră, şi, când vorbea, era o vibraţie duioasă în glasul lui.

Pentru noi, aşa a rămas. Şi acum câteva săptămâni venise la noi o scrisoare a lui, şi în ea simţeai că nici el n'a uitat.

Cum pe dânsul, nici noi nu-l vom uita.

13 Mai 1932

LXIII

SFÂRŞITUL ZBURĂTORULUI: IONEL GHICA

A fost o uimire dureroasă moartea subită, eu voie, fără voie,—taina a dus-o cu dânsul —, a admirabilului tânăr care a fost Ionel Ghica.

Ieri, se întorcea biruitor dela un drum pe care nimeni nu-l făcuse ca dânsul. Ţările-i treceau dedesubt la fiecare ceas. Navigaţia aeriană olandeză i se dovedise inferioară.

Mersese în excursie la Saigon ca într'o scurtă călătorie de plăcere. Unde nu-i putea ţinti gândul, cutezătorul gând care-i dăduse o primă glorie?

Frumos şi voinic, posedând virtuţile cavalereşti, moştenirea de vitejie a raselor vechi din care venea, urmaşul Ghiculeştilor n'avea în el nimic din ceia ce face antipatici pe « eroii » cari paradează. Vorbea de ce a făcut, de ce a văzut, de ce pregăteşte cu o minunată simplicitate. Bătrânii se simţeau sfioşi înaintea graţiei şi eleganţei cu care povestea despre marile lui isprăvi.

...Dacă măcar i s'ar fi dat norocul, tristul noroc de a isprăvi în lumea lui, acolo sus, trăsnit de fulgerul fatalităţii!

1 Iunie 1932

LXIV

REGELE ALEXANDRU AL IUGOSLAVIEI

S'a pierdut, nu pentru ţara sa numai şi pentru prietenii ei, dar pentru umanitatea de azi, aşa de săracă în ce priveşte personalităţile reprezentative, eroii, în adevăratul, marele şi simplul înţeles al cuvântului, *un om*.

Alexandru al Iugoslaviei a fost acest om pentru felul cum dela început a înţeles a-şi face viaţa.

Fiu de pribeag, el a trăit modest, îngustat chiar, în acea Genevă, care e, din veac în veac pentru oricine, de orice religie şi de orice naţie, poposeşte pentru mai mult timp acolo, o învăţătoare în ce priveşte două mari şi rare însuşiri: îndeplinirea exactă, plină de devotament, a datoriei, aşa cum o predica asprul, neînduratul Calvin, şi lipsa de orice decor, de orice pompă şi paradă, în locul cărora aşează maiestatea clasică a simplicităţii absolute. Dar în această primă tinereţă studioasă îi treceau prin minte, pe când ultimul Obrenovici aluneca spre groza-va-i tragedie, amintirea înaintaşilor săi, oameni cu firea tare, cu voinţa neînfrântă: Caragheorghe cel vechiu, ţăranul luptător, trezind un popor întreg la

viaţă fără să vadă înaintea ochilor lineamentele unui Stat, Alexandru, cel scos de intrigi din moştenirea sa şi sortit să moară pe pământ străin, tatăl, Petru, care, pe frontul francez din 1870, ca şi pe acela al marii răscoale bosniece din 1876, arătase cum înţelegea a-şi îndeplini datoria de moştenitor fără tron. Dar de sigur despre aceste riscuri toate nu spunea nimic nimănui acela care, nefiind măcar în primul rând al eredităţii unui tron ajuns la alţii, trecea printre cei de vrâsta sa cu licărirea de inteligenţă în calzii ochi catifelaţi pe cari ochelarii de miop păreau meniţi să-i ascundă cât mai mult şi cu zâmbetul de bunăvoinţă şi de ironie în colţul buzelor fine.

De-odată schimbarea prăpăstioasă s'a produs. Pe străzile Belgradului Petru exilatul trecea în mantie regală, încunjurat de o armată peste care ultimele evenimente aruncaseră o umbră pe care numai soarele victoriei dela Cumanovo putea s'o înlăture.

Ce luptă grea cu duşmanii, din lăuntru şi din afară, dar mai ales cu prietenii, cu nişte prieteni aşa de grei! Tânărul a fost scutit de sarcinile supt care nu odată părintele său s'a îndoit: o pregătire militară serioasă îl aştepta la Petrograd, unde îndată după restituirea vechii dinastii s'a dus fără să ştie de ce mare folos va fi învăţătura ce va căpăta acolo.

Când s'a întors, problema bosniacă stătea să deslănţuiască războiul cu Monarhia vecină, aşa de puternică în aparenţă, atunci. Apoi alianţa balcanică s'a întruchipat, scoţând în faţa Turciei decăzute frontul cruciatei menite să gonească din Europa pe vechii

uzurpatori. Atunci eroul ascuns în tânărul acesta despre care nu se vorbise nimic s'a trezit. Legenda de la Cosovo l-a încunjurat şi străbătut, mânându-l la biruinţa răsplătitoare, desăvârşită.

Sunt oameni pe cari un anume eveniment, adesea neaşteptat, îi transformă. A rămas în prinţul Alexandru sufletul format în ferita izolare a Genevei, în aspra disciplină a şcolii ruseşti, dar un ideal se înstăpânise pe dânsul şi el nu era, cu toată acea caldă privire visătoare a ochilor negri şi cu tot acel zâmbet către zădărnicia lucrurilor care trec, decât actualizarea umană a acelui ideal. Era într'ânsul reîntruparea eroului de legendă. Marcu Crăişorul, făptura poesiei naţionale în ceasurile de durere, se înfăţişa în acest tânăr care simţeă că are de acuma o operă de continuat.

A urmat calea trasă de o sabie nevăzută în Marele Războiu. O altă cale stropită cu sânge de multe veacuri ducea peste văi pline de morţi, peste munţii încremeniţi în ghiaţa lor, peste insule în care cimitirele se întindeau până departe în largul mării. Calea lui era în nedeslipită legătură cu pământul sârbesc pe care nenorocirea părea că-l întinde şi în vecinătăţile ultimului refugiu luptător. Şi apoi un luminiş se făcu înaintea lui. In lumina de aureolă a triumfului muceniciei, cei mari de pe vremuri ai neamului său îl aşteptau acolo şi, fără trufie, dar şi cu siguranţa faptei îndeplinite, el s'a aşezat lângă ei.

Acuma însă era vorba ca din ţara lărgită de-a-lungul Savei şi al Dunării până în Alpii sloveni, cât ţine rasa, în provincii cu alt trecut, cu alte obiceiuri,

cu alte forme de organizare şi chiar cu altă religie, scrisă nu în chirilica Moscovei, ci în latina Romei, să se facă o ţară, una singură.

Aceasta a voit-o el! Pentru un astfel de scop ce înseamnă litera pactelor constituţionale, meritele de un moment ale conducătorilor de partid, opinia publică a reprezintanţilor principiilor dela 1789, interesul egoist al zeilor colţişorului lor regional şi regionalist! Prinţul Alexandru de la Geneva n'ar fi tăiat nodul gordian al acestei teribile probleme. Noul Marcu Crăişorul nu s'a sfiit să o facă. Şi contra tuturora, cu ochii ţintă la viitorul care neapărat trebuia să se înfiinţeze, el a făcut-o. Dar, când era vorba de a mărturisi şi a explica — nu de a scuza! —, cel care-şi lua toată răspunderea o spunea fără fraze, atitudini şi gesturi, cu acea încântătoare simplicitate a educaţiei sale.

Nu o dată a arătat că ştia ce-l aşteaptă. Şi, atunci, dacă buzele fine, faţă de brutala nedreptate a lumii, vor fi schiţat un ultim surâs, calda privire sigură a ochilor ce stăteau să se închidă a scăpărat o ultimă aprobare a faptei îndeplinite.

Octombre 1934

LXV

PAUL BOURGET

S'a răspândit multă laudă în jurul sicriului care cuprindea pe octogenarul scriitor Paul Bourget, dar desigur că ea a aflat puţin răsunet într'o literatură de azi a cării direcţie e cu totul alta.

De altfel niciodată acest normalian învăţat şi dogmatic, înţelegător al sufletelor omeneşti celor mai deosebite, n'a fost primit deplin în literatura în care cu orice preţ a vrut să între, să răsbată, să se impuie. Şi cei cari-l considerau ca în afară de breaslă, aveau dreptate.

In adevăr el n'a putut crea niciodată oameni din «psihologiile» pe care le analiza cu deamănuntul, — oameni de aceia cari să rămâie ca şi cum în adevăr ar fi fost vii şi pe cari în rândul celor vii să-i recunoşti şi să le spui pe nume. Toate aceste figuri sunt fantome, *larve*, din lumea gândurilor. Un primitiv cu un puternic talent de gâcire ar fi putut să puie în picioare altfel de făpturi.

Forma însăşi se resimţea de învăţătură, cu tot dresajul ei. Ea nu zguduia şi nu fermeca printr'o noutate pe care harnicul literator n'o avea în suflet.

Din toate ce a scris ceva însă va rămânea: «Incercări de psihologie contemporană» prin scriitori, care au deschis atâta orizont generaţiei mele.

14 Ianuar 1936

LXVI

UN CTITOR: TRANDAFIR DJUVARA

Testamentul lui Trandafir Djuvara, omul cult, omul onest şi omul de bine, e o lecţie pentru o societate în care banul câştigat adesea cu o uimitoare uşurinţă se aruncă pe uşi şi pe fereşti în acea viaţă a cării ruşine apare în cartea d-lui Paul Morand, introdus indiscret în misterele ei, sau se lasă unor urmaşi ca să facă ei acelaşi lucru.

Dintr'o însemnată avere acela care a făcut în multe locuri onoare diplomaţiei româneşti lasă milioane Ministerului şi deosebitelor aşezăminte de cultură, arătând cu grijă la ce să se întrebuinţeze venitul lor.

De mult nu s'a înregistrat o astfel de întrebuinţare socială a unei averi personale.

Au apărut oameni cari au jucat un foarte mare rol, puţintel şi peste meritele lor, în societatea noastră. Din ceea ce au lăsat, nimic, absolut nimic n'a fost destinat nevoilor culturale, aşa de mari, ale acestui popor.

E aşa de răspândit acest obiceiu de a ţinea banii şi din mormânt pentru scopuri egoiste, încât familia care

răscoleşte saltarele şi-şi împarte agonisita răposatului se ruşinează a face să se ştie în afară cât s'a lăsat şi cui.

Fără a mai vorbi de cazurile când familia nu găseşte nimic, căci bătrânul care s'a dus avea amante de căpătuit.

18 Ianuar 1936

LXVII

UN PROFESOR DE REGALITATE: GEORGE AL V-LEA

Regele Angliei care se coboară în mormânt n'a fost numai icoana însăşi a omului onest, laborios, discret, îndeplinindu-şi datoria cu o nesfârşită graţie de devotament şi de sacrificii, ci, tocmai prin aceste însuşiri, un mare profesor de regalitate.

E adevărat că în ţara sa străvechile tradiţii dau milioane de oameni cari ajută pe un Suveran să fie aşa şi, dacă ar voi să fie altfel, l-ar împiedeca printr'un singur gest de desaprobare, care ajunge.

Dar George al V-lea avea în fondul său personal tot ceia ce trebuia pentru a păstra această linie.

Venea după un tată care a făcut să se audă numele său în fiecare clipă şi a creat, cu voinţă tare şi nesfârşită dibăcie, o politică externă care a adus ţării sale glorie şi folos. Ce ispită să facă altfel pentru a încerca o schimbare de regim! Fiul s'a ţinut strict pe poziţia moştenită de dânsul.

In politica internă niciodată un gest al lui n'a căutat să afirme o personalitate, dar, în ordinea perfectă a succesiunilor de regim, se străvedea cumințenia lui.

Cu aierul unui simplu spectator, el a domnit.

28 Ianuar 1936

LXVIII

RUDYARD KIPLING

Rare ori moartea unui scriitor a fost încunjurată de o aşa de duioasă părere de rău ca a lui Rudyard Kipling.

Părea că lumea care ceteşte a pierdut un bun şi vechiu prieten, un vrăjitor de ceasuri bune. Deşi el nu mai făgăduia nimic din comoara unei închipuiri minunate, amintirea atâtor lucruri spuse de dânsul era aşa de vie, încât o pornire spontanee de recunoştinţă se îndrepta către acela care-şi ducea, la rândul său, lupta cu fatalitatea dela capătul vieţilor noastre.

Kipling n'a căutat niciodată lucrul nou şi, scriitor englez din secolul al XIX-lea, contemporan al Irlandezului care-şi bate joc de tot ce e la noi raţiune şi pietate, el a fost reprezentantul clasic al măsurii şi bunului simţ. Din experienţa sa, din puterea de a gâci a unei minţi extraordinare el a făcut poveşti, dar nu pentru ele, ci pentru oamenii din lăuntrul lor.

Şi pentru aceşti oameni, din toate locurile şi de toate rangurile, creatorul, totdeauna el însuşi emoţionat, a avut o nesfârşită iubire şi o adâncă milă.

Astfel de scriitori sunt binefăcători ai bietei noastre umanităţi.

29 Ianuar 1936

LXIX

ROMAN CIOROGARU

Un om de o mare voinţă, tânăr prin convingeri şi energie se coboară în mormânt la o vrâstă de patriarh.

Părintele Roman Ciorogaru a fost şi pe Scaunul dela Oradea ce a fost, în tinereţa şi bărbăţia sa, în mijlocul unei lupte politice la care a participat, mulţi ani de zile, cu putere şi talent. Intre ierarhii ortodocşi de dincolo de munţi era singurul care întrupa îndârjita luptă pentru libertate a poporului său, şi de aici şi marele prestigiu de care se bucura acela pe care noile curente contra patriei îl însemnaseră, în atentatul dela Senat, rupându-i mâna cea necontenit luptătoare.

Spiritul de războiu nu l-a părăsit niciodată. Nu mai era în faţă duşmanul neamului?, — l-a găsit în Biserica rivală. Căci a fost până la capăt un militant al credinţii răsăritene.

Dar *lupta la el însemna creaţiune.* La Oradea, unde fusese doar protopopia lui Mangra, omul trădării, n'a găsit nimic. Tot ce e acolo: organizare, clădire, episcopia ea însăşi nu e decât efluxul voinţii lui nebiruite.

Şi astfel Roman, întâiul episcop român al Bisericii ortodoxe în Oradea, s'a înscris între marii ctitori ai neamului.

6 Februar 1936

LXX

EPISCOPUL NICOLAE IVAN

Vlădica Nicolae dela Cluj se odihneşte în sfârşit de o muncă fără preget, pe care a dus-o şi de pe patul ultimelor sale suferinţi până în clipa din urmă.

Strălucit reprezentant al celei mai adevărate rase româneşti din Ardeal, neamestecată cu străini, necorcită cu nemeşi, rămasă neschimbat ţărănească din cele mai îndepărtate vremuri până şi în ziua de astăzi. Solid înjghebat, tare în încheieturi, iute în străbătătoarea privire a mărunţilor ochi negri neadormiţi din zori şi până târziu noaptea; o energie de fier stătea scrisă în aspra faţă mică, roşcovană, spână, şi ea se vădea în oricare din gesturile, necesare, de necontenită afirmare şi poruncă, zguduindu-l.

Era născut domn de oameni acest fecior al voinicului plugar şi al femeii de o nobilă, de o princiară frumuseţă. Trebuia neapărat să orânduiască, să stea la cârmă, să ridice aşezăminte şi să înalţe clădiri. Soarta i-a îngăduit s'o facă pe Scaunul episcopal, pe când atâţia alţii mor cu durerea că n'au putut îndeplini misiunea pentru care fuseseră chemaţi.

Din casa care ajunsese palatul său, episcopul din miezul Ardealului putea privi la monumentul pe care întru slava lui Dumnezeu îl făcuse, din neavere şi strâmtorare, ca să se vadă, peste păgâna ură a cetăţii străine, că nu numai este acolo steag românesc, ci că *suntem* şi *rămânem*.

Şi, de-a lungul anilor, sufletul lui va sta viu, străjer acolo.

20 Februar 1936

LXXI

IN JURUL COMEMORĂRII LUI HASDEU

Din nou răsare înaintea preţuirii noastre, cu prilejul a o sută de ani de la naşterea lui, B. P. Hasdeu.

Ce se mai poate spune despre bogăţia imensă a cunoştinţilor lui, despre măestria cu care putea să se folosească de dânsele, despre vigoarea unui talent poetic prea puţin cheltuit?

Dar, faţă de aceste constatări, se poate pune întrebarea: de ce a rămas aşa de puţin din opera lui ştiinţifică întru cât n'a fost o culegere de material, de ce din ce 'a scris ca literatură aproape nimic nu supravieţuieşte, de ce de activitatea lui politică nu se leagă niciun act important al vieţii neamului?

Pentru că era un fanatic al învingerii imposibilului şi un voluptuos al capriciului, căci aşa a fost?

De sigur şi pentru aceea, dar şi pentru altceva.

El nu era de fapt şi deplin al nostru.

Ca sânge, Hâjdăii se încuscriseră cu multe neamuri, bunica marelui scriitor şi aprig naţionalist fiind o Evreică botezată.

Ca mentalitate, era un produs al culturii ruseşti şi al educaţiei în mijlocul nobilimii de provincie a Rusiei.

Eroicele lui sforţări de a se romaniza au izbutit numai în parte. Ele îi fac lui onoare, dar n'au putut să dea operei înseşi armonie şi durată.

28 Februar 1936

LXXII

O REGINĂ DE CÂTEVA LUNI: SOFIA DE WIED

Din curtea cantacuzinească dela Fântânele au ridicat-o, pentru a o duce în ţara ei, pe o femeie care a avut mari ambiţii, s'a hrănit cu înalte speranţe, s'a simţit doamnă de ţară şi, când soarta a înlăturat-o în calea ei nemiloasă, a venit la noi ca la vatra strămoşilor după femei şi s'a simţit bine în mijlocul acelor buni ţărani cari, amintindu-şi de iubirea şi înţelegerea ei pentru dânşii s'au plecat adânc la trecerea rămăşiţelor aceleia peste care ninseseră numai cei d'intâiu fulgi ai iernii apropiate.

Am cunoscut şi eu pe princesa Sofia de Wied, pe vremea când mătuşa soţului ei, regina Elisabeta, îi pregătise, şi cu prestigiul lui Carol I-iu, un tron în acea ţară necunoscută. Energia ei era îndemn şi sprijin pentru blândul prinţ german, soţul ei, care el însuşi părea mulţămit cu situaţia pe care o avea în patria sa germană. Cine ştie dacă în aceste aspiraţii spre un ispititor Orient nu era acel misterios impuls care ni vine dela înaintaşi şi care la dânsa era o influenţă a împărăteştilor stăpânitori din Bizanţ, din neamul ei cel românesc!

Răposata noastră regină n'o iubea numai pentru căsătoria care o legase de un reprezentant al familiei ei, ci şi pentru alese daruri sufleteşti, şi scrisorile pe care le-a adresat acestei nepoate prin alianţă sunt de cea mai deplină încredere şi de o preţuire deosebită.

Trăind departe de viaţa noastră publică, princesa Sofia n'a putut fi cunoscută în de ajuns. Aceia de cari s'a apropiat întâmplător, fie şi numai un moment, nu vor putea s'o uite.

1 Mart 1936

LXXIII

PIERRE DE NOLHAC

Cu Pierre de Nolhac se duce unul din spiritele cele mai fine ale Franciei de ieri.

A fost un poet pe care l-a furat învăţătura fără ca însuşirile sufleteşti ale celui născut ca să înţeleagă misterul şi să înduioşeze prin inima sa duioasă pe alţii, orice ar spune şi orice ar face, să fi dispărut.

Tot ce a fost frumos şi nobil l-a atins, l-a încălzit şi s'a prefăcut în cuvântul vibrant şi comunicativ. A vorbit astfel ca unul care a văzut: despre Ronsard şi vremea lui, despre chinuita regină frumoasă Maria-Antoinetta, despre ce a fost odinioară acel Versailles căruia, ca istoric şi om de gust, i-a consacrat o iubire aşa de statornică şi de înţelegătoare.

A murit la o vrâstă foarte înaintată, onorând şi astfel nobleţa curagioasă a inteligenţei şi înţelepciunii umane. Şi-a încheiat ultimul manuscript de istorie şi a dictat versuri asupra fatalităţii sfârşitului nostru.

3 Mart 1936

LXXIV

MAREA DUCESĂ VICTORIA

Sora, care s'a stins înainte de vreme în Germania, a reginei Maria, era pentru o întreagă parte a societăţii ruseşti refugiate în străinătate «Impărăteasa Rusiei», Marele Duce Chiril încercând să ia asupră-şi moştenirea, care probabil nu va veni niciodată, a nenorocitului Nicolae al II-lea.

Având acelaşi temperament de voinţă suverană, de plăcere în a înfrunta şi a frânge piedecile, principesa Victoria şi-a croit şi trăit viaţa pe care a vroit-o, şi de sigur că ea nu are nicio parte în jalnica prăbuşire a unei dinastii aşa de numeroase, din care, afară de comandantul suprem, reţinut departe între ostaşi şi privit cu bănuială de Ţar şi încunjurimea lui, nu s'a găsit nimeni care să cuteze a sta în faţa vijeliei sălbatece care se deslănţuia.

A venit la noi în clipele cele mai grele, când nu se mai desluşea aproape nimic în faţa ochilor, înspăimântaţi ai unora, adânc dureroşi ai multor altora. A venit să ne ajute, aducând şi ducând ştiri despre lupta noastră desnădăjduită. Ajutoare din Rusia ne-au venit, se pare,

şi prin intervenţia personală a celei care n'a voit să lase fără mângâiere şi îndemn sora mult iubită. Am văzut într'o seară lângă Regina, în casa boierească a Comănduirii din Iaşi, o doamnă obosită şi tristă, cu frumuseţa veştedă de necazuri, a cării simplicitate desăvârşită mă împiedeca să-i recunosc înaltul rang. Era, — mi s'a spus apoi cu un zimbet —, Marea Ducesă Victoria.

In apusul unei întregi lumi, nobilă, mândră, lacomă de viaţă, încă o umbră îndurerată — alunecă.

5 Mart 1936

LXXV

DE CE TREBUIE COMEMORATĂ REGINA ELISABETA

Comemorăm de o bucată de vreme şi noi, comemorăm academic, şcolar, în multe locuri şi în multe feluri, dar nu prea ştim de ce.

Ba nici nu cercetăm de unde vine iniţiativa pentru ca pe urmă potopul de retorică nesinceră să se reverse.

Acesta e şi cazul cu comemorarea aceleia care a fost, atâţia ani, neînţeleasă sàu rău înţeleasă, regina Elisabeta.

Comemorarea ei de astăzi pleacă dela catedra de literatură germană a Universităţii din Bucureşti. Adecă: a doua zi, după umilinţile, fără păreche în toată istoria noastră, ale ocupaţiei germane, trebue să ne străduim a învedera ce a dat literaturii ţării sale de origine regina Elisabeta.

Nu era de nevoie.

Se unesc însă şi alţii, cari se gândesc la literatura răposatei regine, literatură despre care s'a zis şi mult bine, adesea ca pentru rangul ei, şi mult rău, foarte adesea ori fără dreptate. Intr'o comunicaţie la Aca-

demia Română, ieşită în limba franceză (*Pour se rappeler de la reine Elisabeth)* am încercat o operă de dreptate care întârziase.

Dar ce merită comemorarea cea adevărată, *e altceva.*

Elisabeta de Wied a adus pe tronul care fusese onorat de intelectualitatea distinsă a Doamnei Elena Cuza, pe care n'a comemorat-o nimeni, un simţ al intelectualităţii, un respect al culturii, o religie a artei, un sacerdoţiu al poeziei, care au înălţat şi România.

Şi ea, veşnic desorientata, minţita şi exploatata, a stăruit într'o iubire de oameni, de oamenii săraci şi bolnavi, care, în ciuda ironiilor, formează în jurul icoanei sale o nemuritoare cunună.

De aceia, deosebi, fără retorică, fără focuri de artificii şi disertaţii de catedră, comemorăm şi noi, acei cari am înţeles *aceasta.*

7 Mart 1936

LXXVI

LA MOARTEA LUI VENIZELOS

Acela care a fost cândva eroul, organizator şi cuceritor, al Greciei, liberatorul Asiei Mici în numele naţiei sale, şeful de Stat şi comandantul de oaste în vremea marelui război, răsturnător şi înlocuitor de regi, obiect de admiraţie al unei lumi care vedea, în mijlocul mediocrităţii unei epoce de cenuşie sub-intelectualitate, un geniu creator, pentru ca apoi el să rupă unitatea naţională, să prefacă o armată în două tabere duşmane, să seducă o flotă şi să încerce, se pare, până şi desfacerea micii sale patrii de patria cea mare, pe care el însuşi o crescuse peste marginele puterilor ei, se odihneşte acuma de lungul zbucium care i-a fost viaţa.

Din ce rasă venea acest om sprinten cu dulcii ochi albaştri, cu zâmbetul ispititor supt ochelari, acest vorbitor fără putere şi fără poezie, care însă trăgea după dânsul printr'un fluid misterios mulţimile? Erau picături de sânge veneţian în cel venit din insula care patru secole a fost umbrită de steagul cu leul Sfântului Marcu? O mare fineţă de spirit, o nesfârşită putinţă de a pregăti

şi de-a ascunde şi-ar avea acolo izvorul, cum în individualismul neînfrânat cu care unea calda lui iubire de neam era moştenirea Eladei totdeauna asemenea cu dânsa de-a lungul secolilor.

L-a cunoscut cineva în adevăr, dincolo de francheţa aparentă, pecetluită cu un neliniştitor zâmbet rece? S'a cunoscut el însuşi pe sine? Şi-a dat samă de contrazicerile care l-au făcut cu câteva zile înainte de moarte să trimeată urări pentru regele împăcării, din dinastia pe care aşa de crud a duşmănit-o?

Misterul fiinţii sale va interesa pe mulţi cari vor recunoaşte că nu-i pot da de capăt, dar ce a dat din bogăţia sufletului său unui popor care fără el se lăsa pradă oportunismului politicianilor o vor recunoaşte azi şi cei mai aprigi dintre adversarii pe cari nu obişnuia să-i cruţe.

20 Mart 1936

LXXVII

UN MODEST: ALEXANDRU CIURA

Şi-a încheiat viaţa de modestă muncă unul dintre aceia cari, acum treizeci, patruzeci de ani, în Ardealul vieţii de provincie, preocupată de câştiguri de avocat, de afaceri de bancă şi de îndeplinirea onestă, dar fără orizont, a datoriilor şcolare, *a crezut.*

Alexandru Ciura era un scriitor de vocaţie, dar niciodată n'a visat că ar putea cuteza să atace subiectele mari şi să facă gesturile eroice. La o naţie care de obiceiu se avântă prea sus şi nu-şi dă samă de nepotrivirea între ţinta urmărită şi puterile mult mai slabe, el s'a ştiut opri, mărgeni şi controla. Simţea în el că trebue să scrie şi n'avea nevoie de îndemn pentru aceasta, dar scrisul său l-a păstrat în hotarele pe care i le impunea o serioasă autocritică şi o delicată sfială de lume.

Pentru el va fi un loc în istoria amănunţită a literaturii ardelene, şi o antologie făcută cu gust va găsi ce să aleagă din însemnările lui trecătoare. El nu s'a gândit, de sigur, la nicio recunoaştere şi la nicio răsplată.

Profesorul clujean, legat strâns de catedra lui, le-a vrut cu atât mai puţin în domeniul unei politice în care au fost ridicaţi sus oameni cari nu se manifestaseră ca dânsul sau cari chiar fuseseră în tabăra opusă aceleia în care a luptat el.

Intre cei lăsaţi la o parte şi cu multă nedreptate despreţuiţi numele lui nu trebue să lipsească.

31 Mart 1936

LXXVIII

UN ISTORIC DE ARTĂ: VIKTOR ROTH

La Sas-Sebeş, în tăcere şi părăsire, aproape fără ca înseşi ziarele naţiei sale să fi luat notă de pierderea unei astfel de valori spirituale, s'a stins pastorul săsesc, doctorul Viktor Roth.

Cum între noi şi Saşi, din lipsa noastră de interes, care nu e chiar aşa de vinovată, şi din hotărîrea lor de a nu se lăsa influenţaţi în puritatea rasei germane de către stăpânitorii, pe cari-i cred poate vremelnici, ai ţării unde ei locuiesc de veacuri, nu există aproape de loc atingeri spirituale, cum el însuşi, scriind ce a scris, nu ne-a avut în vedere mai de loc pe noi, e firesc ca nici în cel din urmă colţ de gazetă a noastră şi în li tera cea mai mărunţică să nu se fi pomenit că ai lui l-au pus în mormânt, cu mult înainte de vreme, la 19 April.

Viktor Roth a fost un adânc cunoscător al artei poporului său, în toate manifestările ei: arhitectură gotică, fresce, dar mai ales acel lucru al metalelor pe care, împrumutându-l dela vatra naţiei lor, Saşii l-au continuat şi desvoltat, nu numai în acelaşi stil, dar şi apro-

piindu-l, cu o uimitoare putinţă a adaptării, de normele, total deosebite, ale bizantinismului.

Acum câţiva ani, a ieşit o mare operă de sinteză a acestei metalurgii artistice, şi Germania-i ceruse dăunăzi o lucrare de total, care merită toate laudele.

In afară de aceasta, el era cel mai călduros apărător al monumentului istoric; a dus, astfel, o eroică luptă pentru păstrarea capelei din oraşul păstoririi sale.

Dar a fost şi unul dintre rarii Saşi cari au vrut înţelegerea în suflete cu noi. A vorbit, ani de zile, la Vălenii-de-Munte, şi-l ajutam traducând o expunere în care se unea ştiinţa cu o adevărată elocvenţă, energică şi plină de nuanţe.

Noua generaţie săsească, prea des dominată de alte gânduri şi influenţată de doctrine nenorocite, va putea să deie un înlocuitor unui astfel de om?

25 April 1936

LXXIX

G. M. MURGOCI

G. M. Murgoci, a cărui amintire, zece ani după moarte, a fost încunjurată de simpatia statornică a geologilor, n'a aparţinut numai acestei corporaţii ştiinţifice, căreia, fără să fi căutat să se impuie la locuri de conducere, i-a făcut atâta cinste prin munca-i statornică, prin adâncile cunoştinţi câştigate, prin putinţa sa de a descoperi, îmbogăţind ştiinţa.

A fost până ce l-a doborît, încă tânăr, boala, ba chiar peste lungile şi nespusele suferinţi ale unui corp cu desăvârşire zguduit, care părea că se desface în bucăţi, a fost însuşi tipul Românului întreg, doritor de a şti orice, de a se deprinde cu orice împrejurări, de a primi pe umerii săi zdraveni orice fel de sarcină şi în stare a birui greutăţile de la început şi a crea. Ani de zile, la «Sămănătorul», la Institutul Sud-Est european, în pribegia de la Iaşi, la întoarcere, aşa l-am văzut şi l-am cunoscut.

Era o întrupare a vieţii, a vieţii care simte nevoia să se arăte, să cucerească, să se bucure de biruinţa câştigată. Şi aceasta din prisosul energiilor, adunate,

în rătăcirile prin munţi şi de-a-lungul şesurilor ţării, al rasei lui de păstori mocani, cu ochii la toate zările şi ştiind să-şi despice un drum spre dânsele. Petrecea, muncea, călătorea, cu acelaşi avânt.

In toate ducea sinceritate şi simplitate. Era încredinţat de tot ce spunea şi încălzit de tot ce stătea să facă. Din atâta adevăr ce era în el ajungea la înfăţişări naive şi copilăreşti şi se lăsa adeseori, la îndoială sau la boală, tratat aşa ca un copil, mulţămind cu acel zimbet care i-a rămas totdeauna tânăr.

Avea un real talent literar şi a lăsat pagine de antologie. Ca dar al vorbirii fireşti, spontanee nu voiu uita minunata povestire a drumurilor lui de cercetător prin Asia Mică: erai acolo de fapt împreună cu dânsul. Dar ce-l stăpânea mai mult din tot ce ştia şi înţelegea era *pământul.*

Pământul, cu straturile lui, a căror explicare la el ajungea înţeleasă şi pentru un profan. Pământul, cu vlaga lui, din care creşte pânea. Pământul cu oamenii lui, cu acei oameni pentru a căror împroprietărire a luptat. Pământul, cu drepturile ce dă unei rase, şi de aceia s'a străduit pentru unitatea Statului Român.

Pământul bun, care l-a iubit şi el, — şi l-a cerut de vreme la sine.

30 Mai 1936

LXXX

UN MĂRTURISITOR: MAXIM GORCHI

A murit întors acasă, nu în Apus, despărţit de Rusia sa, în a cării nouă eră sovietică a crezut, şi n'a mai crezut pe urmă, pentru care a şi plecat spre o mare şi strălucită lume, din care nu ştiu ce va fi înţeles, dar nimic din fireştile ei influenţe n'a trecut într'o operă de un caracter permanent atât de deosebit, acela căruia i-a plăcut să-şi zică: Maxim Gorchi.

Acest nume, peste cel umil, urît, şters pe care-l moştenise dela bieţii părinţi cu cari totuşi sămăna aşa de mult, e singurul lucru neadevărat, neautentic, singura artificialitate şi contrafacere din viaţa cui şi-a câştigat o aşa de largă reputaţie, — ştiu eu cât de meritată? — spunând pe drum oricui ceva, orice i s'a întâmplat lui sau a cules în cursul unei vieţi începute cu meseria cea mai ruşinoasă ca să continue în confortabile adăposturi literare.

Mărturisea. Aşa fac mulţi din neamul lui, dar cu ce răsunet interior, cu ce crize de conştiinţă, ca să ajungă la ce formule finále! La dânsul aşa ceva nu era de nevoie: ajungea amintirea, imaginea, anecdota.

Simţeai în ele ceva uman, ceva crud şi primitiv uneori. Nicio poezie, nicio ideie. Şi, fiindcă era în lume atâta poezie şi atâta ideie de calitate proastă, această spovedanie a unui barbar care nu putea fi decât barbar a plăcut rafinaţilor Apusului.

Ce-o fi fost cu dânsul acasă, nu pot şti. De vreme ce Sovietele au crezut că trebue să se bată cu dânsul, trebue să fi fost ceva.

Dar în Europa care se înţelege, nu în cea menită să fie veşnic neînţeleasă, Maxim Gorchi a fost aceasta, şi atâta.

2 Iunie 1936

LXXXI

UN OM DIN CEI VECHI: PROTOPOPUL NICOLAE BORZEA

S'a stins la Făgăraş un om din cei vechi ai Ardealului, voinic şi inimos, frământând viaţa până la optzeci de ani, pe cari i-a împlinit, cald la prietenie, gata la faptă, bucuros să ajute oriunde: protopopul Nicolae Borzea.

Generaţia aceasta care se duce cu totul a avut un indescriptibil farmec, în care întrau multe elemente pe care le mai poţi găsi unul câte unul, dar care, legate la un loc, nu se vor mai întâlni poate niciodată. Le găseai în această fericită legătură şi la acela care s'a dus acuma.

Intâiu de toate, erau *oamenii unui anume loc şi ai unui anume rost.*

Locul acela îl iubeau şi-l îngrijeau, dând un exemplu de bună gospodărie tuturora. La Viştea, în satul protopopului Borzea, simţeai pretutindeni stăpânul. El era sfătuitorul şi conducătorul, *domnul* oamenilor săi. Şi era bucuros când o băgai de samă. In ospitalitatea lui, de care m'am bucurat când eram foarte tânăr, simţeai şi mândria creatorului, a stăpânitorului.

In acelaşi timp, generaţia aceea minunată ţinea cu toată iubirea şi cu toată puterea, şi o servea cu toată munca, la o *profesiune*. Dacă era om al Bisericii, apoi «popă» era. «Popă» în toate: în purtări, în cuvinte, în acţiune. Astfel asupra întregului Ardeal aceşti «popi», «popi» adevăraţi, au răspândit o întreagă atmosferă de rânduială, de bunătate şi de sfinţenie.

Să nu uităm: şi un cult al cărţii, pentru care din ce în ce se află mai puţini închinători, şi o adâncă pietate a trecutului.

In loc, ne vin oamenii cari locuiesc în trenul Cluj-Bucureşti şi al căror singur gând e să treacă prin toate profesiile pentru a ajunge prin politică....

1 Iulie 1936

LXXXII

UN ÎNTERPRET DE FRUMUSEŢĂ ŞI ARMONIE: CESAR PAPACOSTEA

Nu se va putea spune niciodată în de ajuns ce minunat prinos aduc în viaţa noastră naţională fraţii noştri « macedoneni », aşa de puţini la număr şi aşa de bogaţi în fapte, poate şi pentrucă în ei e mai multă adevărată romanitate, şi mai veche, decât la noi.

Grecii moderni au dorit să şi-i câştige. Ei însă, urmaşii unor pricepuţi negustori, au ştiut să păstreze pentru dânşii câştigul care era cunoaşterea vechii limbi elenice, cu putinţa de a pătrunde în grelele ei taine, atât de răsplătitoare, iar sufletul şi l-au păstrat pentru ei, — şi pentru noi.

Astfel am căpătat tălmăcitori în trei generaţii ai modelelor greceşti, fără care nu se poate o cultură complectă, fiindcă însăşi cugetarea ce o avem de la ei vine. Intre cei mai bătrâni Ioan Carageani, la mijloc d-l Gheorghe Murnu, între cei mai tineri, în frunte, Cesar Papacostea.

Prin el, Platon, pe care-l ceteau mai toţi franţuzeşte, a ajuns altfel inteligibil pentru cei ce vreau să se apropie

de o cugetare care vine cea d'intâiu după a zeilor din Olimp. Dar mai ales prin el, într'o formă cu totul superioară, am avut povestea de rătăcire pe ape şi de fericită, de şi atât de târzie, întoarcere acasă, a lui Odiseu, — operă care ea singură l-ar putea pune pe acela a cărui pierdere aşa de timpurie o deplângem astăzi, în primele rânduri ale scriitorilor români.

Astăzi pe altă ape, mai fără capăt decât ale lui Odiseu, rătăceşte ce a putut să rămâie din el, şi o înţelepciune care întrece pe a noastră-l va fi mângâiat de tot ce a lăsat, aşa de iubit, aici pe lumea noastră, răpede trecătoare.

14 Iulie 1936

LXXXIII

UN RĂZEŞ MOLDOVEAN: GHEORGHE GHIBĂNESCU

Deşi bolnav şi tuşind din greu, Gheorghe Ghibănescu nu părea gata să ne părăsească.

Pentru că în acest om era o voinţă de fier de a trăi şi de a lucra.

Pentru a o înţelege trebue să ni amintim, noi cei cari am cunoscut astfel de oameni, din nenorocire gata să dispară, interesantul tip al răzeşului moldovean, aşa cum el s'a format de-a lungul vremurilor, aducând o notă proprie în viaţa vechii Moldove.

Ghibănescu, din «neamul Ghiban», cum îi plăcea s'o spuie, reprezinta varietatea de pe malul Prutului, din margenea chiar a Codrului Chigheciului. Pe acolo secoli întregi s'a trăit şi vorbit în legătură cu pământul, mult iubit şi cu libertate îngrijit, păstrat tot de spiţele din vechii arbori genealogici. Şi astfel era natural ca acel născut şi crescut acolo ca să fie învăţător şi nimic pe alătura să fi avut religia documentului.

Nu pentru a se folosi de dânsul ca istoric, ci pentru a-l avea necontenit înaintea sa, a-l copia cu îngrijire,

a-l publica, a reveni asupra lui, a căuta în el întorsături de fraze, vechi obiceiuri, datini de drept ieşite din uz, — o întreagă comoară astăzi risipită. Astfel Ghibănescu, orice s'ar mai fi prins de activitatea lui, *a trăit împreună cu documentul.*

Tipărea la sfârşit, în greii lui ani de suferinţe fizice, o revistă anume pentru ca să afirme această legătură nedespărţită. Ii zisese *Teodor Codrescu*, cu gândul la bătrânul, încă mai simplu şi mai arhaic, de la care căpătase îndemnul şi îndrumarea. Şi, de câte ori te vedea, el scotea din buzunar această dovadă a unei nesfârşite iubiri.

Aşa de puţini sunt azi cei legaţi în adevăr de un lucru, încât merită o lacrimă aceia dintre dânşii cari se duc.

19 Iulie 1936

LXXXIV

UN INIŢIATOR: C. R. MIRCEA

N'aş putea spune că prin dispariţia, la şaptezeci de ani, pe cari de loc nu-i arăta, aşa era de voinic şi sigur pe sine în toate privinţile, a lui C. R. Mircea, economia naţională pierde ca iniţiativă şi direcţie, căci de mult alţii duseseră lucrurile mai departe, dar fără dânsul atâtea lucruri nu s'ar fi început şi, mai târziu, nimeni n'ar fi putut reprezinta cu mai multă statornicie şi căldură interesele unei industrii încă nelămurite şi foarte încurcate de către Stat, decât dânsul.

In crearea exploatărilor noastre de petrol el a fost descoperitor şi îndemnător, alături de un Alimănişteanu, aşa de răpede uitat. Bustul lui trebue să se vadă cândva la Moreni, unde a fost profet al bogăţiilor viitoare. Până la urmă era pentru dânsul o bucurie să poată vorbi de ce fusese pasiunea tinereţelor sale.

De acolo a trecut la concepţii mai largi, despre care, până la încheierea ultimei sesiuni, vorbea la Senat, cu o deplină competenţă şi neîntunecat de interesul particular sau de prejudecăţile politicei de partid. Acest

« căpitan de industrie », cum îi dă, în stil mult mai mare America de Nord, lupta cu o frumoasă încredere pentru această industrie pe care Statul s'o înţeleagă, dar să n'o siluiască după formule de carte şi interese de club.

A fost inginerul activ de care, în multe exemplare tinere, avem nevoie azi, în vremile birocraţiei comode.

5 August 1936

LXXXV

MOARTEA UNUI INVĂŢAT: PROFESORUL ION BORCEA

Profesorul Ion Borcea a căzut în lupta pe care de ani de zile o ducea pentru lămurirea tainelor naturii.

In această luptă el închisese înţelesul vieţii sale întregi, îndepărtându-se de o viaţă politică la care fusese atras fără succes acest mare suflet simplu, mai mult prin instinctele lui de urmaş al zdravenei ţărănimi dela muntele Moldovei.

Pe când vacanţele sunt pentru alţii prilej de lenevie şi de petrecere, din care se întorc mai obosiţi decât la plecare, pentru acest entusiast al descoperirii ele erau prilejul cercetărilor sale răbdătoare în domeniul căruia-i consacrase viaţa.

Ajunsese a crea un capitol românesc din cunoştinţa faunei maritime, şi prin rodul ostenelilor sale el se îmbogăţea an de an.

Teoriile de împrumut care se strigă la întruniri în discursuri asudate şi asudante nu vor face fericirea noastră şi nici lumea de aiurea nu-şi va căuta pe a sa

în teoriile pe care, pe lângă atâtea altele, mai mult sau mai puţin răsuflate, le-ar propune mentalitatea noastră politică.

Dar vom fi mândri ori de câte ori se va însemna în vre-o carte de ştiinţă ce i-a dat entusiasmul gata de jertfă al bunului profesor Borcea.

12 August 1936

LXXXVI

AU ISPĂŞIT (ZINOVIEV ŞI CAMENEV)

Zinoviev şi Camenev, — pseudonime slave pentru doi bieţi Evrei, ambiţioşi şi revoluţionari, simţindu-se în stare să răstoarne o ţară, să omoare un milion de oameni şi să ajungă împreună cu Leiba Troţchi din Basarabia, chinuit de aceeaşi mâncărime a ascensiunii, — au fost executaţi obscur, arşi neştiuţi şi trecuţi posterităţii ca mari criminali cari au ispăşit.

Aceşti conaţionali ai d-lui Litvinov ar fi vrut adecă, nu fără legături cu tovarăşul care mai e îngăduit în Norvegia, să omoare pe stăpânii de azi, nu numai pe Rusul pur sang Stalin, de fapt un fiu de cizmar georgian, dar şi pe alt fiu al lui Israel ajuns sus pe scara măririlor, cetăţeanul Cohen, promovat Coganovici.

Şi acuma cenuşa lor, care nu va fi păstrată în nicio urnă, o împrăştie vântul de-asupra ţării ai cării domni tirani au fost.

Din ea câte un fulg negru se va lăsa şi asupra mormintelor, a miilor de mii de morminte pe care înebunirea lor de sine înşii le-au făcut.

Istoria îşi are pedepsele.
Şi ele n'au ajuns încă pe toţi.
Aşteptăm....

29 August 1936

LXXXVII

FIUL OMULUI (PRIMO DE RIVERA)

Va fi împuşcat la Madrid, pentru că a izbucnit un foc la închisoarea unde zac atâţia nevinovaţi, fiul lui Primo de Rivera.

Urmaş vrednic al unui tată care a dat Spaniei, ani de zile întregi, linişte şi a înzestrat-o cu opere de gospodărie care nu pot să piară, acest tânăr viteaz era în primele rânduri ale celor cari vreau o Spanie sigură de sine, credincioasă tradiţiilor ei şi dreaptă pentru toţi fiii naţiei.

Intre aceia cari vor avea o lacrimă pentru acest nou martir al cauzei naţionale va fi şi acel pribeag care a fost regele aceleiaşi Spanii.

El a avut la îndemână pe tată, cu energia şi popularitatea lui, cu perfecta loialitate faţă de dânsul. Şi, într'un moment de slăbiciune, i-a dat drumul ca unei slugi netrebnice.

Lovit în inimă de nemeritata disgraţie, dictatorul a murit între străini, târînd o moştenire pentru care, azi, fiul va peri de gloanţe.

Ce grozav se plătesc greşelile istorice, — şi de aceia cari sunt cei mai puţin vinovaţi de dânsele!

1 Septembre 1936

LXXXVIII

I. POP FLORENTIN

A murit un om care nu voia să moară, care şi-a impus să nu moară şi căruia-i lipseau numai trei ani ca să atingă suta.

S'ar fi crezut că a murit printr'un accident, fiindcă o astfel de voinţă trebuie să birue până şi acea osândă stupidă şi ridicolă a morţii care ne aşteaptă pe toţi.

A fost profesorul mieu de filosofie — şi ce filosofie!... A «agentului conştient», pe care el l-a păstrat, tare, neînduplecat, sigur şi rece, până în pragul veacului pe care a vrut să-l trăiască, dacă nu să-l întreacă. Profesor blând, timid şi sec, care-ţi permitea să şi ceteşti «la lecţie», din cartea sprijinită pe spinarea colegului din faţă, şi care nu se supăra, când uşa desfăcută din ţâţâni cădea la atingerea mânii sale delicate.

Nu-l ştiam cine e. Nu cetisem nuvelele din «Convorbiri literare», care vădeau o inspiraţie personală şi o deplină stăpânire a graiului din acel Ardeal unde se născuse şi din care venise foarte tânăr. Nu-mi dădeam samă

ce poartă subt acea largă frunte bombată unde nu era numai «agentul conştient» şi «formula matematică a frumuseţii», ci şi uimitoare profeţii în domeniul descoperirilor, ca aceia a telegrafiei figurilor şi scenelor, cu care mă urmărea cândva pe peronul gării din Cluj.

Un om neobişnuit, dintr'o rasă tare ca stânca, fie şi într'un delicat trup, disciplinat pentru adânci bătrâneţi. Un amestec de raţionalist pedant şi de visător mistic, cu oarecare aplecări către bizarerii copilăreşti.

In fond, toată generaţia lui, când a avut originalitate, era aşa.

4 Septembre 1936

LXXXIX

O BUNĂ ROMÂNCĂ BASARABEANCĂ (DOMNICA DONICI)

Cei cari au cetit în necroloage ştirea că s'a stins la Chişinău d-na Domnica Donici, n'au ştiut că e vorba de buna bătrână care a fost mama scriitorului Leon Donici.

Să-mi fie îngăduite câteva rânduri care privesc nu numai o viaţă de sărăcie chinuită la vrâsta când cine a muncit are dreptul la puţină odihnă asigurată, în loc de a trebui să facă apel la un sprijin care venea aşa de rar, dar fapta unei mame românce care a ştiut să păstreze în fiul ei cu un străin ce trebuia ca să nu-l despartă cu totul de neamul lui.

Fiul lui Dobronravov şi-a înscris numele în primele rânduri ale noii literaturi ruseşti. Il interesau cazuri psihologice, probleme morale care nu se localizau în ţara lui de naştere. Dar, când Basarabia a ajuns românească, el a venit spre noi, aşa cum era, om ciudat şi fără legături cu lumea reală, şi ni-a întins, frăţeşte, mâna.

Fără o misiune plătită, redus la ce-i putea da soarta care a isprăvit ucigându-l, el a apărat la Paris, până la moarte, drepturile României.

Aşa-l va fi învăţat acasă Domnica Donici....

14 Octombre 1936

XC

IULIU VALAORI

Incă unul din Macedonenii cari au venit la noi ca să ne ajute şi cari prin munca şi cinstea lor s'au aşezat în primele rânduri ale societăţii noastre, se duce.

Valaori, al cărui nume aminteşte pe al poetului grec Valaoritis, de aceiaşi origine, şi pe atâţia alţi « balauri » de rasa noastră, avea înfăţişarea fizică a sufletului său laborios, bun la orice i se încredinţează şi sigur în orice îndeplinire de datorie.

Filologul cu pregătire, care-şi căpătase, şi nu prea de vreme, şi o catedră la Universitate, autorul unei masive lucrări care va rămânea, era înainte de toate un administrator, unul de un devotament fără păreche faţă de aceia pe cari se îndatorise a-i servi şi faţă de misiunea care-i revenise.

Legat de partidul său cu aceeaşi statornicie şi cu acelaşi fanatism, el a căpătat dela acesta, în ultimul timp, o ridicare în rang pe care avea dreptul s'o aştepte de mult.

In Ministerele noastre, unde încurcă toţi improvizaţii, pierderea unui om de stâncoasă tradiţie trebue să fie simţită adânc.

16 Octombre 1936

XCI

MEILLET

Franţa a pierdut pe cel mai mare dintre lingviştii ei, pe omul cu scăpărări geniale despre care se poate zice că ştia şi pătrundea cu mintea toate limbile de samă ale lumii.

Din această imensă cunoştinţă Meillet scotea principii pe care până atunci nu le putuse fixa nimeni. Tot ce era ca operaţie sufletească în formele cuvintelor îl atrăgea şi îl pasiona. Gândirea lui puternică descoperea operaţiile de o extremă fineţă prin care gândul, aşa de greu de prins, devenea graiu şi, peste alte fenomene ale minţii, graiul mergea mai departe.

Avea o înfăţişare de preot oriental omul cu barba lungă răsfirată, cu ochii obosiţi subt ochelari, cu discreta înfăţişare atât de cucernic modestă. Dar, când începea să desluşească teoriile sale, verva se ridica simpatică şi convingătoare din acel mărunt trup obosit de muncă.

Paralizia-l lovise, şi cei câţiva ani din urmă n'au fost decât un lung chin. Moartea a fost miloasă puind capăt acestei umilitoare suferinţi.

25 *Octombre* 1936

XCII

UN VISĂTOR IN AFARĂ DE VREMEA LUI : PAPANASTASIU

Se anunţă moartea subită, — şi a acestuia! —, a fostului preşedinte de consiliu grec Papanastasiu.

Acest om blând şi timid era cu totul în afară de vremea sa. Se vedea bine când la ocazii solemne scotea hârtia cu discursul bine intenţionat şi vag, şi cetia, — cetia şi când ascultătorii din jurul meselor de banchet se ridicaseră împrăştiindu-se, iar el, în faţa a două, trei persoane devotate, continua lectura.

A crezut ca un fanatic în democraţie şi în republică, şi n'a băgat de samă ce zădărnicie schimbătoare, mai ales în ţara sa, e cea dintâi şi ce jucărie a pasiunilor cea de a doua.

A crezut în pacea eternă a popoarelor şi şi-a închipuit că la el acasă îi dă o bază nezguduită prin Uniunea balcanică. A fost aşa de mulţămit când a văzut că şi această fantomă se mişcă, umblă, ia înfăţişarea unei fiinţe vii! Fiecare conferinţă îi era o întărire a creaţiunii

sale, iar, când va fi văzut că vin la Bucureşti şi şefii de stat-major, dar cu zborul celor cinci avioane nemţeşti spre Sofia, va fi socotit că marea sa operă e desăvârşită.

Aceasta-l va fi mângâiat de durerea profundă de a vedea la Atena, nu numai monarhia, dar şi dictatura....

21 Novembre 1936

XCIII

UN MAG AL BANULUI: ZAHAROFF

A murit un om foarte puternic, de care atârnau situaţiile politice şi soarta însăşi a războiului, un tainic mânuitor de resorturi nevăzute care puneau în mişcare cele mai formidabile maşini.

Şi toate acestea într'o atitudine de aleasă discreţie. Cel care putea orice a fost în acelaşi timp marele invizibil al celor nevăzute. Şi aceasta fără niciun fel de ambiţie, de trufie dibaciu ascunsă. Cu o perfectă eleganţă el îşi mânuia uneltele în dosul cărora îi făcea plăcere să dispară. Totul, până şi o viaţă intimă, ascunsă ochilor tuturora, cu o femeie din primele rânduri ale societăţii, a ţinut să-l acopere cu acelaşi nestrăbătut zăbranic. Ar fi vrut poate să nu vădească nici acea aristocratică figură, de o « nonşalanţă » cochetă, pe care au surprins-o foarte rar fotografii.

De obiceiu aşa fac oamenii de mare rasă. Dar rasa lui era confuză şi joasă. Un nume slav, care a fost interpretat bulgăreşte, o naştere obscură la Constantinopol,

începuturi umile, o perioadă de iniţiare convenabilă, — şi de-odată fantastica ascensiune.

In ea e şi vraja care nu se repetă şi nu se copiază. E darul divin al unei inteligenţe care prinde imediat hotărîrea ce trebue luată. Dar e şi altceva: munca îndărătnică, răbdarea de fier şi credinţa faţă de oameni.

Acest modest şi colosal nabab «dinamic» le-a avut.

1 Decembre 1936

XCIV

SIMBOLUL DELA SATU-MARE (VASILE LUCACIU)

S'a desvelit la Satu-Mare, lângă locul unde a fost preot, monumentul lui Vasile Lucaciu.

E un simbol în legătură cu acela care a fost însuşi un simbol, un mare şi glorificat simbol.

Se dădea lupta eroică pentru drepturile poporului român de subt coroana Sfântului Ştefan, dar mai ales de subt apăsarea unei trufaşe clase de magnaţi şi a unei caste de funcţionari dresaţi savant pentru prigonire. Erau în rândurile ostaşilor naţiei noastre avocaţi elocvenţi înaintea tribunalelor, subtili casuişti juridici, oratori parlamentari cari făceau onoare tribunei, erau profesori cari ştiau să predice de pe catedră şi scriitori pentru cari limba românească n'avea niciun secret. Dar pentru mulţimile pe care se sprijină o astfel de apărare n'ajungea acest mănunchiu de intelectuali. Trebuia omul care să întrupeze în fiinţa sa văzută, în ţinuta şi glasul său, în atitudine şi gest această luptă. Şi

chemarea socială să fie din acelea care îngădue, care impun revelaţia agresivă a profetului.

Cu faţa lui de romană frumuseţă severă, cu trupul de atlet, cu glasul tunător, cu mişcarea poruncitoare a braţului, cu haina de preot, ca o togă de tribun, Vasile Lucaciu întrunea aceste însuşiri. Războiul naţional îşi avea, peste căpeteniile adevărate, icoana consacrată, zeul după vedenia căruia aleargă cetele credincioşilor.

Şi pe urmă, — pe urmă nimic.

Era un om ca oricare şi, mare dovadă de înţelepciune, nu şi-a dat osteneala să pară a fi mai mult decât era.

Astfel nu şi-a stricat acel moment reprezentativ în care a încremenit în mintea unui popor întreg înainte de a se turna în bronz monumentul de astăzi, în care, din nou, întrupează, la un ceas de tăgăduiri, rezistenţa nebiruită a neamului nostru.

16 Decembre 1936

XCV

PIRANDELLO

Italia a pierdut pe unul din cei mai de seamă scriitori ai ei, dar nu dintre aceia cari reprezintă mai bine spiritul italian, în care trăiesc însuşirile sufleteşti pe care niciodată nu le-au pierdut, nici în cele mai rele vremuri, urmaşii vechii Rome.

Căci Pirandello era înainte de toate un Sicilian, iar neamul de acolo are în vinele sale elemente care vin din vechea îndoială elenică, din obişnuinţa sofistică a jocului cu ideile, din aplecarea de a considera realităţile drept iluzii mai mult decât iluziile drept realităţi şi, pe lângă aceasta, tendinţa arabă de a despica firul în patru şi de a se pierde în lumea lucrurilor infinit de subtile.

De aici tot extraordinarul dintr'un teatru care nu samănă ce celelalte, ca unul care prezintă urmărirea metodică a consecinţilor unei bizare închipuiri sau calcă şi dincolo de hotarele comediei decente pentru a urmări un caz interesant de psihologie.

S'ar zice: un tovarăş al lui Bernard Shaw. Dar Irlandezul, Celtul acesta, cu ascuţitul zâmbet de răutate şi

de despreţ, acest profanator şi al morţilor pentru a face să scapere flacăra albastră a satanismului său, aparţine altei rase, şi mai ales nu are în el, în ce priveşte forma, frâul de disciplină romană care n'a lipsit Italianului.

Pe acesta îl regăsim frate cu buna noastră măsură romană în altă lature, cea mai puţin cunoscută, dar mai durabilă din opera lui: povestirile.

Acolo e un adevărat farmec de simplicitate bună şi uneori duioasă, ori dacă e vorba de vânzarea dureroasă a livezii de măslini, ori dacă o maimuţă îşi zugrumă în somn stăpânul, ori dacă profesorul închis în gândurile sale, de nu mai ştie mânca şi dormi, iea pălăriile plouate de pe bănci drept ascultătorii înaintea cărora perorează.

Cu acesta ne cunoaştem, şi ne recunoaştem numai în acesta.

1936/7

XCVI

UN OM CARE A MURIT DE DURERE: UNAMUNO

Au îngropat în Spania, în partea din ea unde se mai poate pune o cruce pe un mormânt, pe Miguel de Unamuno, profesor şi gânditor, dar mai presus de toate Spaniol.

E adevărat că «să nu-i dea Dumnezeu omului cât poate răbda». Dar bătrânului filosof Dumnezeu i-a dat de sigur prea mult. Prea mult pentru mintea lui, pentru ştiinţa şi gândirea lui; prea mult pentru vrâsta lui, dar mai ales prea mult pentru inima lui.

A dus în lume prin cărţile sale faima acestei Spanii pe care o voia curată şi glorioasă. Am văzut la Paris pe moşneguţul slab şi întunecat la faţă, cu aierul unui emir arab, sfiit de lume şi bucuros să nu-l supere nimeni, căruia-i tremura mâna când ciocnea păharul ridicat de colegii lui francezi în onoarea omului ce era el, dar şi a ţării de unde venea.

Şi acuma această ţară o vedea ce este şi vedea neamul său, satanic încleştat în cea mai cumplită patimă a urii,

tragică jucărie arsă şi sângerată pentru experienţele sociale ale Nemţilor şi Muscalilor.

Spania lui Carol Impăratul, Spania lui Filip al II-lea...

Şi ce voiţi să facă în asemenea zile un om de vrâsta lui? A căutat un colţ subt pământ, unde încă nu s'a oprit nicio bombă şi nu s'a prelins nicio picătură de sânge frăţesc.

Acolo, lui Miguel de Unamuno îi este, astăzi, mai bine....

9 Ianuar 1937

XCVII

DOI BĂIEŢI VITEJI: MOŢA ŞI MARIN

Luptând pentru credinţa lor creştină şi pentru cinstea poporului lor, pentru ce este etern, scump şi curat în latinitatea nebolşevizată, doi tineri Români, doi băieţi viteji, Moţa şi Marin, au căzut înaintea Madridului apărat de Roşii.

Când, în zilele din urmă, îndepărtam ştirile de o monotonie desăvârşită, în ciuda măcelului zilnic, cu privire la ce se petrece, în miez de iarnă, acolo, în nenorocita Spanie, nu ne gândeam că între aceia cari şi-au dat viaţa luptând pentru cauza cea bună erau şi aceşti doi fii ai ţării noastre.

Prinşi de un entusiasm care se cere condus şi nu înăbuşit, pentrucă altfel rămâne *celalt* entusiasm, contra căruia Statul nu poate lupta îndeajuns şi mai ales singur, încălziţi de o idee căreia i se închinaseră întregi, ei şi-au zis că e preferabil, decât să facă în România însăşi o agitaţie care nu-i aduce totdeauna bine, să meargă acolo unde nu sunt discursuri şi demonstraţii de stradă,

ci omul stă în fiecare clipă în fața morții pentru ce crede el că e sfânt și mare. Și — au căzut.

Cine știe ce va ieși din cumplita furtună care s'a abătut asupra depărtatului pământ latin unde se varsă sânge din toate rănile unui nobil neam! Dar, dacă vreodată vom vedea Spania cum a fost, cum *trebue* să fie, se va putea spune la noi, cu înduioșată mândrie, că pentru aceasta au curs câteva picături din sângele scump al tineretului nostru.

19 Ianuar 1937

XCVIII

UN PREOT DIN VREMEA VECHE : PROTOPOPUL CÂMPEANU

Acuma câteva zile, am primit o ultimă scrisoare, iscălită cu o tremurătoare mână, de octogenarul nostru prieten, din Secuime, părintele Câmpeanu, şi acuma el e în pământul rece al cimitirului din Târgul Murăşului.

Nu-l vom uita uşor pe acest vechiu şi atât de bun prieten care era însuşi tipul preotului din vremea veche în Ardealul stăpânit de străini, dar fremătând subt jug şi setos de ceasul liberării.

Era în el tot ce osebia, ce osebeşte încă, în câţiva supravieţuitori, pe acest superior exemplar de rasă, pe atât de tare în suflet, pe cât de modestă-i era înfăţişarea materială: figură tăiată aspru ca de secure ţărănească în lemn de tisă, ochi când strălucitori de veselă bunătate, când umezi de lacrămi, când scăpărători de mânie împotriva nedreptăţii şi asupririi. Unul din acele glasuri care parcă au în ele îngrămădite dureri de lungi generaţii cărora mâna duşmană li-a stat pe tarele grumaz.

Şi, mai presus de orice, în sărăcia şi smerenia lui, omul de cuvânt şi omul de credinţă.

Din şcoala durerii ieşiau astfel de oameni.

27 Ianuar 1937

XCIX

UN CTITOR DE GOSPODĂRIE ROMÂNEASCĂ: PARTENIE COSMA

Numele lui Partenie Cosma răsare din nou în mijlocul unei vieţi politice a cării învălmăşeală, aproape de nedescurcat, cuprinde o energie românească a Ardealului de care am avea nevoie în cu totul alte domenii, mai bine cunoscute fruntaşilor de acolo.

Pe o vreme când alţii frământau viaţa unei lumi apăsate, pentru a da lupta, zi de zi, contra străinului, el, om de un calm nezguduit, de o perfectă măsură, cu totul incapabil de a fi vorbitorul întrunirilor şi crainicul revendicaţiilor, iar, pe de altă parte, hotărît să nu întindă mâna adversarilor săi pentru cine ştie ce combinaţii de oportunism, s'a consacrat, întreg şi pe toată viaţa, unei alte sarcini.

Omul liber e acela care se poate sprijini pe ce este în adevăr al lui. Tot restul e formulă şi închipuire. Cu iobagii se poate face o revoluţie, dar nu se poate înjgheba o alcătuire politică. A stârni pe sărac e uşor, dar numai

cu cel avut se poate face un lucru care să se menţie şi să se poată desvolta.

Şi, printr'o măiastră organizaţie de bănci populare, Partenie Cosma, în fruntea unei întregi cete de luptători pentru naţionalismul economic, pe care dominaţia ungurească nu putea să-l împiedece, *a pus Românilor pământ subt picioare.*

A fost o adevărată împroprietărire. *Din fericire fără Stat,* ci prin înseşi mijloacele omului muncitor, care *a ajuns astfel să preţuiască fiecare brazdă sfinţită cu ostenelile sale.*

Pe locul unde s'a făcut, în jurul « Albinii », această mare faptă, un modest monument ar trebui să amintească şi celor ce nu cetesc numele prisăcarului.

19 Februar 1937

C

UNUL DINTRE CEI VECHI AI NOŞTRI: TIBERIU POPESCU

Când am vorbit, în Senat, despre jertfirea tineretului de pe vremuri, prin care ni s'a întemeiat această mare şi frumoasă ţară, a cării privelişte însăşi, cu primejdiile ce o încunjură, ar ajunge pentru a împăca toate urile şi a potoli toate ambiţiile precoce, şi am arătat cu câtă uitare de sine s'au coborît aceia cu miile subt «brazda însângerată» pe care au sfinţit-o cu trupurile lor, mi-a trecut înainte icoana unuia dintre cei mai modeşti şi mai buni, dar şi dintre cei mai senini viteji: neuitatul prieten ce mi-a fost profesorul oltean Tiberiu Popescu.

Aproape în acelaşi moment, pe neştiutele, şcoala pe care a condus-o la Târgul-Jiiului i-a onorat memoria, ridicându-i acolo unde a muncit cu atâta discretă străduinţă bustul, şi cei de aproape ai lui au crezut poate că ar fi din partea lor să nu-l fi înţeles pe dânsul strângând în jurul acestei înfăţişări şi pe cei cari i-au stat mai aproape, iar mai ales [illegible] dintre ei au fost legaţi şi politic de dânsul.

Tânăr, frumos, inteligent, iubit de toţi, profesorul gorjean a mers la luptă cu o antică simplicitate în îndeplinirea întreagă a datoriei sale, şi cum, atunci, cădeau zilnic atâţia, nici n'am ştiut când, unde şi cum i s'a pus capăt zilelor.

Dar, amintindu-l şi aici pe acest nobil reprezintant al unei generaţii care cu greu va putea fi vreodată ajunsă, necum întrecută, nu trebue să uit şi o altă dovadă de spirit roman din aceeaşi familie.

I s'a propus tatălui, un bătrân preot, ca partidul liberal din Gorj să-l treacă pe Tiberiu într'un loc fără pericol. Iar el, părintele, a răspuns aşa: « el va merge la datoria lui, orice ar fi să se întâmple cu dânsul ».

Tineri de azi, a căror grijă apasă aşa de greu asupra inimilor noastre, România Mare s'a făcut *aşa!*

25 Februar 1937

CI

AMINTIREA LUI PETRU LICIU

Foarte răpede dispare amintirea, afară de cărţile de istorie a profesiunii lor, pentru aceia cari, ca mari artişti, au complectat şi înălţat prin interpretarea lor pe toţi poeţii scenei.

Nu e aşa pentru Liciu.

El n'a fost numai omul capabil să deie viaţă sufletelor celor mai deosebite, prin scânteia animatoare care era în sufletul său însuşi. Nicio profesiune şi nicio chemare n'ar fi putut cuprinde întreg un om aşa de adânc uman.

La el, cultura înaltă, puterea dramatică, statornicia de caracter, credinţa faţă de ideal, prietenia devotată, dorinţa de a ajuta, nevoia de a iubi erau unite şi cu cea mai încântătoare modestie pentru a crea unul din acele foarte rari tipuri morale care nu se pot uita.

Plecat aşa de tânăr dintre noi, stingher, afară de un tată aşa de bătrân, care l-a plâns până la moarte, el se

păstrează înduioşatei noastre memorii şi cu tot farmecul existenţelor prea nobile şi prea curate ca să le poată păstra prea multă vreme pământul.

27 April 1937

CII

AMINTIREA LUI AL. VLAHUŢĂ

Cât de actuală, de îndreptătoare, dar şi plină de mustrare e comemorarea dela Râmnicul-Sărat a aceluia care şi-a înscris, peste toate curentele şi modele, pentru totdeauna numele în analele literaturii româneşti oneste şi însufleţite, Alexandru Vlahuţă!

Ani întregi după isprăvirea acestei vieţi sfinte, vrednică de a fi pusă alături de aceia a celor mai nobili reprezentanţi ai spiritului românesc legat de ţară şi de neam, era o deprindere la un tineret crescut prea în fugă şi mai adesea lăsat în sama propriilor sale inspiraţii să ia în deşert numele aceluia din care cel mult se consimţea a face un ucenic şi un imitator al lui Eminescu. Nu s'a băgat de samă că bagatelizarea acestui scriitor de o aşa de aspră autocritică nu era decât începutul înjosirii întregului trecut de claritate logică şi bună cuviinţă.

Astăzi, când se caută din nou sfatul cel bun în tradiţie, acest reprezintant al celei mai cumpănite înţelepciuni

moldovenești se ridică din nou, fie și fără o nouă ediție a unei așa de frumoase opere, cu adausul acelor inedite care, contra voinții lui, par a nu fi fost distruse.

Dar ceia ce peste orice schimbări literare îl pune în iconostasul nației e altceva: cultul fanatic, fără exagerări și greșeli de gust, fără vorbe goale și fraze moarte, pe care l-a închinat el poporului său.

Azi, când naționalismele se afirmă în toate formele, forma naționalismului său e o piatră de încercare și un model.

1 Mai 1937

CIII

POKLEWSKI-KOZIEL

A murit aici un om căruia i-a plăcut de noi, care s'a obişnuit aşa de mult în ţara aceasta şi între aceşti oameni încât n'a putut să-i părăsească.

Spera poate Poklewski-Koziel că Impărăţia pe care, de şi Polon de origine, o servise cu credinţă în zilele ei mari şi în zilele ei grele, va învia şi că el îşi va relua misiunea pe care şi cu înţelegere şi simpatie faţă de noi o îndeplinise? A păstrat acest curaj şi atunci când prin asprele necesităţi ale vremurilor el a trebuit să părăsească acea locuinţă de modestă înfăţişare, dar de impunător trecut, unde lucrase pentru o luptă comună al cării rezultat l-ar fi dorit altfel şi când a văzut căzând zidurile care cuprindeau în ele atâtea taine?

In nenorocirea sa, diplomatul de carieră şi omul de societate a ştiut să-şi păstreze acea mască zimbitoare dincolo de care cu atât mai mult se simţea tragedia încorporată în acest om care a rămas acolo unde-l adusese vântul vremilor şi de unde nimic nu l-a putut disloca.

8 Mai 1937

CIV

UN CĂPITAN DE INDUSTRIE: ROMAN CĂPĂŢÂNĂ

In ţara unde materia primă e pe toate drumurile şi se iroseşte fără folos, ce rari sunt oamenii dintre noi cari să se gândească la ce s'ar putea face, spre binele lor şi al tuturora, dintr'însa!

Străinii înşişi cari să vadă mai mare sunt extrem de rari. N'am avut noroc de aceia cari ne-ar fi înlocuit pe noi în aceste rosturi îmbogăţitoare, de îndrăzneaţă iniţiativă într'un orizont rămas îngust, de şi îndemnurile naturii gâlgâie la fiecare pas: am avut parte numai de precupeţii, samsarii şi barâşnicii pe cari în aşa de mare măsură ni i-a pus la îndemână rasa evreiască, de obiceiu incapabilă de a da pe întreprinzătorii marilor creaţiuni. Şi iată că un fecior de ţăran a izbutit să facă într'un domeniu mai restrâns funcţiunea căpitanului de industrie aşa cum îl înţelege şi-l întrupează America.

Roman Căpăţână era o frumoasă figură de energie românească. Din cofetarul obişnuit el a făcut pe marele şocolatier, pe creatorul de sucursale, pe săditorul pomilor din cari-şi lua o materie primă aleasă.

Şi norocul căpătat cu atâta muncă, încredere şi sacrificiu îl îndemna şi mai sus. Cu câteva zile înainte de a muri îmi trimetea un întreg program de industrializare a întregii producţii, vândută pe nimic, a livezilor ţării lui iubite.

In cărţile pentru şcolile care trebue să creeze industriaşi şi negustori biografia unui astfel de om ar fi o binefacere.

15 Mai 1937

CV

GENERALUL TEODOR TĂUTU

Marele ostaş ale cărui rămăşiţe s'au înmormântat la Ploeşti a înfăţişat în zilele sale de grea şi glorioasă luptă un tip de conducător cum din nenorocire n'am prea avut în mersul unui război de supremă încercare naţională.

Au fost destui între şefii armatei noastre, — şi o spun cu durere, — cari n'au ştiut să execute şi au fost şi de aceia cari, neavând ordine de executat, n'au găsit o direcţie în ei înşii. Cu astfel de oameni se pierde o campanie şi uneori şi o armată.

Moldoveanul de veche rasă care era colonelul Tăutu s'a găsit, la un moment, fără direcţii, care nu mai puteau veni nici prin siguranţa gândirii, nici prin posibilităţile de legătură. A rămas stăpân pe câteva mii de ostaşi cari atârnau de la viziunea şi de la hotărîrea lui. Şi atunci el a vădit marile însuşiri ale neamului nostru, care, când e curat, ştie să lucreze « de capul lui ».

Aşa a reuşit el să rămâie între duşmani cari nu-l putură prinde săptămâni întregi, pe dânsul, uitatul şi

părăsitul. Loviturile lui se simţeau, fiinţa lui era cu neputinţă de descoperit şi de capturat. Increderea pe care o simţea într'însul a trecut asupra celor cari până la capăt şi-au dus epica împotrivire, sfidând soarta dela care ştiau bine că nu pot aştepta nimic.

Şi totuşi nu era un vorbitor, un om de gesturi, unul dintre aceia cari pentru mulţi personifică o conducere militară. Cei cari l-au cunoscut nu l-au putut face niciodată să vorbească despre poesia lui ostăşească. N'a scris un rând despre dânsa.

Astfel de oameni sunt rari oriunde. La noi mai mult decât aiurea.

19 Iunie 1937

CVI

GASTON DOUMERGUE

In retragerea sa de înţelept s'a stins fostul preşedinte al Republicii franceze, Gaston Doumergue.

A fost fără îndoială unul dintre cei mai aleşi reprezentanţi ai acelei admirabile burghezii a Franciei care a întemeiat şi orânduit forma de Stat, pe care ea, cu munca şi economia ei, cu patriotismul ei capabil de cele mai mari sacrificii, cu adâncul ei respect faţă de tradiţii, o ţinea.

In aceste tradiţii întră şi iubirea pentru forma frumoasă a vorbirii şi scrisului. Doumergue a fost unul dintre cei mai plăcuţi oratori ai Parlamentului francez şi iubirea lui pentru cultură, înţelegerea lui pentru idei erau excepţionale. In mijlocul ocupaţiilor grele pe care i le impuneau înaltele funcţiuni ce le-a ocupat, el n'a uitat niciodată cartea, şi discuţiile de idei îl pasionau. Cândva el se încălzea într'o convorbire pe care mi-a acordat-o ca preşedinte al Senatului de rolul pe care l-a avut în lume poporul său ca atare, în afară de formele de Stat, de

oamenii politici şi comandanţii de armate, prin influenţa unui spirit limpede şi sigur de el însuşi.

Din odihna sa, aşa de meritată, interese mari ale ţării sale l-au chemat înapoi în arena politică. Bătrânul om de Stat n'a fost niciodată mai tânăr decât în acel moment când, fără a face fraze mari şi a rosti formule ca acelea cu care se câştigă — şi se îmbată — naţii cu altă mentalitate, el a arătat, a *dovedit* Francezilor că democraţia rezumată în voturi şi supusă intereselor de club, ambiţiilor de parvenire, poate fi un lucru bun atunci când un popor întreg se poate disciplina de sine, dar, când nu e capabil s'o facă, atunci disciplina trebuie impusă şi acela care vrea s'o impuie se cere să fie un om care, prin situaţia ce a avut, prin vrâsta şi virtutea sa, n'are nimic de urmărit pentru sine sau pentru partidul său.

Atunci Gaston Doumergue a dat unei vieţi politice care nu merită decât articole de jurnal o pagină din Plutarh.

27 Iunie 1937

CVII

LA SICRIUL UNUI GENIU ITALIAN: MARCONI

Marconi n'a murit; el a încetat de a trăi. Sau mai curând el s'a mutat în toţi aceia cari servesc genialele lui descoperiri şi mai ales în aceia cari sunt meniţi să le ducă mai departe.

A încetat de a trăi Marconi, — aceasta înseamnă numai atâta că Natura şi-a răsbunat, prin exerciţiul legilor ei de fier, pe acela care a cutezat a-i descoperi atâtea din marile ei secrete. Şi de acuma, până se va mai ivi unul ca dânsul, şirul acestor descoperiri s'a oprit. Drumul care ducea la izvorul tainelor, până la el nepătrunse, s'a închis.

Era, cu toată mama irlandeză, venită dintr'un popor de sentiment şi de mare imaginaţie, care n'a dat niciun mare inventator, un Italian în toată plenitudinea cuvântului. Adecă, atunci când cineva este în adevăr Italian, un Roman.

Cu mulţi s'au luptat Romanii şi au biruit, cu multe neamuri pe care le-au distrus ori le-au prefăcut. Dar, înainte de toate, şi ei, cei vechi, ca şi acest dictator al

legilor firii, ca şi acest *imperator* al misterelor, n'au putut suferi tirania brutală a Naturii. Ci de la început au înfruntat-o şi au silit-o să îngenunche.

Marconi era astfel din neamul acelora cari spărgeau munţii, cari deschideau drumurile în pustie, cari supuneau râurile şi le strângeau în hotarele de piatră peste care n'aveau voie să treacă.

Dominator prin acel *ingenium* al cărui nume l-a dat limba lor romană şi oamenilor de geniu şi inginerilor.

Fiindcă şi unii şi alţii, fii ai puterilor lumii, ştiu să li arăte că şi-au găsit în sfârşit stăpânul.

28 Iulie 1937

CVIII

O FEMEIE DE MARE ISPRAVĂ: LIDIA ŞIŞMANOV

D-na Lidia Şişmanov a murit la Sofia.

Vechi amintiri de prietenie se leagă, pentru mine, de acest nume.

Fiica unui cercetător rus de mare faimă, Dragomanov, ea a venit în Bulgaria ca soţia unui om de o neobişnuită inteligenţă şi mai ales de o orientare europeană care-i dădea un fel de a gândi vioiu şi simpatic, o deplină înţelegere pentru lucrurile străine. Ivan Şişmanov s'a înscris printre cei mai buni dintre intelectualii vremii sale, şi prin lucrări, dar mai ales prin felul de a înţelege viaţa.

Ministru al Instrucţiei, el şi-a căutat pretutindeni informaţii. A ajuns astfel şi la noi, spunând gluma că preferă să-şi găsească modelele mai aproape, dar adăugind cu mândrie naţională să ne ţinem bine ca să nu fim întrecuţi. Prin slavistul Ioan Bogdan am ajuns în legătură cu dânsul, care preţuia aşa de mult zelul mieu tineresc, încât..., încât mă întreba dacă sunt Român adevărat.

Au venit apoi timpurile grele. D-na Şişmanov nu mai avea nicio legătură cu Rusia. I-am ajutat, după cererea ei, legăturile cu părinţii.

Am urmărit din când în când activitatea intelectuală a aceleia care, scriind şi sfătuind, a fost un factor important al civilizaţiei sociale în noua ei patrie. In toate domeniile s'a simţit fericita ei înrâurire. Şi tot aşa în pregătirea fiului, vrednic de asemenea părinţi.

Cred că astfel de amintiri comune pot ajuta să apropie popoarele.

26 August 1937

CIX

UN INŢELEPT AL LUMII S'A STINS: MASARYK

Preşedintele Masaryk s'a supus şi el cumplitei fatalităţi a vieţii omeneşti, şi un popor întreg plânge pe acela care i-a fost predicator în vremile grele, arhanghel de liberare în ceasul hotărîtor şi orânduitor cuminte în zilele grele ale învierii unui Stat desfiinţat de aproape o jumătate de mileniu.

Pentru nicio ţară n'a fost un astfel de ctitor ca dânsul.

El şi-a îndeplinit strălucita operă, nu în avântul unui patriot romantic, unui ostaş înfierbântat al crezului naţional. Ci totul, dela cea d'intâi concepţie până la ultimul articol al îndeplinirii, a venit dela un gând liniştit, sigur şi senin, lucrând în viaţa oamenilor cu categoriile logice ale gândirii şi cu necesităţile unui ideal decât care nu mai poate să fie altul.

N'a avut oamenii săi şi n'a luptat contra oamenilor altuia. Orice fiinţă omenească era pentru dânsul menită să vie dela sine la locul ei printr'o voinţă mai presus decât cea omenească.

De aceia n'a fost combătut, — şi, dacă ar fi fost, nu i-ar fi păsat —, dar nici lingușit, ceia ce ar fi fost de cea mai desăvârşită inutilitate.

De aceia moartea lui, ceia ce numim noi cu acest urît cuvânt de moarte, nu poate avea nimic pământesc: e o transfigurare şi o înălţare supremă dincolo de îngustele hotare ale vieţii.

1 Septembre 1937

CX

LUPEANU-MELIN

După lungi chinuri îşi isprăveşte viaţa cu mult înainte de vreme unul dintre cei mai demni din ceia ce a fost în momentul războiului tineretul idealist, muncitor, plin de încredere, al Românilor din Ardeal: profesorul şi scriitorul Lupeanu-Melin.

Părea unul din acei oameni ai secolului XVIII-lea cari în tihna chiliilor blăjene îşi închideau viaţa în neştiuta trudă culturală din fiecare zi. Având grija comorilor adunate de un Timotei Cipariu, a cărui mare amintire a răsărit din nou în comemorarea din acest an, el părea că trăieşte în misterioasa comunitate de spirit cu acest mare strămoş după suflet. Din bogăţia ineditelor care aşteaptă acolo de atâta vreme pe devotaţii cercetători cari să nu viseze la douăzeci şi unul de ani de un sub-secretariat de Stat şi de milionul făcut în câţiva ani, el culegea din când în când ştiri nouă, pe care le furişa modest în foaia Bisericii unite, pe care o servea, servind printr'însa cultura românească ea însăşi.

In mijlocul durerilor el îşi aduna acum câteva luni ce i se părea lui că e mai senin şi mai sfânt în acea viaţă a locului de care se legase prin toate rosturile sale, şi prin nimeni n'a înviat mai bine decât prin acela care era să părăsească viaţa, toată acea atmosferă a unui admirabil trecut pe care, neînţelegându-l, nu l-am putut, nu numai desvolta în condiţiile de astăzi ale vieţii naţionale, dar nici măcar respecta.

14 Octombre 1937

CXI

CEI TREI MUCENICI: HORIA, CLOŞCA, CRIŞAN

Se ridică un monument care se va inaugura cu strălucire, adunându-se oameni cari nu se pot vedea în ochi şi cari ar fi bucuroşi să arăte că aceia cari se glorifică au fost înscrişi la 1784—5 în clubul lor, acelor trei mucenici ţărani ai secularelor suferinţi româneşti în Ardealul oblăduit şi strivit de străini, pe cari-i cunoaştem subt numele-porecle de Horia, Cloşca şi Crişan.

Monumente au în România şi oameni cari n'au răbdat, n'au îndrăznit şi n'au pătimit cât aceştia. Cât de frumos să fie conceput şi executat acesta, mai bucuroase ar fi sufletele lor dacă pe locul unde li s'au rupt oasele şi li s'a străpuns inima s'ar ridica din recunoştinţa naţională un mare aşezământ pentru urmaşii lor, cari şi azi, subt tricolorul României, chemaţi din când în când să-şi facă electorala datorie, trudesc tot în căsuţele cu coperişul mai mare decât zidul şi cu zece stăpâni străini pe grumazi.

Ei au făcut o mişcare simplă şi tăcută către o libertate pe care n'o puteau defini revoluţionar. S'au cerut oameni

de capul lor, trăind după datina lor. Ca mulţi alţii s'au luat după năluca « milostivului Impărat ». Şi ca toţi aceia « milostivul Impărat », când a văzut că se îngroaşă gluma, care singură îi trebuia lui, i-a dat pe mâna călăului.

Intelectualii de atunci au înţeles cât au înţeles la 1821 intelectualii din România liberă din ridicarea de steag a lui Tudor. Intelectualii aceştia înţeleg pe urmă, cam la un veac de distanţă, când se deschid gurile pentru discursuri şi se întind mesele pentru banchete.

31 Octombre 1937

CXII

S'A PIERDUT UN OM DE BINE: ARPAD BITAY

Acum câţiva ani, la cursurile de vară unde veneau Unguri, ca să înveţe româneşte în vederea examenelor care-i aşteptau, — şi numai pentru atâta, — s'a înfăţişat, recomandându-se: Bitay Arpad, un om voinic şi frumos, care mi-a arătat dorinţa de a vorbi şi el.

De a vorbi, fireşte, în limba noastră. Dar ceia ce nu era firesc: despre subiecte din istoria literaturii maghiare în legătură cu literatura noastră însăşi.

Şi a dovedit că le stăpâneşte foarte bine pe amândouă, descoperind raporturi care nouă ni rămăseseră necunoscute.

Ar fi fost de folos ca aceste lecţii să fie scrise şi tipărite. Era însă la el, cu toate îndemnurile ce i se făceau, un fond de discreţie şi de timiditate care-l oprea s'o facă. Abia câteva pagine i-au putut fi smulse pentru a se publica în Revista mea Istorică.

Restul, o comoară de informaţie, s'a dus acuma cu dânsul, trăsnit tânăr în mijlocul modestei lui osteneli de profesor.

Cu el s'a dus un om de bine, dar şi unul dintre puţinii Unguri cari ne-au înţeles şi ne-au iubit.

Şi iubirea lui pentru conlocuitorii români, încrederea lui într'înşii au fost aşa de mari, încât însăşi fiica sa iubită ni-a fost încredinţată, un an de zile, la Vălenii-de-Munte, îngrijirilor noastre.

Exemplul lui îl ţinem în faţa societăţii maghiare pe care fatalitatea soartei a legat-o de Statul român.

5 Decembre 1937

CXIII

IAROSLAV BIDLO

S'a stins la Praga, după o lungă boală, unul dintre cei mai aleşi reprezentanţi ai studiilor istorice la Cehi, profesorul Iaroslav Bidlo, şi cu el dispare un competent preţuitor şi iubitor al poporului românesc în ţara aliată.

Eminent slavist, care plecase dela studii filologice, el ajunsese în domeniul istoric la vederi largi şi la ipoteze personale, care îmbrăţişau multe din marile probleme ale vieţii popoarelor şi ale legăturilor dintre ele. Bizanţul îl interesa tot aşa de mult ca şi subiectele din lumea slavă, înţeleasă în sensul cel mai deplin.

Către aceasta se întorcea fireşte o cugetare vioaie care până în aceşti ani de bătrâneţă nu se obosea să răscolească materialele cele mai variate pentru a scoate din ele noi elemente de înţelegere. Şi în consideraţiile de istorie generală, către această familie a rasei sale se duceau, uneori nu fără anume exagerări, încheierile sale,

Se cuvine ca şi aici la noi plecarea dintre cei vii a acestui creator de înalte sinteze să fie întovărăşită cu un sentiment de adânc regret şi de sinceră gratitudine.

9 Decembre 1937

CXIV

CORNELIU ŞUMULEANU

Răpede s'a deslipit din mijlocul nostru, în mari chinuri, bărbăteşte îndurate, unul dintre cei mai cinstiţi şi mai jertfitori oameni ai ţării noastre, profesorul ieşan Corneliu Şumuleanu.

In viaţa noastră politică apariţia lui a fost rară şi scurtă. Vicepreşedinte al Senatului la 1919, el a avut cinstea de a ceti decretul de unire al tuturor ţărilor româneşti. A mai apărut odată în Parlament, pentru ca pe urmă avântul său, tineresc până în timpul din urmă, credinţa sa deplină într'un naţionalism aprig, neiertător, dar sprijinit pe o disciplină crudă, să-l ducă în primele rânduri ale mişcării de dreapta, căreia şi în ultimele cuvinte dictate de pe patul său de suferinţă i-a arătat devotamentul de care odinioară se împărtăşiseră larg prieteni mai în vârstă, socotiţi apoi de dânsul ca şovăitori sau întârziaţi. Dar a primit presidenţia secţiei ieşene a Ligii Culturale şi a organizat strălucit, — e aşa de puţin timp de atunci!, — congresul din Iunie.

Dar meritul cel mare al acestui om atât de drept şi de sigur stă în altceva: în felul cum şi-a înţeles misiunea de profesor.

Nelipsit la cursul său de chimie, încremenit la laboratoriu oare întregi, — de unde i s'a tras şi boala, — aşezându-se într'un colţişor, cu soţia sa, după pierderea singurei lor mângâieri, o admirabilă copilă, el a trăit şi a murit la datorie, exemplu de neuitat pentru câţi vor veni pe urmă.

17 Decembre 1937

CXV

MOARTEA UNUI PĂGÂN: LUDENDORFF

Ludendorff n'a « adormit întru Domnul », de care s'a despărţit violent, ca de un intrus semitic în templul zeilor lui strămoşeşti, ci, oasele având să-i fie astrucate la Tannenberg, cu eroii, el s'a dus cu sufletul său setos de luptă, de biruinţă şi de stăpânire în Walhalla lui Odin şi a zeilor acelora nemilostivi.

Războiul cel mare pentru stăpânirea lumii de către rasa singură având drept la aceasta a fost provocat şi întreţinut de spiritul lui.

El l-a gândit ca teoretician, l-a pregătit ca organizator, l-a condus ca strateg şi tehnician. El, cu siguranţa oamenilor unei singure idei şi unei convingeri absolute, l-a însufleţit.

Povestirea lui stângace n'ajunge ca să arăte ce a fost el în imensul avânt german pentru posesiunea pământului întreg.

Când s'a văzut învins, el nu şi-a văzut greşelile pe care, aşa cum gândea el, nu putea să le aibă, ci a căutat

vinovăţia aiurea şi a descoperit ca făptaş al nenorocirii pe Răstignitul dela Golgota.

Asupra lui, sprijinit pe mitologia arică a strămoşilor, a pornit el un războiu pe care încetul pe încetul şi l-a însuşit mai fericitul rival, ajuns, el, şef al poporului german.

Şi azi păgânul, care şi-a răsbunat, merge să ducă solia ultimei şi marii sale biruinţi contra divinităţii semitice zeilor Nordului cu mânile roşii de sânge şi cu ochii de înfiorătoare ghiaţă.

22 Decembre 1937

CXVI

UN MARE ZIDITOR ŞI-A INCRUCIŞAT MÂNILE: TIBERIU EREMIA

Tiberiu Eremia nu mai este între noi. L-a fulgerat pe neaşteptate moartea, în plin avânt de clădire şi întemeiere.

Acest fiu de moşier, de origine ardeleană, acest coborîtor al harnicilor Mocani, răspânditori de neam şi creatori de bogăţie, elementul cel mai plin de iniţiativă al neamului acestuia, nu s'a lăsat atras de tot ceia ce poate da politica şi viaţa însăşi unui om de pregătirea, de averea şi de puterea lui de muncă. Nimic nu l-a putut smulge dela ceia ce era pentru dânsul ca o datorie romană. Dela un capăt al ţării la altul, el a clădit.

Intr'o ţară unde industria zidirii e unul din mijloacele cu care se îmbogăţeşte, răzându-şi de noi, străinul, venitul de ieri, care strică iremediabil, pe ruinele, făcute cu voluptate, ale unei străvechi tradiţii, perfect adaptate mediului, el a vrut să urmeze, solid, cuminte, cinstit, tocmai după aceste prigonite tradiţii, opera înaintaşilor.

Ii va fi crescut inima marelui inginer, legat de cei mai înzestraţi dintre adevăraţii arhitecţi, într'adevăr ai noştri, de câte ori, prin grija sa personală de fiecare amănunt, creştea şi înfăţişarea capitalei româneşti, pe care o dorea să se poată întrece cu cele mai mândre şi mai bogate din centrele lumii.

A muncit până la capăt cu aceeaşi supremă mulţămire a lucrului trainic îndeplinit.

Dar eu nu pot să uit un lucru pe care nu-l ştie lumea. Când, în Bucureştii în sfârşit liberaţi de duşman, se strigau pe toate străzile ziarele celor cari n'au susţinut lupta noastră desperată, iar această foaie, *Neamul Românesc*, agoniza în mizerie, ameninţată să dispară, două luni întregi, în mijlocul unei lumi şi atunci neînţelegătoare, Tiberiu Eremia iscălea discret cecuri a căror valoare n'a cerut-o niciodată înapoi şi pe care le-a voit uitate.

11 Ianuar 1938

CXVII

FERDINAND BRUNOT

Ştiinţa franceză pierde pe unul dintre cei mai mari reprezentanţi ai ei.

Ferdinand Brunot nu era numai un filolog în obişnuitul înţeles al cuvântului. Pentru dânsul « filologie » însemna descoperirea şi scoaterea la iveală a înţelesului organic al graiului. Ca de o fiinţă vie se apropia el de felul de rostire al poporului său şi izbutea, descoperindu-i tainele, nu numai să ajute pe cercetători, dar să stabilească o legătură între ceia ce ştia aşa de puternic să înfăţişeze şi interesul cel mai viu al cetitorului. Se poate spune că în masivele volume ale « Istoriei limbii franceze », care ar fi putut să fie numai un repertoriu, el a pus însăşi desvoltarea istorică a unei mari naţiuni.

O muncă uriaşă, la care a fost ajutat foarte puţin de alţii, afară de cea mai devotată dintre soţii, şi, pentru amănunte, cândva, şi de o Româncă aşezată în Franţa, fiica doctorului Zamfirescu din Iaşi, a strâns un material a cărui bogăţie uimeşte şi pe care numai o inteligenţă

superioară putea să-l îmbrățișeze și să-l domine. Și astfel s'a ridicat măreața construcție care nu se vede de cine și de ce ar putea fi înlocuită.

Era și un vorbitor de o rară căldură și coloare, de o spiritualitate adânc impresionantă, fără nimic din acea pregătire, mergând până la debitarea discursurilor învățate pe de rost, pe care o au alții. Când, cu multă greutate, l-am hotărît să vie la București, cuvântările lui despre literatura franceză au fost, prin noutatea lor absolută, o impresionantă surprindere.

Era în el ceva din soliditatea claselor adânci ale Franciei. Cine a cunoscut pe meșterul sculptor ce era el, făcând, cu aceeași energie și migală, admirabilele uși ale casei sale, putea să înțeleagă și mai bine pe marele om de știință.

6 Februar 1938

CXVIII

UN AMERICAN FĂRĂ NOROC IN ROMÂNIA: NICOLAE BASILESCU

Omul de aproape optzeci de ani, de şi arăta să aibă cincizeci, care a plecat dintre noi urmărind până la capăt dorinţa de a crea, a fost fără îndoială una dintre cele mai rari şi mai neaşteptate înfăţişări ale generaţiei care e aproape de fatala isprăvire.

Era o lume de ideologi şi de visători, de sentimentali şi de romantici, când nu o frământau frigurile unei politici schimbătoare de pe o zi pe alta. Nicolae Basilescu, ieşit din târguşorul său prahovean pentru ca să se împărtăşească de teorie economică la Paris, era *altfel* făcut. Economia politică i-a dat o catedră, la care a ţinut cu o iubire înviersunată, luptându-se cu legi şi cu regulamente numai să rămâie în locul de care nu se putea despărţi şi unde aducea entusiasmul unei nesfârşite tinereţi şi o netăgăduită originalitate de temperament. Dar atâta nu-i ajungea, şi nici polemicile în care a avut şansa rea de a întâlni pe un A. C. Cuza, care atâta aştepta.

A vrut în patriarhala Românie să ajungă mare fabricant, creator de viaţă, întemeietor de oraşe, ca în acea Americă al cării spirit îl avea de sigur, cu toate că niciodată nu i-a călcat piciorul pe acolo. Bucureştii Noi, cu biserica lor, cu fabrica de vin, de şampanie, cu o lume întreagă care trebuia să se adune, să-l ajute, să participe la triumful final, cu a cărui aşteptare, prelungită din deceniu în deceniu, va fi închis ochii...

In izolarea tot mai completă, datoriile se îngrămădeau. Cu puterea lui neistovită, el se simţea în stare să le biruie, şi, sufleteşte, le-a biruit.

Iar tinereţa lui în adevăr uimitoare nu venea din altceva decât din energia acestei necurmate lupte fără noroc.

10 Mart 1938

CXIX

MATEI NICOLAU

Printr'o grozavă nedreptate, care se săvârşeşte atât de adese ori împotriva oamenilor celor mai vrednici de a trăi pentru a fi folositori societăţii, atunci când atâta netrebnicie şi răutate face mai departe umbră pământului, pleacă dintre noi în plină tinereţă şi fără a fi avut prilejul să-şi arăte deplin marea cultură şi deosebita pătrundere, unul dintre oamenii rari cari se nasc aici mai mult pentru a li se păstra părerea de rău decât a ni aduce tot folosul ce stătea ascuns în ei.

Prin marii lui profesori din Paris, ca şi prin preţiosul scris pe care l-a tipărit, ştiam ce comoară de cunoştinţi se ascundea, — căci *se ascundea* în adevăr la omul de o ne mai întâlnită modestie şi discreţie, — care era Matei Nicolau. Era căutat de dânşii şi ca latinist, pentru marile lucrări de lexicografie şi i s'a oferit să ţie prelegeri la Şcoala de Inalte Studii de acolo.

Ceia ce-l oprea de a-şi primi o situaţie în învăţământ, care de sigur că l-ar fi încântat, era jalnica lui stare trupească, produsă de o lipsă dureroasă. Prin mijlocul iernii

într'o haină supţire, el se istovea muncind, în patima de a şti şi de a învăţa mai mult, fiind necontenit în pragul morţii. Lipsit aproape cu totul de auz, palidă figură stinsă în ochii căreia licărea flacăra vie a marii inteligenţe, el se strecura printre oameni cu un zimbet dureros, care părea a cere iertare că se găseşte între aceia cărora li s'a dat minunatul dar al sănătăţii.

L-am văzut la Paris agonizând pe un pat de spital. Nu mai putea fi lăsat acolo. L-am adus acasă, căpătându-i un foarte modest loc de bibliotecar al Primăriei, alături de neuitatul miu prieten Gamber, menit şi el să isprăvească, după multă suferinţă morală, între ai săi de origine. Acolo s'a făcut uitat, uitat cu totul. Rare ori apărea la prieteni siguri fantoma zimbitoare.

Şi, acuma, cu tot ce ştia el, cu întreaga-i comoară nedesfăcută, el s'a dus, poate cu un suspin de uşurare.

11 Mart 1938

CXX

UN VECHIU BUCOVINEAN: C. ISOPESCU-GRECUL

Din vechea generaţie bucovineană, de modeştă şi devotată îndeplinire a datoriei, de corect biurocratism austriac, dar şi de o strânsă legătură cu neamul lor, fără grija intereselor personale şi dorinţa de a se face necontenit văzuţi, mai pleacă unul.

C. Isopescu-Grecul a fost prins de moarte în cinstita îndeplinire a rostului său de profesor la Universitatea cernăuţeană, unde aducea ştiinţă şi credinţă, onestitate şi devotament.

Se uitase de mult vioiul scriitor din tinereţe, care a publicat şi versuri, iscălite « C. Verde », şi a avut o participare foarte activă, nu numai la micile foi ale ţării sale de origine, ci chiar la revistele de mâna întâia din Regat. Iar lucrările lui de drept s'au bucurat numai de o notorietate şcolară foarte restrânsă.

In politica României unite, el nu putea lipsi. Fără să alunece vre-odată, din tradiţie de familie ca şi din înaltul său sentiment de demnitate personală, spre patimile

care au desonorat manifestările atâtora în Parlamentele noastre mai noi, ci reprezentând totdeauna o sigură nepărtenire, el era unul dintre rarii oameni spre cari în toate împrejurările e bine să priveşti. Dar, în timpurile de lupte naţionale, împărtăşirea lui la dânsele a fost totdeauna, nu numai a unui bun Român, dar şi a unuia dintre aceia cari au ţinut să aibă legături cu ţara liberă.

A cerut sfat regelui Carol, şi mi-l aduc aminte când, în plină putere, venea de la Suveran cu îndrumări înţelepte. In Parlamentul vienez glasul lui a răsunat limpede şi hotărît. Iar la desrobire el n'a lipsit dela locul său de chibzuită hotărîre.

2 April 1938

CXXI

UN SUFLET DE LUPTĂ: OCTAVIAN GOGA

Cu mult înainte de vreme, Octavian Goga părăseşte o viaţă pe care a trăit-o cu o putere extraordinară, mergând cu un fanatic avânt până la distrugerea unui trup care ca prin minune a putut să reziste şi până acum acestui necruţător zbucium. S'a ars pe sine prin flacăra nestinsă ce ardea în el.

Nu s'ar fi bănuit astfel de porniri la studentul micuţ, blond şi cu flacări albastre în ochii cari au fost învăţaţi pe urmă, într'o figură strânsă pentru a impune, să rostească provocarea şi porunca. Intâile versuri, în care sunt şi fulgere, dar ele veneau dela modelul străin care i-a stat, un timp, înainte, erau într'o notă de duios lirism: cel care cerea Oltului să se mute şi el în altă ţară aducea de sigur o altă notă decât a urmaşilor lui Eminescu, dar nu scânteiau acolo săbii ascuţite, gata să taie.

Cum s'a făcut prefacerea lăuntrică n'a ştiut-o poate el însuşi: de la sine? din afară? De-odată, şi în zilele încă nehotărîte, deşi nu în ce priveşte idealul însuşi,

din neutralitate, a apărut omul în zale, lovind necontenit, cu o neobosită nevoie de războiu, pe plăselele fierului. Simţea în el puterea ce trebuie pentru a revoluţiona imediat şi complet o societate care-i părea şovăitoare şi lâncedă. Literatura o răspingea acuma, poezia trecutului, a unui în adevăr mare poet, îi era o povară şi-i părea o scădere: politica-l domina şi prin politică voia să domine, inèxorabil.

S'a distrus urmărind năluca. Semnul ei îmbietor, apoi imperios, îl făcuse altul. In sfârşit a ajuns unde voia. Şi atunci, — s'a văzut că subt platoşa de zale era, cum putea să se prevadă, tot poetul.

Dar descoperirea l-a doborît. Iar noi, cari n'am dorit pe cel dintâi, nu ne putem mângâia că şi pe cel de-al doilea l-am pierdut.

10 Mai 1938

CXXII

DOI INAINTAŞI: DELAVRANCEA ŞI GOGA

Aceia cari dau literaturii româneşti sensul ei adevărat şi care singur şi sigur va birui îşi îndreaptă astăzi privirile umezite de lacrimi spre două morminte: unul de mult părăsit în Iaşul tragicei pribegii, iar celalt care acuma se deschide, cu mult înainte de vreme.

Se adună atâtea amintiri cu privire la Delavrancea. A fost dela cele d'intâi manifestări literare, afară de ale adolescentului, aproape copil, un înoitor. Unul fără teorie, fără program, şi fără voinţă. Firea sa, care nu era ca a altora, i-a cerut imperios să se manifeste cum era. Aşa-i porunceau înaintaşii cari erau în el: grânarii ţărani străbătători de văi şi munţi, răscolitori de zări, adunători de privelişti şi tezaurizatori de impresii. Ei toţi, sfătoşi cum li era rostul şi buni de toate poveştile culese în cale, şi-au dat drumul de-odată printr'însul. Altă viziune, altă gândire, peste obişnuita logică, alt graiu, un alt fel de româneşte, de munteneşte, decât cum ştiam noi până atunci, după forma măestru artificială a boierului savant Odobescu şi a zeţarului orăşean

Ispirescu. Neschimbat, în nuvelă, în teatru, el a fost aşa: n'a luat dela nimeni şi, chiar să fi vrut, n'a putut lăsa nimănui nici acest dar, cu totul deosebit, al scrisului şi nici dogoritoarea năvală a unei elocvenţe capabile să ardă convenţionalismul tuturor tribunelor şi catedrelor. Un om de vedenii, cum însuşi era, în pădurea părului creţ de supt care privirile ieşiau împungătoare ca două fosforice flacări, o minunată şi impresionantă vedenie.

Nu aşa acela a cărui pierdere pentru literatură o plâng astăzi cei cari-i iartă că a părăsit poesia pentru scopuri zădarnice pe care ilusia lui ucigătoare le-a socotit imense şi imperioase. Goga, care răsărise ca un nou lampadofor poetic al milenarei lupte ardelene şi care de aceea a fost îmbrăţişat ca un tânăr făt-frumos, purtător al glasului smuls din durerile robiei, de înţelegătoarea lume de boierie a anilor 1900, aducea cu dânsul, din strămoşească moştenire şi la el, tot ce trebuia pentru ca, dela uimitoarea vădire dela început a noului profet din mila Dumnezeului tuturor răbdărilor, să meargă treptat, pe căile de înţelepciune ale anilor, spre şi mai depline roade ale neobişnuitei sale înzestrări. Dar lui, dela o vreme, în urmărirea fugarelor satisfacţii ale politicii, îndeletnicirea aceea căreia-i închinase primii ani, şi pe care n'o putea tăgădui, cu atât mai puţin distruge, i s'a părut o efemeră jucărie, aproape compromiţătoare, aşa încât nici nu-i plăcea ca ea să-i fie amintită. Corului celor aleşi i-a preferat tunetele aclamaţiilor în care credincioşii adevăraţi nu se mai pot osebi de strigătul spre triumf şi pradă al vulgului.

Şi, totuşi, pe cel care părăsise literatura ea l-a urmărit, dintr'o iubire care nu putea să moară. I-a spus la ureche cele mai frumoase taine ale ei, şi vraja pe care o exercita el nu venea dela idei, împrumutate, de aici sau de peste graniţă, ci dela acele mistere ale ei. Şi ceea ce era în adevăr viu în el era această obsesie a cuvântului nobil, a comparaţiei plastice, a perioadei largi şi bogate.

Imbătrânit politiceşte în neizbânda ce i se putea profetisa, el isprăveşte tânăr în suflet prin toate mijloacele acestei minuni care, peste orice, rămâne poesia.

12 Mai 1938

CXXIII

UN LACOM DE A ŞTI: D-RUL GHEORGHE MARINESCU

In puţine ceasuri se poate vedea aşa de lămurit ce zădarnică e osebirea, copilăroasă, între bătrâni şi tineri, ca în acela al marelui învăţat, al scormonitorului din fiecare zi care a fost doctorul Gheorghe Marinescu, întrat aşa de liniştit în taina cea mare.

Din cele dintâi tinereţe el a fost stăpânit, imperios, de nevoia de a şti. Oprindu-se asupra sistemului nervos, ca să ajungă cu ceva, — o, de fapt, aşa de puţin!, — la cunoaşterea originilor misterioase ale gândirii, care *aceia* suntem noi, restul nefiind decât o serie de aparate meşteşugite care o creiază pe dânsa, el s'a aruncat cu pasiune asupra marii probleme pe care a urmărit-o necurmat, găsind în această operă neîntreruptă marea plăcere a vieţii.

Şi avea şi necesitatea împărtăşirii la cât de mulţi a fiecărui amănunt pe care străduinţa lui exemplară îl smulsese necunoscutului. De aici conferinţe, comunicaţii,

călătorii, toată această neobosită exteriorizare, care, în loc să-l adâncească în bătrâneţa fizică, punea piedecă procesului însuşi al îmbătrânirii.

Că nu era îndeajuns ajutat de administraţia publică, aceasta-l durea pe omul care şi-a tot cerut, aproape cu lacrimi, marele spital modern, dar nu-l descuraja. Trezind în jurul său noi energii tinereşti, el urma, astfel, cu o legiune veşnic împrospătată, asaltul cel mare împotriva misterului, de fapt, indescifrabil.

E astfel în viaţa lui o strălucită întrupare a ceia ce toţi vrem să cunoaştem — şi nu vom şti niciodată.

18 Mai 1938

CXXIV

UN NEADAPTABIL: OVID DENSUSIANU

Ovid Densusianu, care a plecat ca pe furiş din viaţa pe care n'a vrut s'o primească aşa cum era şi n'a putut s'o domine aşa cum el ar fi vrut, a fost, în societatea românească preocupată de atâtea probleme şi frământată de atâtea patimi, *un neadaptabil.*

Aducea aplecarea către aceasta de la părinţii săi înşii, oameni de mare discreţie, plini de inteligenţă şi chiar de talent, dar, înainte de toate, feriţi de lume. Ce splendid exemplar de romanitate ardeleană, şi în corp, în figură, era tatăl său, Dacul cu părul şi barba colilie, care a fost neînduplecatul şi cu toată lumea înduşmănitul, nu din ură, ci dintr'o necesitate sufletească specială, Aron Densusianu! Ce călăreţ singuratec, îmbătat de vântul culmilor propriei închipuiri, i-a fost unchiul, Nicolae Densusianu, care găsise în Bucegi leagănul zeilor elenici!

De o precocitate extraordinară, erudit înainte de douăzeci de ani, de o stăruinţă fără păreche la lucrul metodic,

fiind nepotul acelora, păstra aierul de familie. O mare voinţă de a se afirma, de a crea şi a schimba, fără nimic din mijloacele, pe lângă inteligenţa pe care o avea din bielşug, necesare pentru a se atinge scopul. Menirea acestui nobil şi tenace ambiţios a fost să fie necontenit învins, şi pentru aceasta i-a ţinut năcaz vieţii, îndepărtându-se de dânsa, ca şi cum subt niciun raport ea n'ar fi fost vrednică de el.

Filolog, s'a vrut poet; om de cabinet, a visat de un amestec în viaţa politică; şi, necontenit, cu picătura de sânge a înfrângerii, se întorcea la el însuşi.

O operă senină lângă un om torturat prin sentinţe mai vechi decât însăşi fiinţa sa!

17 Iunie 1938

CXXV

UN SUFLET MARE S'A DUS: REGINA MARIA

Vestea de mult aşteptată, dar totuşi de necrezut, a sosit. România s'a împuţinat cu tot ce-i aducea ca prestigiu, ca mândrie, ca inteligenţă şi voinţă, ca mari şi neuitate amintiri, femeia de însuşiri excepţionale, care cu greu se întâlnesc în istorie, Regina Maria.

Toată viaţa ei a fost o taină, în care supranaturalul apărea necontenit, uimind, dela frumuseţa anilor tineri la imperiala mândrie, unită totuşi cu atâta graţie, care i s'a păstrat până la sfârşit. Şi, printr'o tainică pornire a sufletului care totdeauna a stat în legătură cu puterile ascunse ale lumii, Ea, cea chinuită acum de toate mizeriile legate de acest dureros corp al nostru, s'a cerut să isprăvească în aierul ţării pe care aşa de mult a iubit-o fiindcă a înţeles-o atât de deplin şi de adânc.

Despărţirea de Dânsa, cea atât de îndurerată în carne şi în spirit, este cu neputinţă pentru poporul românesc. Plecată aiurea, Ea rămâne însă între noi.

Rămâne ca o păstrătoare de suferinţi fără nume, cum au fost ale noastre în zilele mângâiate de Dânsa, ca

amintitoarea necontenită de crunte bătălii şi de sfinţite izbânzi, pe care credinţa Ei, cea tare peste orice inimă omenească, le-a dominat.

20 Iulie 1938

CXXVI

UN SUFLET CUM NU VA MAI FI ALTUL: REGINA MARIA

Maria Regină a României trimete de peste mormânt acestui popor al ei, cu care mărturiseşte că s'a simţit una, astfel de cuvinte, de o sinceritate şi o duioşie fără păreche, cum nicio femeie care a împodobit un Scaun de stăpânire nu a fost în stare să le lase acelora în mijlocul cărora a trăit.

Fericită fie rasa din care a putut să se înalţe un astfel de suflet, prin neînţelese legături care ajung să dea ce e mai înalt în gând şi mai nobil în faptă!

Regina nu ni spune, în aceste rânduri care în adevăr par scrise cu sânge din inima ei, nimica nou decât doar pentru aceia cari n'au cunoscut-o. Dar niciodată nimănui în deosebi ea nu i-a vorbit aşa cum o face acuma tuturor acelora în amintirea cărora cea atât de cu dreptate mândră de frumuseţa şi de inteligenţa ei nu vrea să rămâie decât ca « maica tuturora ».

Iubirea ei pentru ideie, pentru faptă, pentru ce e frumos înainte de toate, — şi moralitatea nu e decât

ramura cea bună a frumuseţii, — aceasta a dominat-o, aceasta a păstrat-o, cu o aşa de nobilă înfăţişare, mai presus de furtunile vieţii.

In aceste rânduri duioase,ea pare a se plânge că n'a fost înţeles şi primit de noi dreptul ce-şi atribuia de a conduce această ţară, pe care credinţa ei vitează a mărit-o. *E bine* că a fost aşa. Opera de consolidare a României avea nevoie numai de simbolul cuprins în ea şi de binecuvântarea pe care o putea răspândi.

Ea pluteşte astăzi asupra ostenelilor noastre, şi niciun farmec nu poate înlătura mai mult toate primejdiile ce ni stau în cale.

30 Iulie 1938

CXXVII

DOAMNA NOASTRĂ MARIA IN MĂRTURISIRILE SUFLETULUI EI

E greu, supt impresia atâtor amintiri care vin şi care nu se mai pot prinde de atotputernica viaţă care ni le-a lăsat pentru totdeauna înfipte în minte, pe când ea s'a risipit dincolo de înţelegerea noastră dureros de mărgenită, e greu să se vorbească de scrisul, care nici nu încape în definiţiile obişnuite, al aceleia care şi în acest câmp de predilecţie al îndeletnicirilor sale, neîntrerupte până în ultima clipă, a fost Regina Maria.

Când Elisabeta de Wied, ajunsă Doamnă şi Regină a acestei ţări, îşi scria versurile şi povestirile, gândirile sale despre rostul existenţei şi acţiunii omeneşti, ea era altcineva decât în rostul ei regal. O poetă germană din epoca romantică se formase departe, în ţara originilor pe care nu le-a uitat niciodată, traducând şi natura şi fiinţa noastră în această limbă primordială a sufletului ei, şi ea urma să trăiască oriunde. Un sunet de ape mari, un vuiet de pădure bătrână, icoane fumurii ale

unei adolescenţe stăruitoare până la vrâsta cununii de păr alb ca o aureolă de sfântă, acesta era materialul literar şi aceasta interpretarea. Până şi înăbuşitul plâns de mamă al celei care nu va mai putea să sărute un alt copil părea desfăcut dintr'o existenţă aerian depărtată. De aceia la dânsa, cea necontenit preocupată să afle o formă unor idei plutitoare şi unor sentimente schiţate ca dintr'o carte în altă carte, necesitatea pseudonimului, adecă, de fapt, a *fiinţii celeilalte.* A celei care ea trăia totuşi mai mult decât neceruta, aproape incomoda şi dureros stângacea întrupare regală.

Altfel la aceia care, şi atunci când se manifesta mai hotărît femeia şi când o nesfârşită graţie nu putea fi împiedecată de a ieşi la iveală pentru câţiva aleşi, peste ce trebuia neapărat să se afirme era o singură strălucită entitate umană, de împărătesc sunet curat şi prelung la orice atingere între aurul său neprefăcut şi neamestecat şi între realitate.

Se puteau înşela asupra acestui neschimbat fond sufletesc oamenii din vremea mea, cari cu o deosebire numai de câţiva ani sunt şi oamenii vrâstei sale, de şi ceia ce rămâne tânăr în sufletele noastre care nu pot fi jignite cu cuvântul de scădere al «bătrâneţei» era, la Dânsa, şi, prin altă biruinţă, a voinţii superbe, un decret domnesc de eternă frumuseţă. Puteau să cadă în această greşeală când priveau zglobiul chip de atât de mândră fată care în frageda înflorire a celor şaptesprezece ani ai ei era trimeasă de calculele politicii, fără ca ea însăşi să-şi fi văzut drumul ales al vieţii, într'o ţară pe care o totală ignoranţă, nespus de fericită,

o lăsa să fie descoperită de ea însăşi. Cu bereta aşezată ştrengăreşte pe acel bogat păr de aur viu care a fost o minune a vremii, ea se uita cu clarii ochi de uimire bucuroasă asupra unei lumi în care s'ar fi zis că va aduce numai, ca atâtea alte duios de palide princese, supuse soartei lor, nevinovăţie şi supunere.

Aceiaşi oameni ai generaţiei pe care soarta o mătură inexorabil, dar cari, şi în osteneli şi în durere, înaintea viziunii unei apropiate desfaceri de ceiace sunt, nu se dau biruiţi şi, cu mândrie, sfidează marea nevoie umană, au trebuit, ca mine, să fie miraţi când, peste abia trei-patru ani, în aceleaşi vitrine ale ilustraţiilor mondiale, care nu înfăţişau pe atunci chipurile abia spălate şi crispate încă de surprinderea biruinţei smulse prin revoluţie ale stăpânitorilor fără legitimitatea naşterii sau a inteligenţii, *un alt chip apărea*, la care nu se puteau aştepta: pe aceeaşi blondă coamă, potrivită pentru a se revărsa pe hlamida arhaicelor purpure, apăsa o coroană înflorită ca pe frescele înfăţişând Doamne ctitore ale Orientului dunărean şi un veşmânt împrumutat Bizanţului, mort acasă, dar nemuritor pe locurile depărtatei strămutări multiple, acoperea admirabilul trup de proporţii elenice. Mirarea, în care se amesteca şi o oarecare nemulţămire, căci pe atunci se credea că un ieratism necontenit controlat de cerinţele etichetei e neapărat pentru cine incorporează suprema autoritate, nu era însă legitimă. La cei acum abia douăzeci de ani înfloriţi ai princesei Mary de Marea Bretanie, fiică de Mare Ducesă rusă, moştenitoare a sângelui celor mai nobile dinastii, care

acuma era urmaşa Mariei-Voichiţa din mlada frumosului Radu şi mândră soţie a lui Ştefan-cel-Mare, şi a Despinei lui Băsărabă-Vodă Neagoe, se desfăcea deplin, căutând să facă pe toţi a înţelege că *aceasta* este ea, şi nu altfel, o atot stăpânitoare maiestate de naştere, întărită de voinţa ca totdeauna, şi supt cel mai frumos zimbet, care la dânsa era al ochilor de nesfârşiri marine şi de înşelătoare seninătăţi ale cerului, ea să se impuie.

Nu, cum se putea crede, jucăria cu formele cele mai ispititoare, pasiunea pentru decorurile care subjugă, urmărirea teatralelor efecte, ci reflexul imediat, spontaneu şi neapărat al unui suflet născut pentru Monarhie, chiar dacă sexul ei şi împrejurările vieţii şi ale ţării celei noi îi refuzau sceptrul purtat de ea însăşi pe numele şi pe răspunderea ei.

Astfel de suflete, în tot ce fac şi în tot ce spun, *nu se pot ascunde*. Şi, când fac ceva, *nu se pot supune cerinţilor speciale ale lucrului pe care au ajuns a-l face*, dar pe care-l pot schimba, îl pot sfărma şi răspinge, îl pot bagateliza şi despreţui pentru ca, trecând aiurea, cât de departe, în altă ocupaţie, să fie *întocmai aceleaşi*.

Când se vedea trecând domniţa cu pletele din basme ca şi lumina ireală a ochilor adânci, nu s'ar fi putut crede că, fără frământarea noastră cu viaţa, care din durere dă şi mărgăritarele chemărilor literare, fără experienţa care ne face ea singură oameni, ci numai dintr'un minunat instinct şi dintr'o neînfrânată misiune iniţială, această icoană însăşi a frumuseţii poetice va fi creatoare de frumos altfel decât prin fiecare privire, fiecare gest şi fiecare cuvânt pe care, în mai multe

limbi, care erau toate numai instrumente supuse în loc de alte posibilităţi de spontanee întruchipare, îl rostea cu aceiaşi siguranţă şi cu acelaşi inegalabil pitoresc natural.

Ştiau doar câţiva, dar nu mulţi, şi mai ales nu aceia cu cari-i plăcea să râdă nebunatec în marea bucurie de a se simţi tânără şi binecuvântată de toate darurile răspândite asupra ei, că o chinueşte în ceasurile de izolare, când se simţea într'adevăr ea însăşi, nevoia de *a face ceva dela sine.* Şi iată că de-odată apărură, pentru a merita falsele complimente ale figurilor artificiale dela Curte, imagini de irealitate florală, cătând a birui în bogăţia şi avântul lor ceia ce dădea natura însăşi în grădinile pe care, de la Sinaia şi Cotroceni la Balcic, cu «Coasta de argint» a visurilor veşnice, ea le-a înfăptuit şi le-a iubit aşa de mult, cerându-le, de un triumfător roşu de victorie şi încoronare, şi lângă patul din urmă al regalităţii sale. Inalţi crini fantastici, în adâncul cărora zăceau capriciile neîngăduite de forme şi aspiraţiile interzise de protocol. Era în ele ceva din filtrul suprauman din care se îmbăta sufletul care se socotea că este robit de toate ispitele vieţii ce i se închinau de fapt cu o îngenunchiere.

De aici, la scrisul de care nu s'au putut opri degetele albe care ştiau să ţie frâul cailor sălbateci, făcându-i să i se plece cu iubire, şi la conducerea voinţilor omeneşti, care nu odată şi-au recunoscut-o stăpână, nu era decât un pas.

L-a făcut ca un lucru firesc, fără stângăcie şi fără pretenţie, fiind dela început ceia ce până la capăt

trebuia să fie: *o mărturisitoare a nebiruitei sale siguranţe de sine şi îndreptăţite mândrii.*

Nu putea fi vorba de o pregătire prin cultura literară sistematică, de care aşa de larg s'a împărtăşit înaintaşa regală, cu care nicio silinţă din partea sa nu putea aduce o înţelegere, fie şi printr'o dreaptă echitate şi printr'o compătimire de sigur datorită. Cetirea celei plecate de acasă la primul contact real cu cultura Apusului ca să ajungă, într'un mediu de îngânări păsăreşti, pe franţuzeşte, dacă nu în a ei englezească, era neîndestulătoare, fiind şi nedirijată, întru cât, de altfel, tânăra princesă era dispusă, şi pe acest teren, a primi o direcţie. Avea, între valorile secundare ale literaturii mai noi din Anglia, preferinţile ei, şi, ferindu-se de despotismul spiritelor mari, al său, aşa de puternic, se odihnea în lectura, adesea întreruptă de nesfârşitele vizite, în mare parte plăcute prin ce aducea ea însăşi orişicui, în frunzărirea acelor romane de nimic ale vechii patrii, în care singura coloare e pe copertă. Iar ea, deprinsă în toate a merge cu un pas sigur către scop, — şi, tânără încă, îmi cita într'o dedicaţie formula ca voinţa să nu-şi înceteze încordarea « până nu se atinge scopul », — nu admitea câtuşi de puţin acea trudă a revenirilor şi refacerilor, a îngrijirilor de meşter, a supunerii inspiraţiei faţă de cerinţa abstractă şi de impuneri metodice în care atâţia maeştri ai scrisului închid literatura. A prinde momentul sufletesc în forma personal corespunzătoare, a o păstra vibrantă de viaţă şi ameţitoare de mireasmă, i se părea altă plăcere şi altă valoare de realizări expresive decât a cioplitorului de graiu care

admiră, dar nu fără nouă îndoieli, ceia ce truda sa critică a putut face din lupta cu materialul presupus totdeauna rebel şi aşteptând pe ceara sa, totuşi capabilă de a se înmuia, pecetea de foc a voinţii critice. Nu eu voiu fi acela care să nu dau dreptate scriitoarei ce se revela astfel.

Cu mâni uşoare de zină creatoare de lumi, care atârnă numai de freamătul lor misterios, ea *se apucă să depene legenda.*

O luă de unde o ştiu că este oamenii obişnuiţi, cari o închid numai acolo. Din istoria adevărată ştia prea puţin şi nu s'a găsit, în vremea când sufletul e plastic, cine să i-o vrăjească altfel. Păstra de la dânsa numai cultul măreţiilor Monarhiei în sine şi adâncul respect, cultul însuşi al chemării regale. Ori de era vorba de Impăraţii poveştilor din care se hrănesc şi cu care se mângâie neamurile, ori de se deştepta amintirea puterii armate a Angliei, aceia a arhaicului ceremonial bizantino-mongol al Rusiei Ţarilor, unde se simţea os din osul dominatorilor de naţiuni cu mistică misiune, ea înţelegea aşa, pe această linie, ceia ce pentru astfel de spirite n'are, cu sine, cronologie, localizare şi tablă de materii. Dar, peste tot ce a fost şi se poate i se deschidea *spaţiul nesfârşit al imaginaţiei.*

In el a călătorit cu gândul şi cu trupul. Un cal năzdrăvan, ca aceia cu cari lua în piept zările noastre, şi astfel a ajuns a ne preţui şi iubi, era şi la îndemâna gândului ei îndrăzneţ. Şi, la capăt, avea o singură părere de rău, reală şi adâncă: *aceia că n'a putut merge încă mai departe.*

De la regii şi reginele unor fabule proprii, neîmprumutate de nicăiri, înfăţişate în parfumuri de flori rare şi scânteieri de spade ucigaşe, ea a trecut la farmecul însuşi al ţării în care fusese strămutată şi căreia în atâtea domenii i s'a dăruit întreagă, cerând-o şi întreagă pentru dânsa. In viaţa obişnuită de până la 1916 România era onesta rigiditate a regelui Carol, romanticele distracţii ale Carmen-Sylvei, ridiculul miniştrilor sfătuitori şi hazul tinerilor curteni mergând, cu uniforma pe dânşii, în patru picioare pe scumpele covoare pentru a-i face plăcere şi, mai departe, un cerc de lachei servili şi o vagă mulţime fără nume din care se pot culege doar, pentru tinereţa şi eleganţa lor, câteva prietene. Acuma, când mândria ei de învinsă în fireasca îndeplinire a datoriei sale se lovea cu mintea de graniţa baionetelor învingătoare, lumea interzisă înviè la ea cu o putere extraordinară în durerea pribegiei şi izolării prin laşitate, nerecunoştinţă şi mizerie. Şi, în *Ţara Mea*, pecetluită cu o nespusă apăsare de iubitoare voinţă, făcătoarea de vieţi pe firul închipuirii creă cea mai frumoasă legendă ce s'a făcut din notele fundamentale, adânc vibrante, ale ţării noastre şi poporului nostru.

O mistică sacră se desfăcea pentru dânsa din dureroasele amintiri şi din speranţele îndărătnice. Esenţa ei o adusese de acasă. Crescută într'un protestantism oficial fără care nu poate fi cineva membru al dinastiei engleze, dar având înainte ortodoxia slavă a unei mame care nu-şi închinase legea înaintea situaţiei celei nouă, ea avea de la început o profundă religie proprie, în care-şi

căuta îndemnurile cele mai puternice şi mângâierile cele mai mari. Pe lângă şi peste dânsa durerea anilor de încercare, pasiunea eroică a luptei duse până la capăt au adâncit *simbolul în care singur toate ale vieţii pot să aibă o împăcare şi să afle un înţeles.*

Cu gândul spre dânsul, aceia care, zi de zi, în neapăratele ei însemnări, era obişnuită a i se mărturisi, cu ce făcea însăşi şi cu ce judeca din fapta altora, totdeauna cu criteriu moral pentru a condamna şi cu orizont uman ca să poată să şi ierte, a închis ea aceşti ochi capabili să prindă în orice clipă, elaborând-o în mistică pricepere, o lume întreagă. Şi generaţiile ce vor veni, acelea care, înţelegând deplin, vor fi capabile să admire mai mult, nu vor putea s'o vadă altfel decât după scrisul ei singur, — căci viziunea magnifică nu vor fi avut-o ca noi în veşmântul de purpură şi aur al legendei, iar, în ochii cari nu se pot uita, cu una din acele sclipiri care, strângând lumina toată, luminează cu dânsa zările imense ce se pierd în infinitul supremului mister.

CXXVIII

STĂNESCU

Un om ca oricare altul,— dar ce admirabilă pricepere în afaceri, ce formidabilă putere de a crea! —, a lăsat, deşi rămâne pe urma sa o văduvă, deşi are surori şi nepoţi, — şi, încă o minune: niciunul dintre ei, primindu-şi modesta parte, n'a avut nimic de întâmpinat contra voinţii celui iubit şi respectat de dânşii, — a lăsat, zic, *aproape un miliard* pentru scopurile culturii prin care, cum spune însuşi, se poate ridica aşa de sus poporul.

Stănescu, întemeietorul şi proprietarul atâtor oteluri bucureştene, nu era nici purtătorul unui nume mare, nici nu fusese acoperit în viaţă cu astfel de ranguri şi situaţii de să-şi simtă datoria de a răsplăti pentru binefacerile primite.

A pornit dintre săracii acestui pământ şi a făcut ca dânşii: a adâncit cât a putut mai mult brazda care-i fusese dată în samă. Şi din aceste adâncuri pe care le-a despicat, iată că a ieşit o comoară. O mare comoară pentru poporul românesc.

Să ne gândim la atâţia, mari între cei mari ai ţării, miniştri şi alţi demnitari înalţi, cari dispar şi, după ce au fost lăudaţi cu prisosinţă înaintea sicriului lor şi petrecuţi la morminte de oştile româneşti, nu se vorbeşte nimic despre lăsământul lor, — pentrucă în el nu e un singur ban pentru vajnicele nevoi ale acestui popor.

Cu mâna lui aspră, feciorul de ţăran Stănescu *pălmuieşte.*

16 August 1938

CXXIX

GENERALUL MĂRDĂRESCU

Din străinătate vine vestea încetării din viaţă a generalului Mărdărescu.

Ni vin în minte acele glorioase momente în care numele acestui ofiţer a fost legat de evenimente de căpetenie din istoria grelelor, sfintelor noastre lupte, la care el a avut fericirea de a participa.

Istoria însăşi a războiului va trebui să-l pomenească adesea. Dar, pe urmă, când a fost vorba de a ni apăra dreapta cucerire întregitoare, el a avut onoarea de a comanda trupele româneşti stăpâne pe trufaşa Budapestă, care era silită să recunoască în aceasta un act de salvare socială şi culturală.

Cu simpatica sa înfăţişare, acela care era să fie apoi ministru de Războiu, a adus în fierberea cumplită a patimilor o cinste absolută, o cumpănire deplină a cuvântului şi a acţiunii, o cultură distinsă şi o atitudine de om de lume care, cu toate cârtelile cutărui observator american, au impus şi celor cari aveau sentimente mai puţin prietenoase faţă de noi.

Pe urmă, el a avut, potrivit cu acelaşi nobil caracter, cea mai înaltă discreţie, ferindu-se de tot ce, în politica zilnică, ar fi putut să strice imaginea sa aşa cum o va păstra întreagă şi curată istoria.

13 Septembre 1938

CXXX

LA PLECAREA MAREŞALULUI AVERESCU

Unul din marii domni de oaste pe cari i-a dat poporul românesc s'a dus în lumea unde plutesc umbrele glorioşilor săi înaintaşi.

Alexandru Averescu nu era numai un mare strateg, chibzuind încet, rece şi sigur planuri în a căror executare nu-l putea tulbura nimic din ce agită sufletul oamenilor slabi. Nu mai trebuie amintită, înalta lui minte creatoare, căreia îi datorim singura iniţiativă din marele războiu şi acea încredere în oastea noastră, aşa de greu lovită, prin care ne-am putut reface pentru a recâştiga măcar onoarea. Dar era ceva mai presus de aceste aşa de rare însuşiri pe care în acele zile de supremă încercare nu le-a împărţit cu nimeni.

Era fibra eroică din el şi misterul din care venea şi care înconjura orice acţiune a lui.

El nu era un pregătitor de istorie, ci însăşi garanţia ei. Nimeni nu mai avea nevoie să se întrebe: cu ce; misterul acela care-i strălucea în ochi şi care dădea o greutate neobişnuită fiecărui cuvânt al lui, cuprindea în el toate

posibilităţile. Şi prin el a făcut acele minuni în sufletul ostaşilor care singure, peste orice pregătire tehnică, asigură izbânda.

Să mai vorbim de cursa ce i s'a întins pentru a-l prinde într'o politică pe care el n'a voit-o de partid, dar la dânsa a trebuit să ajungă? Acolo taina lui n'a mai putut avea puterea ei magică, pentru că...

Pentru că acolo nu era sufletul de soldat.

4 Octombre 1938

CXXXI

O UMBRĂ A TRECUT (IULIA HASDEU)

S'a amintit dăunăzi aceia care a fost fiica, înzestrată cu cele mai înalte daruri, dar asupra soartei căreia plutea ameninţarea soartei neîndurătoare, a lui B. P. Hasdeu.

Smulsă de acasă, ea a mers, în grija unei mame care nu şi-a dat samă de cât poate răbda un trup şubred, cu toate înfăţişările sănătăţii, — căci slăbiciunea fizică a părintelui ei zăcea într'însa —, şi, lăsată să se arunce cu o necruţătoare pasiune asupra tuturor izvoarelor ştiinţii, ea a căzut fulgerată de cea mai nobilă, dar şi cea mai imprudentă ambiţie.

A lăsat, la cei vre-o douăzeci de ani ai ei, se pare că încă neîmpliniţi, un întreg săltar tăinuit de gânduri şi de simţiri. Gândurile, înalte şi pline de o genială originalitate, simţirile, ca ale unei fete frumoase şi bine ce era. Iar, pe lângă aceasta, scrisori.

Din aceste scrisori, lăsate abia să se întrevadă într'un ziar basarabean puţin cetit, moştenitorul lui Hasdeu, d. Iuliu Dragomirescu, a tipărit atâta cât să-l rugăm a nu mai ţinea la o parte de public restul. E acolo un

preţios material, nu numai pentru dânsa, dar pentru vremea ei, într'o formă care, în ce priveşte judecata oamenilor, e uimitor de matură.

Literatura ei, poezie şi proză, — tot în limba franceză, odrasla marelui învăţat român fiind lăsată în voia mediului care a înstrăinat-o —, e fără îndoială de o adevărată valoare. Inţeleg de o valoare literară, dar înainte de toate de una educatoare.

In vremea noastră, străbătută, — peste aburii înăbuşitori ai unui materialism degradant, zbuciumat de isteria petrecerilor fără măsură —, de curente de regenerare, vrednice de toată simpatia, dar încă într'o fază de imitaţie naivă a lucrurilor de aiurea, ceea ce trebue fetelor ce cresc şi dela care atârnă ce va fi neamul mâne, e *o icoană.*

Una mai curată decât a Iuliei Hasdeu nu se poate.

Ce e mai de preţ în aceste încercări franceze trebue deci tradus şi înfăţişat acelora care dacă i-ar sămăna, în suflet, ei!

21 Octombre 1938

CXXXII

UN UITAT: NERVA HODOŞ

După mulţi, mulţi ani se face, bisericeşte, numai bisericeşte, pomenirea aceluia care a fost Nerva Hodoş.

Şi totuşi, fără dânsul n'am avea necontenit la îndemână acel admirabil mijloc de informaţie care e *Bibliografia românească veche*, ştiinţifica şi tot odată artistica prezintare a acestei cărţi de odinioară care e una din mândriile noastre. Ioan Bianu, care o iscăleşte în primul rând, s'a sprijinit exclusiv pe munca subordonatului şi colaboratorului său.

La multe alte lucruri asupră-i a căzut sarcina, cu ştiinţa sau fără ştiinţa publicului care se folosea de bunăvoinţa lui. Grele sarcini de familie l-au legat, împiedecându-l de la lucrări personale, de tipărirea corespondenţei diplomatice franceze, în care şi-a închis o parte din viaţă, din acea chinuită viaţă care l-a dus atât de curând la prăpastie.

Dar cu dispariţia lui s'a pierdut *omul*. Omul care era acuma peste treizeci de ani unul din fruntaşii tineretului. Acela care, cu sângele moştenit de la tată, de la

bunicul după mamă, popa Balint de la 1848, era un hotărît caracter şi care, cu îngrijita sa creştere, împreună cu familia Davilla, era un perfect cavaler.

In ultimele licăriri ale unei frumoase minţi el saluta idealul de unitate românească pentru a cărui înfăptuire porneau ostaşii.

...A fost dintre acei credincioşi cari *n'au* văzut Invierea.

1 Novembre 1938

CXXXIII

UN CREATOR DE ŢARĂ: ATATÜRC

Puterea în veşnică izbire cu orice greutăţi, energia neistovită care nu credea că ar putea-o opri în loc orice împotrivire omenească, firea uriaşă căreia-i plăcea trânta cu orice protivnic şi rival, a plătit legii neîndurate a vieţii omeneşti birul de care nimeni nu scapă. Impăratul neîncoronat al Turcimii şi-a dat sfârşitul, într'o ultimă sforţare de a înlătura moartea care de mult îşi aplecase faţa spre dânsul.

Ostaş de chemare şi de meserie, rămas aşa în ciuda amestecului în politică şi cetirilor înghiţite cu aceeaşi lăcomie ca în orice voia a-şi însuşi, el n'a văzut decât ţinta, peste orice ar fi trebuit să calce, şi o singură cale, dreaptă şi, dacă trebue, crudă, spre dânsa. Mila era străină de dânsul, ori dacă era vorba de oameni ori dacă înseşi puterile divine trebuiau tăgăduite şi izgonite din suflete. A anulat o religie care domina de aproape o mie de ani pe ai săi, a făcut praf orice autoritate istorică şi, reprezintant fanatic al neamului său, atâta vreme sprijin al unor idealuri străine: arabe, persane, romano-

bizantine, nu s'a gândit la trecut decât pentru a ridica, adânc convins, câtă ştiinţă putuse avea, până la îndepărtaţii Hitiţi.

Europei i-a luat formele de civilizaţie pentru un popor care cu greu îşi va însuşi spiritul ei, cu totul deosebit, dar nu s'a prezintat ca ucenicul bucuros că învaţă bine lecţia, ci ca mai bătrân creator al principiilor acestei civilizaţii, pe care cu o grandioasă naivitate şi-o anexa în numele străbunilor, reali sau închipuiţi.

Astăzi, în afară de însăşi energia unei rase tari, o mare problemă se pune: *creatura va putea ea supravieţui creatorului?*

21 Novembre 1938

CXXXIV

JAMMES, VIRGILIUL FRANCEZ

S'a stins în colţul său de provincie un mare poet francez care a avut curajul să rămâie provincial, şi de aceea a fost un mare poet.

Acest Bearnez de supt muntele care se ridică în spatele cetăţii de naştere a lui Henric al IV-lea, şi el, până la sfârşitul zilelor sale, un simplu şi vesel Bearnez, s'a simţit acasă la dânsul numai în aceste văi, al căror verde adânc nu samănă cu acela al niciunei alte « podgorii ». Ce putea să însemne pentru dânsul, chiar dacă acolo se crează notorietăţile şi se glorifică celebritatea, Parisul măreţ şi haotic, plin de zgomot şi de zarvă, în care pentru ca să întunece albastrul cerului se luptă ceaţa cu fumul şi, mânată din urmă de grijile-i grele, fiinţa omenească are aşa de puţină vreme să zâmbească!

Adevărat nou Moise după tălmăcirea lui Michel Angelo, răsfirându-şi barba de fluviu supt beretul basc, acest « om dela ţară » a înţeles pe vechiul Latin care a cântat viile şi câmpul şi a dat învăţături întemeiate acelora cari ca şi dânsul vor avea moşioara şi un suflet capabil s'o înţeleagă şi s'o iubească.

Intr'o limbă de o perfectă limpeziciune, fără sforţare şi fără pretenţie, lăsând să curgă domol un vers cu sunetul ca al unui susur de pârâu, el cântă, ca în Ecloge, une ori, alte ori ca în Georgice de ogor, lucruri care sânt ale tuturora şi de aceea întrec cu mult ceea ce, prin cugetare rafinată şi mândră simţire, a ajuns să fie numai a câtorva. Şi dintr'un trecut care n'avea nimic solemn au ieşit figuri care par coborîte dintr'un diafan peisagiu al lui Puvis de Chavannes.

Nu e de mirare că acela care a avut tăria să îngădue uneia din fiicele sale drumul mănăstirii unde să i se închidă tinereţa a crezut într'un cer locuit de puterile sfinte şi li s'a închinat cum făceau ai lui din moşi-strămoşi, aşa încât, pentru dânsul, sufletul împăcat, astfel se înfăţişa sfârşitul care ne aşteaptă:

Şi, când voiu merge, Doamne, spre Tine-atâta cer:
Să fie serbătoare pe câmp ca şi pe cer.
Aceasta, şi acolo, e singur dorul mieu.
Doresc atât: ca drumul să fie cum îl vreu:
Spre raiul unde stele se văd şi ziua mare.

18 Noemvrie 1938

CXXXV

UN VREDNIC MARAMURĂŞEAN: ALEXANDRU ŢIPLE

Acum, când Românii din Rutenia sub-carpatică se cer alipiţi la România mai curând decât să rămâie legaţi, într'o formă sau alta, de protivnicii lor seculari, pe când Budapesta oficială îşi strigă tare pofta de a se lega, peste dânşii, cu Polonia într'o continuitate de hotare căreia, fireşte, i-am refuzat concursul, pleacă dintre noi, încă tânăr, unul dintre puţinii Maramurăşeni de-ai noştri cari, pe vremea ungurească, au arătat un interes deosebit pentru mica lor ţară, pentru trecutul şi poporul ei.

Dela Artemie Anderco, ale cărui admirabile note de student din anii 1870 le-am tipărit fără să se fi manifestat vre-un interes pentru ele, nimeni n'a lucrat mai mult ca scriitori preocupaţi de aceste locuri şi de aceşti oameni decât Alexandru Ţiple şi Ioan Bârlea, dintre cari cel dintâi ne părăseşte.

Pe când părintele Bârlea a strâns pretutindeni prin biserici notele de viaţă românească pe care ne putem sprijini şi astăzi şi le-a tipărit într'un volum deosebit

din « Studiile şi documentele » mele, celalt cleric, Ţiple, a început cu cercetări istorice tipărite ca teză în ungureşte şi a urmat cu o adunare bogată de cântece căreia cu atâţia ani în urmă i-am închinat o cercetare plină de recunoaştere.

Pentru unul şi pentru celalt, guvernele româneşti, darnice şi faţă de trădători dovediţi, n'au arătat până astăzi niciun semn de înţelegere şi de mulţămire.

18 Noemvrie 1938.

CXXXVI

FĂGĂDARU...

Comunicatul spune că avocatul Făgădaru, împreună cu doi complici, încercând să fugă de supt pază, a fost împuşcat. Numele complicilor nu se dau, dar ce se spune despre dânsul se poate aplica şi celorlalţi.

Făgădaru era un avocat, un intelectual român, ridicat din stratele adânci, permanent sănătoase, ale Românilor din Ardeal. Numele lui, dela *făgădău*, care înseamnă, acolo, cârciumă, arată coborîrea dintr'o familie de mici negustori săteşti, prin care s'a ridicat o oarecare burghezie românească, aşa de necesară naţiei, pretutindeni.

Aşa sunt lucrurile acolo, în acel veşnic ameninţat Ardeal, unde mai suntem şi cu atâtea alte neamuri, încât nu e putere omenească, fie ea cât de mică, de care să nu avem nevoie. E un lucru scump orice suflet de Român. Şi, oricâte parveniri le-am vedea zilnic, alături de merite care rămân nerăsplătite, în de obşte, în această ţară de adevărată democraţie muncind tot se poate ajunge la ceva.

Făgădaru a crezut însă că el, de care nu s'a auzit până acum, era menit să nu se încurce în umila muncă de jos. A voit, aşa dintr'o dată, să guverneze. Şi, cum nu se putea pe calea obişnuită, a recurs la revoluţie. La forma ei cea mai sălbatecă: distrugerea în massă. In adevăr, ce mare ideal: aruncarea în aier a Clujului prin nimicirea cu bombe a Uzinei de gaz!

Cu câtă greutate se ţin astfel de aşezăminte, şi tot din munca miilor de mii de «făgădari»! Şi cei cari puteau să piară erau tot oameni ca dânsul, mulţi din ei Români adevăraţi. Şi la graniţă, pentru «a potoli anarhia», soldatul ungur.

Şi mă întreb: cum s'a putut schimba mintea oamenilor până într'atâta, încât asemenea fapt să fie cu putinţă la un Român, un bun Român, un Român cu şcoală românească?

9 Decemvrie 1938

CXXXVII

TREI PRIETENI AI NOŞTRI (HERTVIK JARNIK, PAUL COLLINET, GLIXELI)

Aproape în acelaşi timp trei dintre cei mai buni prieteni ai unei naţii, în general puţin cunoscute şi adese ori grosolan batjocurite, ne părăsesc fără ca în aceleaşi locuri să fi răsărit, din lumea mai nouă, oameni capabili să-i urmeze pe această linie.

Mai sânt la noi de aceia care-şi mai amintesc, din cele câteva apariţii la noi, pentru conferinţe sau festivităţi, de bătrânul Urban Jarnik. Masiv şi hirsut, cu nişte ochi de o nesfârşită blândeţă în aceą busnată faţă rotundă, filologul ceh, care, dintr'o călătorie în Ardeal, unde întâlnise pe Andrei Bârseanu, legându-se între ei o colaborare pentru strângerea şi publicarea poeziei populare, prinsese o trainică iubire de noi, n'a încetat până la sfârşitul vieţii sale să ni-o dovedească prin tot învăţământul său. Ca o tradiţie scumpă, el a lăsat această grijă de tot ce e românesc fiului său Hertvik.

Profesor la Brno, acesta, care a introdus limba noastră totdeauna în cursurile sale de filologie romanică şi,

pentru a strânge legăturile între cele două neamuri, a întemeiat şi o societate de filoromâni, care-i va supravieţui. Nu l-am mai văzut dela război încoace ca să-i arătăm că n'am fost nesimţitori la atâta gând bun ce-l simţeam necontenit îndreptat spre noi. Extrema lui sfială, care-l făcea aşa de simpatic pe fiul care n'avea energia ofensivă a tatălui, l-a împiedecat singură de a face acest drum.

Venit în România cu prilejul unui congres de bizantinologie, juristul Paul Collinet, cercetător de o potrivă al dreptului roman şi al sintezei juridice bizantine, istoricul şcolii de drept dela Beryt, s'a simţit de atunci legat de noi. Studenţii noştri găseau la el sfat şi sprijin, şi nu era un profesor oaspete român la Paris pe care să nu-l găsească şi să nu-l aducă în casa lui primitoare, împodobită cu atâtea amintiri de artă. In ultimul timp grele suferinţi fizice îndoiseră statura dreaptă a acestui voinic Gal cu barba roşie de druid, fără ca, întâlnindu-l la congresele de care nu se putea despărţi, să se fi putut bănui un aşa de apropiat şi subit sfârşit.

Mai mult s'a stins în Polonia, unde, după un lung exil, neexplicabil, pe care l-a suportat cu greu, i s'a îngăduit să se întoarcă, profesorul Glixeli. De pe când nu era încă decanul Universităţii din Vilno, el se arătase bun prieten al nostru, venind şi la Vălenii-de-Munte, pe o vară întreagă, pentru a ţinea în limba franceză acele clare lecţii de literatură polonă care au şi fost publicate în limba noastră. De aceea, când a fost să

aleagă un adăpost, a venit drept la noi. Cu o foarte modestă însărcinare la Universitatea din Bucureşti, el s'a consacrat aşa de mult studiilor româneşti, încât a pregătit un studiu adâncit asupra « Invăţăturilor lui Neagoe Basarab », promiţând şi o ediţie a lor, mai lungă trudă, care de sigur nu va rămânea pierdută.

29 Decemvrie 1938

CXXXVIII

CORRADINI

Povestea lui Corradini, prieten al generaţiei moldoveneşti de la 1840, apoi dispărut, care a tipărit *Les chants du Danube*, într'o frumoasă ediţie, a rămas şi până azi neisprăvită. Poeziile lui le cetiam, copil, în casa părintească, dovadă că s'au răspândit mult. Acum aflu la anticvari încă un exemplar, incomplet.

Versurile sunt frumoase. Ar face onoare oricăruia din poeţii romantici francezi ai timpului. Tânărul autor e de sigur Francez, dacă nu de naştere, căci Moldova-i e patria *(A la Moldavie)*, dar de educaţie. Insă bucăţi ca acelea pe care le închină Romei:

> Regarde ton forum, deserts silencieux:
> Il semble regretter le culte de ses dieux.
> Car il veut saluer des légions guerrières:
> Il veut voir des exploits et non pas des prières...,

urmat de răspunsul Romei, arată legături sufleteşti puternice cu Italia străbunilor, cu această eternă şi sacră Romă însăşi. Aceasta, deşi Roma nouă, a preoţilor, dovedeşte

elocvent că şi forma creştină, mângâietoare a suferinţelor omeneşti, îşi are rostul.

Corradini e un poet al iubirii. Iubirea pe care o cântă nu e de sub alte ceruri. Când îşi chiamă «iubita Zulnie», nume oriental, care nu e rar în societatea boierească de atunci a Moldovei singure, aceasta arată unde i s'au trezit cele mai dulci simţiri.

Obişnuita filosofie de tristeţă lamartiniană îl domină însă, şi ea repetă cu monotonie condamnarea unei vieţi reale care nu poate mulţumi un melancolic suflet de René.

El n'are de ce se prinde. Când intitulează o bucată *La patrie*, e vorba de războaie şi de revoluţii de aiurea, de undeva din Apus, şi el apare ca un «exilat». E vorba probabil de un 1848 francez. Aiurea (p. 71 şi urm.), el apare ca o «tânără victimă», lipsit de mamă *(Si j'avais une mère)*, «departe de un frate iubit, departe de pragul patern», ducând o amintire de «mormânt». Doar dacă soarta i-a făcut favoarea de «a-l arunca pe ţărmuri mai frumoase», dar nu află aici decât o singură prietenă, acea Zulnie pe care i-o răpeşte moartea. O Stella însă, în mijlocul petrecerilor, pe care le descrie, l-a cucerit şi-l ţine. Ea-i aminteşte însă, nu de Moldova, ci de aceeaşi Italie, în care, la Veneţia, «cu părul de aur, mândra», la Genova, la «cocheta» Neapole, la Florenţa, la Pisa cea învăţată, la Roma, căreia-i cântă arcurile, au fost împreună.

Moldova-şi are partea în opera de glorificare. Intors la dânsa, — deci după 1848,— îi cântă munţi, dealuri, râuri, şesuri, păduri, turme, «albele cetăţi cu cupole stră-

lucitoare », « tristele mănăstiri cu cruci scânteietoare », « dulcea suflare ». Nu lipseşte amintirea « marilor Voevozi» biruitori peste Turci şi Tătari, cu Moldovenii lor, « în vinele cărora curgea sângele vechilor Daci », şi tot trecutul ei de încercări şi suferinţe de pe urma năvălitorilor, după dispariţia lui Ştefan-cel-Mare, îi trece poetului înainte. Nimeni, nicio putere suzerană « n'a ocrotit sora creştină ». Dar iată că vine noua vreme, cântată de noii poeţi. Cum prin războiul din Orient, al Crimeii, « un mare popor », — Franţa napoleoniană, — anunţă un viitor, « puii de vulturi luminoşi îşi vor lua zborul ».

Dar îndată e bucata prin care Corradini-şi ia rămas bun dela aceia cari-i sunt « compatrioţi », căci el pleacă în Franţa, părăsind tot ce era trecutul, rudele, — căci « parents » nu pot fi, după cele ce însuşi a spus înainte, tatăl şi mama, — sora « prea-iubită », mormântul mamei, — care în *Un nom*, arată că se chema Ecaterina, — « braţul mângâietor ». Iubirea pentru cealaltă ţară îl chiamă acolo de unde-i vine gloria napoleoniană, trezită de aducerea rămăşiţelor Impăratului. Iubita e însă aici alta, un — sau *o* — « M. J. C. D. B. », — punctul după A e o greşală, de sigur —, formulă în care « D. B. » ar putea fi un « de B(alche?).

Enigma rămâne însă. Fiul de Moldoveancă şi de Italian unde-şi va fi isprăvit zilele? Probabil de boală în acel Paris, unde-însuşi prietenul Vasile Alecsandri, care-i închină o duioasă amintire, nu l-a putut regăsi niciodată.

12 Ianuarie 1939

CXII.

PIU AL XI-lea

Un dominator Pontifice, gata să înfrunte, ca un Grigore al VII-lea, toate furtunile, reluând o luptă ca a lui Leon al XIII-lea, dar, în acelaş timp, un setos de cunoştinţi necontenit noi, pe care le căuta oriunde, şi în bietele mele reviste din Bucureşti, de la cari cerea numerele lipsă, un bibliofil fără păreche, în care trăia bibliotecarul de la Milano şi, peste aceste însuşiri de Impărat apărător al Bisericii sale romane şi pacificator al lumii învrăjbite, de cărturar neobosit, un suflet de blândă poezie idilică, hrănit din toate mizeriile şi înălţat prin toate idealurile omenirii căreia îi întindea îndemnul său şi mângâierea sa de bun părinte în ceasurile cele mai grele.

Acesta este bătrânul cleric ale cărui rămăşiţe pământeşti s'au coborît în cripta unde-l aşteptau înaintaşii.

Credinţa în nemurire e suprema aspiraţie a sufletului, în care ni-i ruşine să recunoaştem acelaşi joc de organe ca al celor mai umile dobitoace. La unii e o iluzie aproape disparentă, la alţii o viziune de neîntreruptă continuare

a unei personalităţi pe care, vai, o ştim cum s'a format. Dar şi pentru cel mai hotărît negator nu se poate să nu apară cândva în ceasul suferinţelor cele mai grele ale omenirii fantasma nemuritoare a aceluia care a vrut atâta bine şi atâta fericire tuturor.

19 Februarie 1939

CXL

BARONUL GUILLAUME

I-a fost dat vechiului şi atât de bunului prieten al ţării noastre, baronul Guillaume, de atâţia ani ministru al Belgiei la Bucureşti, să-şi isprăvească, aşa de răpede, zilele aici, între aceia pe cari, prin sângele mamei sale, îi putea privi ca pe ai săi. O moarte aproape fulgerătoare l-a smuls de lângă soţie şi copii, răpind atâtor prieteni tot ce era într'însul ca nesfârşită bunătate şi capacitate de a înţelege şi de a chibzui orice.

Când l-au luat de pe catafalcul de la biserica Sfântului Iosif, unde s'au spus înaintea sicriului duioase rugăciuni franceze, ni s'a părut că unul dintre noi pleacă, fără putinţă de întoarcere, în străinătate...

Pentru că nu numai se cobora dintr'o Româncă, pe care tatăl său o cunoscuse ca domnişoară de onoare la Curtea lui Carol I-iu, alcătuită după a Imperiului napoleonian, cu atragerea mlădiţelor din cele mai nobile familii. Dar această Grădişteancă venea dintr'un neam de fruntaşi boieri de la Grădişte, dintre cari unul, Badea, a fost pârcălab de Făgăraş sub Mihai Viteazul, ca ajutător

şi el la liberarea Ardealului. Cum să nu se fi simţit strănepotul acasă la el în România întregită!

Aşa de strâns legat a fost Guillaume tatăl de mediul românesc care-l cucerise cu totul, încât în anii de petrecere în mijlocul acelei fine aristocraţii, acuma distrusă, s'a pus, cu un deosebit zel, să alcătuiască o bibliografie a istoriei Românilor, care şi astăzi se află inedită la Academia Română.

Şi, odată cu neuitatul nostru prieten, pleacă oarecum de aici şi strămoşii români, ale căror frumoase portrete împodobeau palatul, astăzi trist de pustietate, al Legaţiei belgiene...

21 Februarie 1939

CXLI

INAINTEA UNUI MORMÂNT (GHEORGHE ŢIŢEICA)

In marginea cimitirului plin de amintiri, lângă râpa care-şi aşteaptă alte rămăşiţe omeneşti, a fost coborît acum două săptămâni un om care nu va putea fi înlocuit.

Despre ce a fost profesorul Gheorghe Ţiţeica pot vorbi specialiştii în studiile matematice, şi cea-mai strălucită dovadă a valorii sale a fost, acum câţiva ani, invitarea la Sorbona pentru a da acolo lecţii într'o ramură de ştiinţă pentru care nu se afla nicăiri unul mai competent. De sentimentele ce se aveau pentru dânsul în străinătate mărturiseau legăturile, de strânsă prietenie ce păstrau cu dânsul, vechiul elev român al Şcolii Normale din Paris, cu uşile închise străinilor, foştii lui colegi. Iar năvala de flori revărsate asupra sicriului său arăta cât de iubit era el în cercurile unde i se cheltuise atâţia ani învăţământul.

Dar *casa lui de om public era Academia Română.*

Acolo, secretariatul fusese multă vreme al strictei gospodării create de hursuzenia lui Dimitrie Sturdza, om

grozav la socotelile mărunte în toate domeniile. « Degetul magic » cuprindea în el o întreagă corectitudine şi o disciplină cu fiori. Pârvan, plin de mari planuri romantice, s'a aşezat în acel rost cu gânduri de transformări revoluţionare, întipărite de personalitatea lui năvălitoare. A trebuit Ţiţeica pentru ca secretariatul academic pe cinci ani, menit a-i aparţinea pe vieaţă, *să-şi capete o definiţie care va rămânea.*

Academia e o bogătaşă scăpătată şi prădată de Stat, care-i face milă din când în când. Din ce-a avut i-au rămas mai mult griji şi îndatoriri. O nesfârşită stăruinţă şi un simţ al împrejurărilor se cere pentru a le stăpâni. Firea de ţăran răbdător şi stăruitor a lui Ţiţeica a putut s'o facă.

Dar cum a gospodărit el acolo e nu numai o lecţie de fineţe, ci una de înaltă morală.

22 Februarie 1939

CXLII

IMPĂRAT, PATRIARH ŞI PAPĂ (DUPĂ MOARTEA LUI PIU AL XI-lea)

Cu dispariţia bătrânului de profundă cugetare de la Vatican se simte în lume lipsa unei instanţe internaţionale pe care n'o pot înlocui creaţiuni recente şi artificiale ca acelea de la Geneva sau de la Haga, care cu preşedinţii lor schimbători, oratori şi jurişti, n'au măreaţa întrupare umană care e de nevoie pentru a rosti sentinţele aşteptate de cei mulţi cari, astăzi, sunt «însetaţi de dreptate».

La acest rang înalt faţă de toate popoarele, nu numai faţă de catolicii oblăduirii sale, s'a ştiut ridica Sfântul Scaun roman.

Dintre toate instanţele «a toată lumea» el s'a păstrat singur *într'un rol care întrece pe cel religios.*

In nevoia de a fi condusă, judecată şi măcar mângâiată în durerile ei, omenirea a încercat şi cu alte puteri capabile de a îndeplini o astfel de misiune.

A dat, în domeniul politic, Imperiul şi, în cel bisericesc, în faţa şi împotriva Romei pontificale, Scaunul nou, al

Patriarhului din Constantinopol, şi el « ecumenic », adică « pentru toată faţa pământului ».

Dar şi Impăratul şi Patriarhul au alunecat dela chemarea lor.

Cel dintâi s'a lăsat prins de mediul oriental grecesc, apoi de cel grecesc singur. Şi, închizându-se în margini naţionale, de fapt, n'a mai putut fi aceeaş putere de drept. Şi încă mai mult Patriarhul, devenit dela cucerirea otomană şeful naţional al poporului grecesc.

Dar toţi Italienii cari au ajuns Pontifici au înăbuşit în ei glasul sângelui şi aceasta li-a menţinut un prestigiu care nu cere astăzi numai decât Papa neitalian.

24 Februarie 1939

CXLIII

PATRIARHUL MIRON

Departe de ai săi, între străini, binecuvântat de un preot ortodox care nu e al naţiei sale, s'a stins de pe urma unor lungi osteneli, cu mult prea grele pentru un trup care, cu toată înfăţişarea voinică, era şubred, acela căruia o soartă ca în poveşti şi ca pe vremea minunilor i-a menit în căsuţa de ţărani din părţile Topliţei să ajungă episcop, Mitropolit Primat al unei Românii întregite peste nădejdile cele mai nebune ale acelei generaţii ardelene, care nu era revoluţionară, răsturnătoare şi creatoare prin jertfă, apoi primul Patriarh român, Regent al aceluiaş mare Stat şi, în sfârşit, puterea duhovnicească sub a cării prestigiu moral s'a putut preface din temelii aşezarea noastră constituţională.

La toate aceste lucruri nu se gândea acum vreo patruzeci de ani supţirelul, frumosul şi elegantul asesor consistorial Ilie Cristea. De o intelectualitate aleasă, vorbitor de însuşiri mari, unind simplicitatea formei cu nivelul înalt al gândului, el era de sigur, atunci, la Sibiiu, figura cea mai distinsă. De câte ori era vorba, într'o biserică

fără ierarhi de o pregătire culturală deosebită, de la Mitropolitul Meţian la Vlădica Pap de la Arad, — Mangra singur care era însă viţios, făcând o excepţie, — spre dânsul se îndreptau ochii şi astfel, cu însuşirile şi greşelile ei de gust, marea zidire a Mitropoliei de la Sibiiu sub călăuzirea lui s'a făcut.

Ajuns episcop la Caransebeş, el a găsit acolo o tradiţie în care n'a putut întra de fapt niciodată. A dat şi peste vremi grele, când oamenii Bisericii noastre erau cu capul sub cuţit şi, neavând fibra unui Inochentie Clain, a făcut ce putea face un om discret şi blând.

La Bucureşti, unde venise ca sol al Unirii, ştiu eu că n'a fost cu totul uşor a-i dobândi mitra lui Antim Ivireanul şi a lui Grigorie dela Căldăruşani. La ai noştri, cu vechi datine de călugărie, Ardeleanul apărea prea laic. Dar el a biruit peste clevetirile spuse şi scrise prin nobleţa înfăţişării sale, prin adânca-i cumineţenie şi prin putinţa de reprezintare cu totul superioară a Bisericii.

Prin astfel de însuşiri se poate zice că, fără a conduce Regenţa, în care a ştiut să se ferească de orice îmbătare de sine, a salvat-o moral. Şi, adus de împrejurări la un rol revoluţionar, nu s'a dat înapoi dela nici o răspundere, dar n'a pretins să impună în domeniul politic o autoritate care era de altă esenţă.

Un fiu nobil al ţărănimii noastre, cu înfăţişare de prinţ din vechiu neam, se duce acolo unde-l aşteaptă o judecată supremă de care nu are a se teme.

8 Martie 1939

CXLIV

CAZUL GASTER

Moartea octogenarului învăţat dr. Moise Gaster aduce înainte, pe lângă amintirea unei opere care nu va putea să fie uitată, în cele două domenii unde s'a întins, şi amănuntele, desigur neobişnuite, ale « cazului Gaster », adecă al raporturilor pe care răposatul, plecat senin la vrâsta patriarhilor evrei, cu cari sămăna şi la înfăţişare şi la mentalitate, le-a avut cu România şi poporul românesc. Ele merită să fie rechemate în minte şi formează o învăţătură, o mare învăţătură de înţelepciune şi nobleţă pentru coreligionarii şi conaţionalii săi.

Născut aici în 1856, el a trăit întreaga vreme a luptei pentru organizarea României şi căpătarea independenţei. Studii serioase în Germania i-au îngăduit să se ocupe în limba germană de subiecte de folklor, ca « Judecata strugurelui », poveştile noastre în comparaţie cu ale altor neamuri, « şolomonarii », câteva de filologie chiar, adăugându-se sinteza, închinată româneşte, a « literaturii populare române », spre care era atras atunci şi spiritul scotocitor al lui Hasdeu. De pe urma unor asemenea

lucrări el câştigase stima şi prietenia învăţaţilor români.

Iată însă că, în a doua fază a guvernării lui I. C. Brătianu, când s'au expulzat pentru a face plăcere la Budapesta şi iredentişti ardeleni, legăturile lui Gaster, care era şi un ebraizant în ziarul *Egalitatea*, luptând pentru împământenirea în masă, a adus izgonirea lui, alături de persoane care nu i se puteau pune, pe departe, alături.

Scos din ţara naşterii sale, a blăstămat-o el, a urmărit-o cu ura? A făcut ca, mai târziu, Lazăr Şăineanu, care, plecând de bună voie, pentru că Urechiă i-a stricat împământenirea, a rupt orice legătură cu ţara a cării limbă pretindea că n'o mai cunoaşte?

De loc. Şi-a dus în exil comoara de manuscrise, din care a scos o vestită *Crestomatie* şi materialul unei Istorii a literaturii româneşti, vânzând acele manuscrise, nu Muzeului Britanic, ci Academiei Române, a redactat pentru Ministerul de Instrucţie un raport despre învăţământul în Anglia, a venit după războiu ca să îndemne pe ai săi la patriotism şi a murit mergând să facă la Oxford o conferinţă despre scrisul nostru.

11 Martie 1939

CXLV

O POMENIRE TRAINICĂ (PATRIARHUL MIRON)

Au început slujbele pentru acela care în viaţa mai nouă a poporului românesc a fost sortit printr'o mare şi grea poruncă de sus a îndeplini sarcini ca acelea, în clipele gingaşe ale Statului român. Dar, după ce se vor auzi cuvinte, care e de dorit să fie vrednice de acela lângă al cărui pat din urmă se vor face şi după ce se va pierde în acest posomorît văzduh de capricioasă primăvară miresmele odată cu cântările pe care nu ne-am priceput a le curăţi şi prescurta, ce va rămânea?

Aceeaş întrebare mi-o puneam, fără folos, atunci când ne-a părăsit acea minune de inteligenţă şi voinţă, de care nu s'a putut despărţi până în clipa din urmă nici darul unei aşa de nobile frumuseţi, care a fost Regina Unităţii Naţionale. Am propus unor oameni totdeauna grăbiţi o alegere înţeleaptă din întinsa ei operă, pentru ca s'o aibă fiecare şcolăriţă şi, în casa ei, fiecare fată. Eu am spus, eu am auzit. Nu s'a făcut nimic.

Aceeaş propunere o fac, azi, şi Ministerului de Culte şi Sinodului, cu care Patriarhul Miron a ştiut să umble

cu atâta blândeţă, chiar când era de rostit o voinţă hotărîtă. Răposatul mare ierarh era un cuvântător de adâncă înţelepciune, păstrând tot stilul bisericesc îndătinat, dar adăugind o mare cunoaştere a vieţii şi ce putea să-i deie o cultură care nu era vastă şi variată, dar, ceea ce e foarte rar, perfect asimilată şi topită în personalitatea sa. L-am auzit lângă sicriul lui Mihai Viteazul, l-am auzit ca Regent tratând probleme de istorie şi politică, l-am auzit punând făţiş, curagios chestiunea copleşirii evreeşti. Pretutindeni era în adevăr învăţătorul de sus, cum fusese, ca tânăr, învăţătorul de jos.

Ar fi apărut un prim volum de discursuri. Nici eu nu l-am văzut. El trebue reluat în alte condiţii naţionale, şi întregit cu alte cuvântări, până la capăt.

Astfel el va vorbi multă vreme tuturora cu glasul de înţelepciune de care acest popor are atâta nevoie.

14 Martie 1939

CXLVI

GRIGORE TĂBĂCARIU

Un ziar de provincie anunţă înmormântarea, undeva, într'un sat băcăuan, a profesorului Grigore Tăbăcariu.

De mulţi ani l-am cunoscut pe acest pedagog zelos, care era legat de şcoală nu prin consideraţii de carieră, nici prin dorinţa, aşa de răspândită astăzi, de a parveni, ci printr'un sincer, călduros şi statornic devotament.

A căutat să învedereze o chemare în acest domeniu, unde avea şi părerile sale proprii, printr'un lung şir de publicaţii, cărţi, broşuri şi reviste, care s'a oprit numai acum câţiva ani. Le scria între multe griji, neîncurajat şi aproape despreţuit, şi le tipărea cum putea în continua lui sărăcie.

Alţii, mai pregătiţi decât dânsul, pot considera cu o îngăduinţă miloasă acest zbucium care a fost tragedia omului bun şi harnic, care credea că ar avea şi el un lucru de făcut pe lume. Cei cari au fost în atingere cu dânsul au înţeles cât de mult neajunsurile, care se pot vedea uşor, se datorau unei vieţi nenorocite, a cării soartă-i era parcă scrisă pe faţă.

Acum în urmă avea un rost în noile creaţiuni. Era fără îndoială prea târziu. Şi aceasta ne aduce la constatarea marelui nostru defect: de *a risipi puterile.*

E enorm de multă nevoie a lucrului în această ţară. Nu trebue să se ţină seamă în valorificarea puterilor de o superioritate sau de o rară distincţie a lor. Nu e om cu bunăvoinţă care să nu poată folosi în această mare şi grea operă de a ridica pretutindeni, în orişice, nivelul, încă destul de scăzut, al ţării. Preţuite şi bine aşezate, şi forţele mai slabe încă se îndeamnă şi dau ce nu se spera dela ele.

E vremea acestei mobilizări generale a sufletelor.

19 Martie 1939

CXLVII

UN OM DE BINE: TEODOR COSTESCU

In aceste zile care au început cu grele îngrijorări şi au ajuns la o mare, nebiruită hotărîre a naţiunii întregi, cu Domnul Ţării şi cu ţăranii ei în frunte, pleacă dintre noi un dureros obosit care de mulţi ani cerea să-i fie iertate de soartă suferinţile desăvârşitei părăsiri de singur pe lume şi ale bolii care-i rodea trupul.

Teodor Costescu a fost, într'o epocă de fraze goale şi de lupte zgomotoase şi zădarnice, un om de cuminţi realizări. Acest Oltean de veche rasă, solid înfipt în locul muncii sale binefăcătoare, n'avea defecte care sunt unite cu însuşirile, aşa de mari, ale rasei noastre în aceste locuri deschise vântului generos al mării calde. Era incapabil de gest, de atitudine, şi mintea lui limpede şi cumpănită se ferea de ispita, uşoară, a cuvintelor mari. Şi tânăr părea încă împovărat de ani, ca şi cum pe umerii lui ar fi fost toată apăsarea nenorocirilor şi răbdărilor noastre, şi vorba lui părea că vine de la un întreg neam cu pază în tot ce gândeşte şi face.

La dânsul, gând şi faptă erau tot una. Faptă în mijlocul poporului, — alt popor decât al întrunirilor publice

— şi pentru popor. Ţinta lui era satul model, întărit şi luminat, care el poate face Statul asigurat pe deplin. Şcolile lui, aşezămintele lui, aceasta-i era vieaţa şi, când rămase fără tovarăşă, aceasta i-a fost marea mângâiere.

Totuşi acest om de migală stăruitoare nu era deloc lipsit de ambiţiile mari, dar în acelaş câmp al învăţăturii naţionale. Şi Severinul se va mândri totdeauna cu ce au putut ridica, din piatră, cărţi şi gând, neîntreruptele lui osteneli.

Oraşele au nevoie de patroni nemuritori. Pentru acest oraş Teodor Costescu a ocupat locul.

28 Martie 1939

CXLVIII

NUMAI UN PROFESOR BĂTRÂN: GHEORGHE MATEESCU

Aflu din ziare că, la o vârstă foarte înaintată, a încetat din viaţă profesorul vâlcean Gheorghe Mateescu.

M'am uimit aflând că trecuse de mult, în retragerea sa de pensionar, de şaptezeci de ani. Eu îl văd ca pe vremea .când la Vălenii-de-Munte mi-am înfiinţat tiparniţa cu naiva credinţă că lumea are nevoie de cărţi şi anume de cărţi curate şi bune, aşa încât mă făcusem, pe lângă tipograful ce sunt şi până acuma, — şi corector —, editorul unor lucrări de care m'au scăpat numai flacările din 1916 ale ocupaţiei nemţeşti, care mi-au nimicit tot depozitul. Atunci a venit la mine un om încă tânăr, înalt şi voinic, cu un caiet de balade populare din acele părţi ale Oltului, în frunte cu o variantă curioasă a legendei întemeierii Argeşului. Cărticica a apărut, neştiută ca de obiceiu cu tipăriturile de acolo, de supt teascurile mele.

Va fi adunat şi mai departe dascălul dela Râmnicul Vâlcii astfel de vădiri frumoase ale sufletului popular? Se poate. Dar mi se pare că nu s'a mai îmbulzit la tipar.

Era un om cuminte, care şi-a dat samă de ce cere, de ce se cumpără şi de ce se gustă.

Sunt mulţi oameni ca dânsul cari încep cu avânt şi isprăvesc aşa pe tăcute, în vreun colţ de ţară, numai ca nişte profesori bătrâni. Ceva mai greu e de cine perseverează.

In această privinţă, ştiu şi eu ceva.

17 Aprilie 1939

CIL

UN MARTIR AL ŞTIINŢII ŞI DATORIEI: GHEORGHE LONGINESCU

Vechiul meu prieten Gheorghe Longinescu s'a dus la Focşanii naşterii sale ca să se aşeze pe veci lângă mormântul, plâns îndelung de lacrimile sale, al fratelui, profesorul de drept Ştefan, de care-l lega, ca şi de ceilalţi fii ai negustorului focşănean, admirabile sentimente de familie care nu mai sunt din vremea noastră.

Nu s'a ştiut decât de un cerc restrâns ce a fost viaţa acestui om de bine. O groaznică tragedie pe care el a primit-o cu atitudinea unui erou care era în acelaş timp şi un perfect creştin, împăcat cu sarcina care căzuse asupra lui.

De tânăr încă, el orbise aproape cu totul. O iluzie de vedere laterală. Un altul s'ar fi cufundat în întunericul desperării sale. El însă a luptat.

Chimist pasionat pentru studiile sale, el a făcut, decenii întregi, să i se cetească din cărţile şi articolele pe care nu le putea petrece cu ochii. Şi a dictat cercetări proprii a căror tipărire n'o putea supraveghia.

Şi a fost el oare pentru aceasta un om amărît şi aspru, căutând să-şi răsbune pe alţii ce pătimea dela nemiloasa

soartă? Din potrivă, nimic nu i-a putut turbura seninătatea. Dacă une ori setea de dreptate îl îndrepta către oamenii violenţi, era de-ajuns un cuvânt de rechemare al unui prieten ca să revie la desăvârşitul echilibru al unei vieţi frumoase, care, în ciuda suferinţilor din urmă, se va fi încheiat cu un zâmbet ca al oamenilor din antichitate, pe urma cărora călca.

19 Aprilie 1939

CL

UNUL DIN VREMURILE BUNE: ETTORE PAIS

Târziu aflăm, într'o vreme când ce se aude e triumful zilei de azi şi ameninţarea zilei de mâne, dispariţia marelui bătrân, vizionar al lumilor antice, cu tot ce aduc cu dânsele ca seninătate sufletească, Ettore Pais, glorie a cugetării poporului italian.

Pais nu era un istoric al Romei şi al Italiei antice, cărora li-a închinat o puternică operă înaintea căreia nu se înfăţişează ca învingătoare marea erudiţie ţinută la curent a lui de Sanctis şi a lui Beloch. *El era de fapt un Roman.*

Un Roman din cele mai bune vremuri. Un gânditor din vremile Republicii, un orator din Forul liber, un predicator de nobilă filosofie ca a lui Marcu-Aureliu, un legionar în lupta pentru adevăr şi dreptate. Aceasta-i însufleţeşte pagini care nu sunt nici archeologie, nici inventariu, sec şi sterp, de instituţii.

Roma era însă pentru el, nu un altar părăsit pe care să fi pus cununile florilor noi, ci un templu în care

se serveşte. Iar preotul firesc al cultului sacru era însăşi rasa lui.

In căutarea ei, el a răsărit la noi, cu faţa lui de preot al trecutului, şi cu gestul larg de orator latin. Şi cine nu-i înţelegea cuvintele, toate cuvintele, era străbătut de un fior ascultându-l. Căci pentru noi toţi, prin el se refăcea, pe acest pământ al ei, Roma.

21 Aprilie 1939

CLI

DESPRE REGELE CAROL I

Inaintea Palatului Regal, căruia i se deschide o largă perspectivă, cu toate împrejurările grele în care trăim, stă să se aşeze, statuie vrăjită. de cel mai priceput tălmaciu sufletesc al psihologiilor umane prin arta sculpturii, Sârbul Mestrovici, chipul călare al Regelui Carol I.

Această comemoraţie, care nu se poate mărgini la un simbol material şi care nu poate cuprinde numai manifestări verbale, oricâtă sinceritate s'ar găsi în ele şi oricâtă noutate în ce priveşte întrebuinţarea cuvintelor ar sta la îndemâna meşterilor graiului, trebue să caute, când este vorba de un stăpânitor de ţară, de un domn de neam, un îndoit sens: acela al sufletului său însuşi şi acela al misiunii adevărate şi precise pe care a îndeplinit-o în conducerea unei societăţi omeneşti, în partea largă pe care situaţia sa i-a putut-o atribui în această croire şi urmărire de drum.

Ceteam, acum în urmă, într'o conferinţă a răposatului I. G. Duca, în care el culegea din Memoriile sale, rămase

nepublicate până acum, cu tot interesul pe care de sigur trebue să-l cuprindă, fiind vorba de un factor atât de amestecat în viaţa noastră politică, o pagină, în care el îşi arăta impresia pe care i-a produs-o Regele în momentul când, după plecarea lui Maiorescu, la capătul zbuciumului, pe care istoria va să-l judece aspru, al României în Războiul Balcanic, partidul liberal, în care Duca juca încă de atunci un rol aşa de important, fusese chemat la putere. El vorbeşte de felul rece în care a fost primit noul Minister, de singura injoncţiune făcută noilor sfătuitori ai Coroanei de a depune obişnuitul jurământ, de cuvintele ironice, tăioase chiar, care au fost adresate unor miniştri, cari i se păreau Suveranului de atunci că nu corespund întru totul, prin vrâstă, prin capacitate, prin moralitate, sarcinii cari li s'a atribuit, unul fiind prea tânăr, altul prea nou în meseria de care se apuca, un al treilea prea amestecat în rosturi de acelea care pot să-l facă bănuit de urmărirea ca ministru a unor interese personale.

Duca, foarte bucuros că el a scăpat de partea pe care o aştepta din aceste critici, cu atât mai ferite în formă, cu cât mai dureroase în fond, caută cu acest prilej solemn să descopere ce era în fundul sufletului lui Carol I. I s'a părut că are înaintea sa un fost militar prusian care nu şi-a părăsit niciodată apucăturile de odinioară, care deci, deşi se ridicase după o boală grea şi era evident slăbit, căuta să se înţepenească într'o atitudine de comandă şi care avea în privire, în cuvinte, în felul chiar de a se mişca şi de a merge ceva care reprezinta elementul indelebil din întâia sa pregătire acolo la el, în Prusia.

Duca nu spune dacă părerea aceasta despre Regele său, care a fost şi Regele tinereţei oamenilor din generaţia mea, puţintel mai veche decât a tânărului ministru, a fost sau ba schimbată de împrejurări. Memoriile lui ni vor spune poate ceva în această privinţă. Acei cari au cunoscut pe Carol I înainte de această scenă şi acei cari au avut onoarea, pe care n'o pot uita, de a se împărtăşi nu odată de momentele de vădită şi adâncă sinceritate ale unui suflet care, împotriva părerii acestui martor, nu recurgea totdeauna la mijloace dibace de a-şi ascunde cugetarea, întrebând cum ni se spune în acea pagină, despre lucruri pe care le ştia, numai pentru a vedea ce se găseşte 'n adevăr în sufletul aceluia pe care-l avea înainte, toţi pot să aducă însă o mărturie împotrivă.

Militar? Da. Romanii ziceau: *vivere est militare*, «viaţa este o ostăşie», şi fiecare trebue să ni facem un suflet de ostaş, încercând să atingem acel ideal suprem, pe care l-a realizat casta domnitoare în Iaponia şi care constitue tăria acestei naţiuni: a primi datoria cu orice preţ, a o îndeplini cu orice risc, a înăbuşi sentimentele umane care se revoltă împotriva acestei porunci aspre, a nu înfăţişa nimănui o bucurie şi o durere care te privesc pe tine însuţi, acesta este de sigur un înalt ideal, pe care sufletele în adevăr nobile caută să-l îndeplinească.

In fiecare clipă Carol I *se voia*, se silea şi izbutea să fie astfel. Vorbeşte şi Duca despre ochii aceia mici, albaştri, ai Beauharnaisilor, din care el venea după mamă, ochi cercetători şi cari puteau părea reci ca oţelul,

şi se poate vorbi şi de acel glas al său, în care căuta să nu se manifeste pornirea inimii, dar, pe lângă ce vede cineva la un om şi ascultă dela dânsul, se desfac, pe căi neştiute de ce numim noi ştiinţă, manifestări sufleteşti adânci şi secrete, pe care, în adâncul său propriu, prin mijloace tot aşa de secrete, le înţelege cine are într'însul omenie.

De sigur, că prin disciplina pe care şi-o impusese, prin acea căutare de prestigiu care este un semn deosebitor al tuturor Suveranilor din vremea sa, încunjurându-se de acea pompă pe care Napoleon al III-lea a ştiut s'o întrupeze mai bine şi s'o răspândească asupra tuturor «fraţilor» şi «verilor» săi încoronaţi, Carol I ar putea să aibă înfăţişarea unei mândrii de sine care se numeşte vulgar: vanitate. Inţelegătorii firilor omeneşti mergeau însă mai departe de o aparenţă, care era pentru acest Suveran mijlocul potrivit pentru a vrăji mulţimile bucuroase de a sări dela o revoluţie la altă revoluţie: îmblânzitorul de fiare care se înfăţişează cu o licărire dominatoare în ochi înaintea animalelor care urlă şi se aruncă, poate fi, îndată ce şi-a părăsit rostul înaintea cuştilor, un sentimental, capabil de iubire pentru o femeie şi de părintească grijă pentru copiii săi. Tot prestigiul pe care l-a întrebuinţat Napoleon al III-lea nu l-a împiedecat de a cădea la cea dintâi întorsătură defavorabilă a soartei, ceea ce înseamnă că nu politica de prestigiu era rea, ci că nici prin mijloacele acestei politice de prestigiu, practicată cu atâta dibăcie, tronurile în această vreme nu se puteau simţi sigure.

Aşa trebue să se înţeleagă, socot eu, psihologia lui Carol I. Platoşa era de oţel strălucitor: protivnicii nu ştiau unde este încheietura zalelor; ea era însă acolo, şi anumite gesturi ale lui o vădeau. La Iaşi, când s'a desvelit statuia lui Vodă-Cuza şi eu, încă destul de tânăr, plin de evlavie pentru curajul aceluia care riscase tot, căci nu avea datoria de a întemeia o dinastie, ceea ce fixează o deosebire esenţială între îndrăznelile lui şi lungile îndoeli şi zăbave şi grelele acceptări, contra cărora se lupta toată conştiinţa sa, ale aceluia care a dat regalitatea ereditară, făceam lauda cuvenită Domnului care timp de şapte ani a fost, pe un tron săpat de patimi politice, mucenicul chemării sale, Carol I nu s'a simţit scăzut prin această glorificare şi nici prin cuvintele mele din urmă, când uram Regelui ca, atunci când nu va mai fi între noi, să se poată zice despre dânsul, în toată sinceritatea, ceea ce în acest moment zic despre înaintaşul său, ci mi-a trimes printr'un adiutant, puţin capabil de a îndeplini această misiune cu discreţie, asigurarea că acest discurs i-a plăcut, ceea ce nu spusese de discursurile celelalte, în care era numai lauda aceluia care stăpânea în acel moment, şi, când, la urmă, am simţit lângă mine, după defilarea luptătorilor dela 1877, fiinţa, cu totul neaşteptată şi surprinzătoare, a Regelui, care vroia personal să-mi spună, ceva, el a mers până acolo, încât, când, influenţat de atmosfera servilă a timpului, am răspuns la cuvintele de preţuire venite asupra mea prin observaţia că: «nu erau linguşiri care se îndreaptă către un Suveran», răspunsul său a fost acesta: «şi crezi că aceste linguşiri mi-au plăcut vreodată?».

N'a fost un caz izolat acesta, ci de atâtea ori eu, care nu i-am fost ministru şi care nu aveam nimic să-i cer şi căruia îmi era şi atunci indiferentă orice ridicare şi coborîre în viaţa publică, l-am auzit arătându-şi profundul desgust faţă de neonestitatea şi imoralitatea pe care era silit să le tolereze acela care răspundea într'un moment lui Alexandru Bădărău, care îi prezinta o listă de numiri determinate de interese ale politicii practice, atâta: dacă fiecare, luându-i pe rând, sunt oameni buni, pentru ca, la urmă, printr'un gest pe care nu ştiu dacă Bădărău l-a înţeles, să aştearnă cea mai despreţuitoare iscălitură pe care a dat-o vreodată un Suveran. Erau momente şi de duioşie în legătură cu dânsul, ca atunci când atâtea ieşiri din ceremonial şi din etichetă se produceau subit şi cuvintele răsunau părinteşte pentru acela care, cu tinereţa lui, stătea înaintea Suveranului.

Aceasta pentru ce era Carol I în el însuşi, aşa cum se înfăţişează şi în aşa de frumosul testament, care ar trebui să fie înscris pe piedestalul măreţei statui ce i se ridică, fiindcă acolo ca omul înaintea morţii îşi exprimă gândul său cel adevărat, pe care, dacă l-ar fi manifestat, erau destui cari să calce regalitatea în picioare.

Care a fost, acum *sensul* acestei Domnii?

I s'a spus de unii, cari vedeau numai aparenţa: Carol Ingăduitorul. Nu era calificaţia cea mai nedreaptă de care s'a împărtăşit el în viaţă. Erau alţii cari, deprinşi cu risipa unei aristocraţii, care s'a ruinat prin aceasta,

şi cu iubirea pentru rosturile din afară, cărora li sacrificau tot ce viaţa dinăuntru trebue să cuprindă, priveau ironic la uniforma veche, întoarsă pe dos, a aceluia, care, în felul acesta, a dat o mare lecţie de simplicitate oamenilor generaţiei sale, şi, când, de pe urma creării domeniilor regale, care erau o necesitate şi au devenit o adevărată şcoală pentru ţărănimea dimprejur, Regele a început acolo o gospodărie cum nu se vedea aiurea, au găsit prilejul de a arunca gluma, pe atât de uşoară, pe cât de necuviincioasă, a Regelui care « fabrică brânză ». Prin astfel de atitudine şi-a creat popularitatea cineva, de un dârz egoism şi de o rară brutalitate, care a fost singurul să nu fie iertat de indulgenţa nemărgenită a Suveranului ofensat şi prin urmare fu osândit la o închisoare pe care a evitat s'o facă, pentru a se întoarce înapoi în ţara sa şi a se aşeza în primul rând al candidaţilor de Minister: Gheorghe Panu.

A se crede că, nu « Carol Ingăduitorul », ci « Carol Răbdătorul », — cu ce dureri sufleteşti a ştiut el singur şi n'a spus nimănui, — a trăit ca un oportunist, pentru a se bucura de strălucirea şi de avantagiile materiale ale regalităţii, a se crede că, în momentul care i-a plăcut mai mult din toată viaţa lui: acela când s'a desfăcut din mijlocul oamenilor politici pentru ca să se găsească numai între ostaşi şi să facă a scânteià pe câmpiile Bulgariei luciul strălucitor al săbiei româneşti care de multă vreme nu ieşise din teacă, el căuta numai pentru o glorie plăcută orice Suveran şi el nu făcea altceva decât să urmeze spiritul epocii sale, este iarăşi a nu-l înţelege. Domnia aceasta a avut multele ei şovăieli şi alunecări şi reveniri,

pe care este liber cineva să le interpreteze ca venind din influenţe străine, dar cine crede, cum o face Duca, atunci când spune că Regele care a voit totdeauna întinderea graniţilor României şi care în ultimul timp s'a rostit cu toată hotărîrea împotriva politicii austro-ungare în Balcani, el care a mers până la refuzul cel mai neted opus rudei sale din Germania atunci când a fost vorba de o participare la o acţiune ofensivă pornită din Viena şi Budapesta, a fost sincer când în Consiliul de Coroană a cerut să se execute tratatul de alianţă cu Centralii, ceea ce era pentru dânsul o datorie de onoare, dar numai o datorie de onoare, şi că el ar fi avut nevoie de lecţia dela Marna pentru ca să vadă că Germania nu poate învinge şi că a sărit în gâtul lui Ion Brătianu pentru a-i mulţămi că i-a evitat o greşeală, lucrul cu totul străin de firea mândră a acestui Domn de ţară, nu vede un lucru, care acesta formează unitatea întregii acestei Domnii.

A vrut o ţară mai bogată, mai luminată, mai respectată de toată lumea, a vrut-o încununată de biruinţă pe câmpul de luptă; a pătruns în el mândria unui întreg trecut, pe care l-a cercetat, l-a respectat şi l-a iubit, dar linia unei acţiuni care a cuprins aproape jumătate de veac, aceasta s'a desfăcut din primul moment în care a primit Coroana de vasalitate, fie şi numai formală, pe care i-a oferit-o ţara prin Ion Brătianu şi prin alţii, şi din prima clipă când a pus piciorul pe pământul unei ţări care îşi avea steagul ei, armata ei, legile ei, tradiţiile ei, dar care totuşi era privită dela Constantinopol ca «parte integrantă a Impărăţiei Oto-

mane », deşi această formulă se acoperea în anume moment de simulări oportuniste.

Pentru *el* n'a vrut Carol I legătura cu Constantinopolul otoman? De sigur că da. Acela care se cobora dintr'un neam de cavaleri străluciţi ai evului mediu, acela care era pătruns de sentimentul de demnitate al naţiunii de unde venea, într'un moment de mare expansiune a ei, dar pe căi care erau într'adevăr de drept, a simţit dureros orice amintire a unor legături pe care le socotea ofensătoare pentru sufletul său însuşi. Dar independenţa pe care o aveam de fapt şi cu atât mai greu o simţeam tăgăduită de drept, independenţa aceasta a voit-o el pentru ţara însăşi, şi această independenţă el i-a dat-o, în atâtea momente el a apărat-o, şi, când stătea să pornească marea furtună care a prins lumea întreagă, zguduind-o din temelii, la 1914, şi faţă de Rusia şi faţă de Austro-Ungaria şi faţă de Germania însăşi el a ţinut să se ştie că aceasta este *o ţară care se cârmueşte de sine* şi independenţa, câştigată odată, trebue apărată în fiecare clipă.

Ea se cere apărată şi astăzi, faţă de furtuni mai mari decât şi acelea de atunci, şi mai primejdioase pentru viaţa liberă a naţiunilor, pentru viaţa demnă a Statelor.

Intre marile taine ale istoriei omeneşti este şi aceea că oamenii cari au trăit odinioară îndeplinind o misiune răsar din nou ca amintire tocmai atunci când este vorba de a se apăra opera lor. Carol I vine la vreme pentru a ne aminti lucruri pe care mulţi le-au uitat, pentru a

impune cu simţul lui superior de demnitate, ceea ce oameni cari n'au tot ce poate de rasa, strămoşii, pe cari el i-a avut, uită prea uşor: că moartea morală a unei naţiuni, prin părăsirea neatârnării sale, nu este decât cel dintâi pas pentru moartea ei materială.

Mai 1939

CLII

ULTIMA SOLIE A LUI GOGA

O nobilă solie de poezie o trimite peste mormânt O. Goga prin culegerea *Din larg*. O mândră afirmare a rostului său în *Profetul*. Atâtea minunate versuri, dar, pentru prima parte, nu venind din viaţă însăşi, ci mai mult plutind de-asupra ei.

Oratorul, prozatorul, abundent şi furtunos, rupe încleştarea poetică a versului. În năvala comparaţiilor e ceva care anunţă neliniştea noiii poezii. Poemele sunt, după unele adnotări, anterioare încă anului 1916. Se află apoi şi răsunete din durerile şi îngrijorările Războiului. « Hora » nu are însă în ea sufletul acelor ceasuri: e un Alecsandri cam vechiu. O satiră cu ţinte apropiate şi mărginite urmează.

In faţa ciocnirilor de vorbe şi de forme ce limpede se desfăşură însă, fiindcă pleacă dintr'o adevărată şi caldă simţire, desfăşurându-se în largi valuri ritmice, bucata *Departe*! Poate şi *Din viaţă*, cu aluzie la propria frământare a poetului. Dar nu e aceeaşi pornire vibrantă şi în celălalt poem de iubire pătimaşă, *Sufletul*. Tot aşa

de puţin în cele ce urmează, şi în faţă se ridică eterna rugăciune către idealul femeesc din Eminescu. Dar, când e vorba de a închide inspiraţia în margenile aceleiaşi idei, ca o învăţătură răsare *Ramura întârziată*. Un sonet puternic închegat e *Apus*.

O clipă de înseninare la 1929-30, sub ceruri străine, dă poeme din cele mai frumoase. E o odihnă de fericire, care creiază, poate mai mult decât patima furtunoasă, poezia. Inspiră mai puţin caricatura oraşelor de băi. Taina inspirării n'o pot vrăji nici rarile întâlniri cu satul.

Şi, ca o prevestire, « Cântecul morţii la fereastră ».

11 Mai 1939

CLIII

ACEEA CARE A LIPSIT: REGINA MARIA

De la admirabila demonstraţie de putere ostăşească, plină de sincer avânt şi de o adevărată veselie, care s'a desfăşurat de «Zece Maiu» înaintea noastră, umplându-ni inimile de încredere şi de mândrie, a lipsit Cineva.

Cineva a cării umbră o simţeai pretutindeni. In grădina Cotrocenilor, pe care ea a iubit-o aşa de mult şi în care e, pentru totdeauna, aşa de prezentă, încât la trecerea iute a trăsurii, ţi se părea că stă să apară înaltă şi sprintenă, cercetând toată zarea cu luminoşii ochi albaştri aşa de poruncitori. In acel palat, acum pustiu, în al cărui balcon mijea alba fantasmă a fiinţei sale dispărute. Şi, tot aşa, între acei ostaşi, de cari i-a fost legată, ei, urmaşa atâtor viteji şi domni de oaste, sufletul întreg şi pe cari nu odată i-a învăluit cu privirea ei ocrotitoare, mândră de ce au făcut soţul şi fiul ei ca să asigure printr'înşii ţara pe care atât de adânc a iubit-o.

Când a trecut regimentul ei, cu cifra « Regina Maria » întipărită în semne, gândul atâtora a mers recunoscător către dânsa, şi i-am făcut şi ei partea în ceea ce ni-a dat voinţa tare a acelora pe cari i-a iubit ca tovarăşă de viaţă şi ca mamă.

18 Mai 1939

CLIV

N. CONDIESCU

Generalul Nicolae Condiescu, care s'a despărţit aşa de brusc din mijlocul celor cari-l preţuiau pentru netăgăduitul lui talent şi-l iubeau pentru inima lui neobişnuit de bună, era printre noi un tânăr prin izvorul continuu de dorinţă a creaţiunii şi de necesitate a împărtăşirii sufleteşti.

Prieten al Regelui, prieten din zilele grele, când puţini «sărută buzele amare», credincios fără afectaţie şi cu despreţul oricărui folos, model de caracter devotat şi de nobilă francheţă, fără nimic din bizantinismul şi fanariotismul aşa de obişnuite în toate timpurile, el a fost adevăratul om de sfat, cum rare ori îi află Suveranii.

Notele lui de călătorie, scrise cu prilejul marii călătorii în Asia a Prinţului de Coroană, uimesc şi prin cultura de care dau dovadă şi prin fineţa observaţiilor, iar romanele de mai târziu arată o deosebită putere de observaţie, cu direcţie totdeauna satirică.

El va lăsa una din acele amintiri pentru care şi foarte târziu încă răsare de la sine lacrima.

18 Iunie 1939

CLV

EMIL SOCEC ŞI BIBLIOTECA POPULARĂ A BUCUREŞTILOR

De mult uitat într'o societate vioaie, prinsă în prefaceri iuţi, s'a stins, zile acestea, Emil Socec.

S'a ştiut spune despre dânsul trecătorul rol politic pe care l-a jucat în 1931-3, subt întâiul guvern fără caracter politic: pe când presidenţia Senatului se încredinţa d-lui Mihai Sadoveanu, care nu ştie ce e « politica » şi a dovedit, în mai multe prilejuri, că nu ştie nici după aceia, Socec a fost onorat cu vice-presidenţia aceleiaşi Adunări. Pe urmă, nemulţămit de tovarăşii săi de credinţi, şi tocmai pentru că nici el nu ştia ce este « politica », s'a dat la o parte, supărat, şi fără nicio altă ambiţie.

Dar Emil Socec a mai fost ceva: librăria pe care bătrânul întemeietor a transmis-o fiilor săi, dar nu ca să ajungă, printr'o transacţie greşită şi pripită, în mâni străine, ca un simplu articol comercial, cum şi până astăzi a rămas, a fost multă vreme şi în sama lui. Dar

mai ales el a condus, cu multă pricepere şi iubire de frumosul slovelor şi alcătuirilor, tipografia.

El care făcuse atâtea cărţi ale altora, a înţeles apoi ce n'a mai înţeles apoi nimeni în această aşa de mare Capitală, în care nu se ceteşte: că e o onoare pentru un astfel de oraş mergând spre un milion de locuitori să aibă o bibliotecă populară. El a întemeiat-o cu cărţi într'ales. Iar publicul a fost aşa de rar, încât, cu un sentiment de adânc şi definitiv desgust, Emil Socec a lichidat-o: volumele, jupuite de legături, s'au vândut apoi la anticvari, de şi le-ar fi putut cumpăra Primăria, continuând ea această bibliotecă.

Ar fi fost o datorie pentru dânsa. Ce s'a făcut altfel, e numai un aşa de modest început. In stilul larg al creaţiunilor de astăzi, opera lui Emil Socec trebue reluată, fără a-l uita pe dânsul.

6 Iunie 1939

TABLA DE MATERII

		Pag.
I	Un bătrân erou: Axentie Sever	5
II	Unul din ultimii mari boieri de neam: Ştefan Grecianu	8
III	D. M. Sturdza	11
IV	Gheorghe Chernbah	13
V	Vicariul Gherasim Domide	14
VI	Eugeniu Voinescu	15
VII	Ioan Stravolca	16
VIII	Nicolae Balmoş	17
IX	Generalul C. I. Brătianu	18
X	Grigore Ştefănescu	19
XI	Profesorul Agura	22
XII	Generalul Gheorghe Manu	26
XIII	Generalul Budişteanu	28
XIV	Gabriel Monod	30
XV	D. Ghica	32
XVI	Temistocle Bocancea	33
XVII	Nicolae Dobrescu	34
XVIII	Piu al X-lea	36
XIX	Regele Carol I	38
XX	Săptămâna Regelui Carol I	41
XXI	Cuvântarea despre Regele Carol I	55
XXII	In amintirea lui Carol I: A trecut soarta	61
XXIII	Regele Carol I în presa bulgară	63

Pag.

XXIV André Faure 65
XXV At. Marienescu 66
XXVI Metropolitul Ioan Meţianu 67
XXVII Ioan Moţet 69
XXVIII Tiberiu Popescu 70
XXIX Doi oameni din vremea mai veche (Generalul Bengescu Dabija şi Prof. I. Ralet) 71
XXX Profesorul Ştefan Petrovici 73
XXXI Jose Echegarray 75
XXXII Georges Ohnet 76
XXXIII I. C. Frimu 77
XXXIV Ernest Haeckel 78
XXXV Vasile Podeanu 82
XXXVI Ermete Novelli 83
XXXVII Spiru C. Hasnaş 86
XXXVIII Vasile Damian 87
XXXIX Septimiu Albini 89
XL Mircea Christian 90
XLI Doi martiri: Lascar Luţia şi Virginia Stoicescu 91
XLII Ioan Scurtu 94
XLIII Lord Northcliffe 96
XLIV Doctorul Petru Bucşan 98
XLV Pierre Loti 99
XLVI Damian Drăgănescu 101
XLVII Ducele de Luynes 103
XLVIII Un prieten al Românilor: Georges Fazy 105
XLIX Ioan Papiniu 107
L I. Ursu 109
LI Un cugetător ales al Saşilor din Ardeal: Ştefan Ludwig Roth 110
LII Abatele Charles, profesorul Gheorghe Popovici, profesorul Mihai Răşcanu 113
LIII Ioan Vidu 115
LIV Episcopul Iacov Antonovici 116
LV Constantin Hamangiu 118

Pag.

LVI Cuvântare la moartea lui Constantin Hamangiu 119
LVII Iacob Negruzzi 121
LVIII Generalul Şcerbacev 123
LIX Aristide Briand 125
LX Ottokar Czernin 127
LXI Preşedintele Doumer 129
LXII Albert Thomas 130
LXIII Sfârşitul zburătorulni Ionel Ghica 132
LXIV Regele Alexandru al Iugoslaviei 133
LXV Paul Bourget 137
LXVI Un ctitor: Trandafir Djuvara 139
LXVII Un profesor de regalitate: George al V-lea . . . 141
LXVIII Rudyard Kipling 143
LXIX Roman Ciorogariu 145
LXX Episcopul Nicolae Ivan 147
LXXI In jurul comemorării lui Hasdeu 149
LXXII O regină de câteva luni: Sofia de Wied 151
LXXIII Pierre de Nolhac 153
LXXIV Marea Ducesă Victoria 154
LXXV De ce trebue comemorată Regina Elisabeta . . 156
LXXVI La moartea lui Venizelos 158
LXXVII Un modest: Alexandru Ciura 160
LXXVIII Un istoric de artă: Victor Roth 162
LXXIX G. M. Murgoci 164
LXXX Un mărturisitor: Maxim Gorki 166
LXXXI Un om din cei vechi: Protopopul Nicolae Borzea 168
LXXXII Un interpret de frumuseţă şi armonie: Cesar Papacostea 170
LXXXIII Un răzeş moldovean: Gheorghe Ghibănescu . . 172
LXXXIV Un iniţiator: C. R. Mircea 174
LXXXV Moartea unui învăţat: Profesorul Ion Borcea . . 176
LXXXVI Au ispăşit (Zinoviev şi Camenev) 178
LXXXVII Fiul omului (Primo de Rivera) 180
LXXXVIII I. Pop Florentin 182
LXXXIX O bună Româncă basarabeancă: Domnica Donici . 184

Pag.

XC Iuliu Valaori 186
XCI Meillet 188
XCII Un visător în afară de vremea lui: Papanastasiu 190
XCII Un mag al banului: Zaharoff 192
XCIV Simbolul dela Satu-Mare (Vasile Lucaciu) . . . 194
XCV Pirandello 196
XCVI Un om care a murit de durere: Unamuno . . . 198
XCVII Doi băieţi viteji: Moţa şi Marin 200
XCVIII Un preot din vremea veche: Protopopul Câmpeanu 202
XCIX Un ctitor de gospodărie românească: Partenie Cosma 204
C Unul dintre cei vechi ai noştri: Tiberiu Popescu 206
CI Amintirea lui Petru Liciu 208
CII Amintirea lui Al. Vlăhuţă 210
CIII Poklewski-Koziel 212
CIV Un căpitan de industrie: Roman Căpăţână . . . 213
CV Generalul Teodor Tăutu 215
CVI Gaston Doumergue 217
CVII La sicriul unui geniu italian: Marconi 219
CVIII O femeie de mare ispravă: Lidia Şişmanov . . 221
CIX Un înţelept al lumii s'a stins: Masaryk 223
CX Lupeanu-Melin 225
CXI Cei trei mucenici: Horia, Cloşca, Crişan 227
CXII S'a pierdut un om de bine: Arpad Bitay . . . 229
CXIII Iaroslav Bidlo 231
CXIV Corneliu Şumuleanu 233
CXV Moartea unui păgân: Ludendorff 235
CXVI Un mare ziditor şi-a încrucişat mâinile: Tiberiu Eremia 237
CXVII Ferdinand Brunot 239
CXVIII Un American fără noroc în România: Nicolae Basilescu 241
CXIX Matei Nicolau 243
CXX Un vechiu Bucovinean: C. Isopescu-Grecul . . . 245

Pag.

CXXI Un suflet de luptă: Octavian Goga 247
CXXII Doi înaintaşi: Delavrancea şi Goga 249
CXXIII Un lacom de a şti: D-rul Gheorghe Marinescu . 252
CXXIV Un neadaptabil: Ovid Densuşianu 254
CXXV Un suflet mare s'a dus: Regina Maria 256
CXXVI Un suflet cum nu va mai fi altul: Regina Maria 258
CXXVII Doamna noastră Maria în mărturisirile sufletului ei 260
CXXVIII Stănescu 269
CXXIX Generalul Mărdărescu 271
CXXX La plecarea Mareşalului Averescu 273
CXXXI O umbră a trecut (Iulia Hasdeu) 275
CXXXII Un uitat: Nerva Hodoş 277
CXXXIII Un creator de ţară: Atatürk 279
CXXXIV Jammes, Virgiliul francez 281
CXXXV Un vrednic Maramurăşean: Alexandru Ţiple . . 283
CXXXVI Făgădaru 285
CXXXVII Trei prieteni ai noştri: (Hertvk Iarnik, Paul Collinet, Glixeli) 287
CXXXVIII Corradini 290
CXXXIX Piu al XI-lea 293
CXL Baronul Guillaume 295
CXLI Inaintea unui mormânt (Gheorghe Ţiţeica) . . . 297
CXLII Impărat, patriarh şi papă (după moartea lui Piu al XI-lea) 299
CXLIII Patriarhul Miron 301
CXLIV Cazul Gaster 303
CXLV O pomenire trainică (Patriarhul Miron) 305
CXLVI Grigore Tăbăcariu 307
CXLVII Un om de bine: Teodor Costescu 309
CXLVIII Numai un profesor bătrân (Gheorghe Mateescu) 311
CXLIX Un martir al ştiinţei şi datoriei (Gheorghe Longinescu 313
CL Unul din vremurile bune: Ettore Pais 315
CLI Despre Regele Carol I 317

Pag.

CLII Ultima solie a lui Goga 327
CLIII Aceia care a lipsit: Regina Maria 329
CLIV N. Condiescu 333
CLV Emil Socec şi bliblioteca populară a Bucureştilor 334
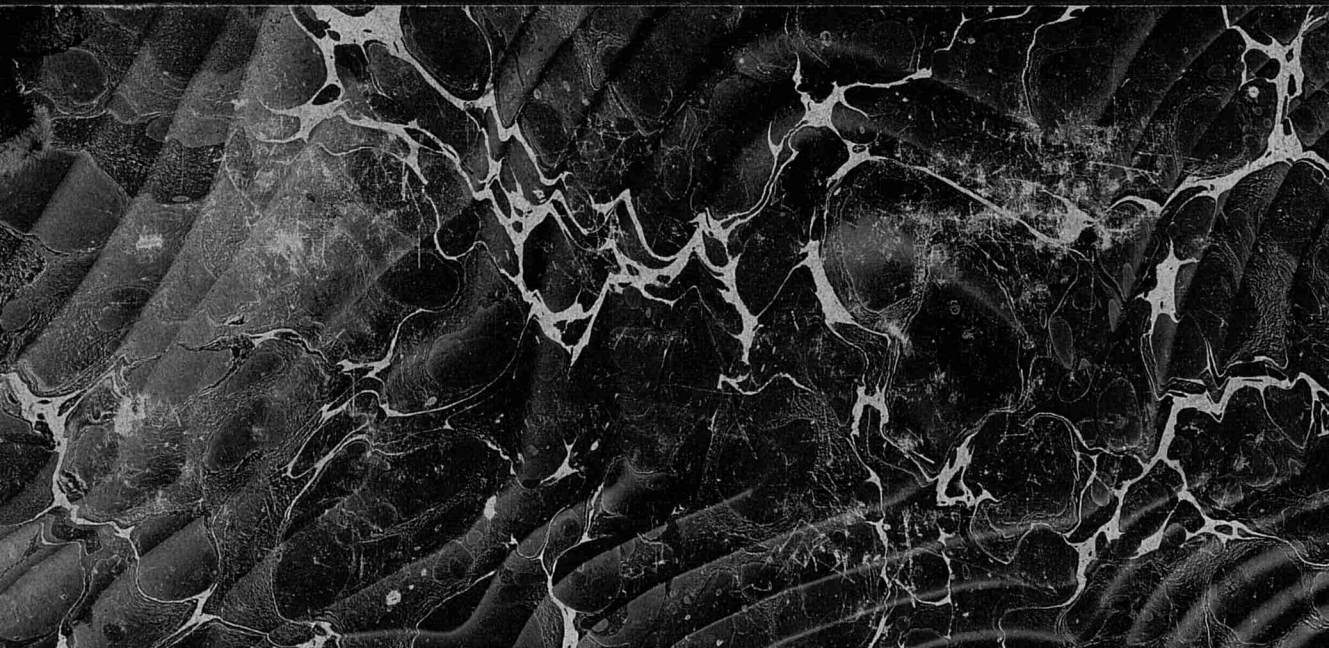
MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI — 1939